

COMENIUS

časopis

Roč. 3 Číslo 2 (2023)

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

COMENIUS ČASOPIS

December 2023

ISSN 2454-0846

Vydavateľ: Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Šafárikovo n. 6
811 00 Bratislava
Slovenská republika

COMENIUS časopis je vedecko-odborný časopis so zameraním na príspevky z právnej teórie a praxe.

Redakcia:

Zodpovedný redaktor: doc. JUDr. Jozef Andraško, PhD. (prodekan)

Výkonný redaktor: JUDr. Matúš Mesarčík, PhD., LL.M.

Redakčná rada:

Predseda: doc. JUDr. Jozef Andraško, PhD. (prodekan)

Členovia: doc. JUDr. Rudolf Kasinec, PhD.

doc. JCDr. PaedDr. Róbert Brtko, CSc.

doc. Mgr. Matej Milkvý, PhD., LL.M.

JUDr. Lukáš Mareček, PhD.

doc. JUDr. Marek Domin, PhD.

doc. JUDr. Matej Horvat, PhD.

JUDr. Yana Daudrikh, PhD.

JUDr. Jana Strémy, PhD.

doc. JUDr. Lenka Freel, PhD.

doc. Mgr. Lenka Dufalová, PhD.

JUDr. Stanislav Mihálik, PhD.

doc. JUDr. Hana Kováčiková, PhD.

doc. Mgr. Martin Daňko, PhD.

Mgr. Sylvia Mičíková PhD.

doc. JUDr. Zuzana Milkvá Illýová, PhD.

Ing. Zdenka Lukáčková, PhD.

Všetky príspevky prešli dvojitým anonymným recenzným konaním.

Adresa redakcie:

Ústav práva informačných technológií a práva duševného vlastníctva

Právnická fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

Šafárikovo n. 6

811 00 Bratislava

Slovenská republika

OBSAH**Články**

Martin DAŇKO - Petra ŽÁRSKÁ: Súčasná etika právnej úpravy genómu rastlín a zvierat v EÚ	6
Ľudovít MÁČAJ: PROBLEMATIKA VYMEDZENIA POJMU PRÁVNEJ OCHRANY PÔDY AKO SÚČASTI ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA.....	16
Lukáš MAREČEK: K niektorým aspektom prehliadaného významu Tokijského tribunálu	25
Ema MIKULOVÁ: (Ne)recepcia princípov seaurčenia v rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva.....	37
Dávid ŠKOLNÍK: Cudzinci a vlastníctvo poľnohospodárskych pozemkov	58

Správy z konferencie

Ľubomír BATKA – Olexij M. METEŇKANYČ: Quo vadis postavenie transrodových ľudí na Slovensku? (Správa z konferencie).....	69
---	----

ČLÁNKY

Martin DAŇKO - Petra ŽÁRSKÁ: Súčasná etika právnej úpravy genómu rastlín a zvierat v EÚ

Abstrakt

Biotechnologické vynálezy za posledné desaťročie značne pokročili. Zlepšenie prinieslo na svetlo aj etické problémy s nimi súvisiace. Etické názory na úpravu genómu sa vyvíjajú spolu s vedeckým pokrokom. Zostáva etika úpravy genómu rastlín a zvierat nezmenená? Existuje v konkrétnych prípadoch posun? Autori sa zameriavajú na pohľad Európskej skupiny pre etiku v oblasti vedy a nových technológií (ďalej iba ako "EGE"). Autori tiež analyzujú možný vplyv názorov tejto skupiny pre etiku na biotechnologické vynálezy založené na úprave genómu rastlín a zvierat. Prvá kapitola je zameraná na etické otázky úpravy genómu rastlín a druhá kapitola mapuje etiku úpravy genómu zvierat. Záver hodnotí súčasnú etiku úpravy genómu rastlín a zvierat v EÚ odvodenú zo Stanoviska EGE.

Abstract

Biotechnological inventions have advanced considerably over the past decade. The improvement also brought to light the ethical problems related to them. Ethical views on genome editing evolve along with scientific progress. Do the ethics of plant and animal genome editing remain unchanged? Is there a shift in specific cases? The authors focus on the point of view of the European Group for Ethics in Science and New Technologies (hereinafter referred to as "EGE"). The authors also analyze the possible impact of this group's views on ethics for biotechnological inventions based on plant and animal genome editing. The first chapter is focused on the ethical issues of plant genome editing, and the second chapter maps the ethics of animal genome editing. The conclusion evaluates the current ethics of plant and animal genome editing in the EU derived from the EGE Opinion.

Kľúčové slová: etika, biotechnológia, vynálezy, zvieratá, rastliny, EGE

Key words: etics, biotechnological, inventions, animals, plants, EGE

Autori:

Mgr. Martin Daňko, PhD.

martin.danko@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského

Šafárikovo námestie č. 6, 81000

Bratislava

Slovakia

Mgr. Petra Žárská, LL.M., PhD.

petra.zarska@uniba.sk

Univerzita Komenského

Šafárikovo námestie č. 6, 81000

Bratislava

Slovakia

1. Úprava genómu rastlín

1.1 Úprava rastlín

Rastliny sú krásnou a užitočnou súčasťou prírody. Rastliny nám poskytujú potravu, energiu, domov, radosť, tieň, vodu. Pokrok vedy znamená aj pokrok vo výskume rastlín. „Veda poskytuje takmer neobmedzenú moc na úpravu nášho prostredia. Problém už nie je v tom, čo sa dá urobiť, ale skôr v tom, čo by sa malo urobiť. Ekonomický vplyv rozhodnutia využívať alebo nevyužívať rastliny vyrobené pomocou akýchkoľvek nových technológií bude pravdepodobne významný a mali by sa ním zaoberať verejné orgány a spoločnosť ako celok.“¹ Vylepšovanie rastlín pomáha ľuďstvu už po stáročia. „Prví farmári si vybrali semená rastlín, ktoré mali najpriaznivejšie vlastnosti, napríklad tie, ktoré mali najviac ovocia, aby ich zasadili v nasledujúcej sezóne. Vedci používajú rôzne metódy. Zámerné vyvolané mutácie pomocou chemikálií alebo žiarenia alebo genetickej modifikácie v náhodných bodoch v genóme rastlín sa už dlho používajú na produkciu nových ("vylepšených") odrôd rastlín.“²

1.2 Nové odrody rastlín

Väčšina komerčne produkovaných rastlín, ktoré sa v súčasnosti pestujú, je výsledkom zámernej modifikácie a následnej selekcie. Tento proces môže (a trvá) trvať značne dlho. Neustále sa vytvárajú nové odrody,³ ktoré sú vhodnejšie ako súčasné odrody pre miestne podmienky alebo majú požadované agronomické alebo iné vlastnosti - aby zodpovedali nárokom vrátane výberu spotrebiteľa, dlhšej skladovateľnosti produktov alebo porazili burinu a škodcov. Efektívna životnosť novej odrody závisí od „úrody“, ale je relatívne krátka, niekedy nie viac ako päť rokov. Mnohé z rastlín získaných pomocou nových genetických technológií nemusia byť vhodné pre konkrétne poľnohospodárske podmienky a budú krížené s vhodnými odrodami, aby sa ďalej zlepšilo to, čo sa skutočne používa pri výrobe. „Tradičné techniky“ (vrátane mutagenézy) na produkciu nových odrôd rastlín boli v Európe málo známe a takmer všeobecne prijaté. Naopak, väčšina členských štátov EÚ sa bránila používaniu odrôd vyrobených pomocou „modernej biotechnológie“.⁴ Hoci existuje málo dôkazov o vážnom alebo nezvratnom škodlivom vplyve rozšíreného používania plodín s použitím geneticky modifikovaných organizmov vo zvyšku sveta⁵, existuje preventívny prístup uplatňovaný členmi EÚ (ďalej len „členovia“), ktorý blokuje používanie rastlinných produktov obsahujúcich deriváty GMO – geneticky modifikované organizmy (ďalej len „GMO“). Ak sa členovia boja prijať tieto rastlinné produkty, prečo chceme úpravu genómu rastlín? „Nové odrody rastlín sa uvádzajú na trh z mnohých dôvodov, vrátane zlepšenia charakteristík – výnos, odolnosť voči škodcom, prispôbenie sa konkrétnemu alebo meniacemu sa prostrediu a dokonca aj uspokojenie rozmarov spotrebiteľov. Mnohé zmeny možno dosiahnuť tradičnými poľnohospodárskymi metódami, ktoré si vyžadujú kríženie s príbuznými sexuálne kompatibilnými odrodami, je to však pomalý proces, ktorý si vyžaduje mnoho generácií. Pochopenie vplyvu zmeny klímy, vrátane dezertifikácie, sucha alebo dokonca prebytočnej vody v konkrétnych klimatických oblastiach, poskytuje impulz na produkciu nových odrôd rastlín, ktoré sa môžu prispôbiť zmenám. Úprava genómu poskytuje väčšiu presnosť ako genetické modifikácie používané za posledných 30 rokov, pokiaľ ide o miesto zmien, a umožňuje (do značnej miery) presne identifikovať polohu modifikácie v genóme, čo vedie k väčšej presnosti pri produkcii nových

¹ The Opinion alebo Stanovisko EGE, [online], s. 58, [cit. 2023-12-22]. Dostupné na https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/support-policy-making/scientific-support-eu-policies/european-group-ethics_en#:~:text=Opinion%20on%20ethics%20of%20genome%20editing&text=The%20group%20calls%20for%20a,international%20engagement%20towards%20global%20governance.

² Stanovisko EGE, s. 58-60.

³ Na splnenie požiadaviek „práv na odrodu rastlín“ pre registráciu ako novej odrody musia byť modifikované rastliny (i) nové, (i.i) odlišné (ak sú jasne odlišiteľné od iných známych odrôd), (iii) jednotné a (iv) stabilné (charakteristiky sú po opakovanom rozmnožovaní nezmenené).

⁴ Stanovisko EGE, s. 58-60.

⁵ Stanovisko EGE, s. 61.

odrod, a teda k rýchlejšiemu uvedenie nových, „vylepšených“ odrôd na trh. Nové genetické technológie poskytujú systémy na identifikáciu škodcov spôsobujúcich choroby v rastlinách a v mnohých prípadoch aj identifikujú obranné mechanizmy vyvinuté rastlinami na zmiernenie chorôb. Úpravy genómu by sa potom mohli použiť na to, aby boli rastliny odolnejšie a menej náchylné na mnohé výzvy, ktorým ich vystavuje príroda. Úpravy genómu pomocou CRISPR/CasX⁶ (Cas9, Cas12 alebo podobné) spôsobili revolúciu v dlhotrvajúcom procese tým, že umožnili zrýchlenie procesu počiatočného výberu. Systém umožňuje vyradenie génu, vymazanie, vloženie a dokonca aj umlčanie génu.⁷ Ako regulujeme nové technológie úpravy genómu v rastlinách? V Európskej únii (ďalej len „EÚ“) sú rastlinné produkty obsahujúce GMO⁸ regulované smernicou Európskeho parlamentu a Rady 2001/18/ES z 12. marca 2001 o zámernom uvoľňovaní geneticky modifikovaných organizmov do životného prostredia a ktorou sa zrušuje smernica Rady 90/220/EHS (ďalej len „smernica o GMO“). Táto smernica sa vzťahuje aj na nové technológie úpravy genómu rastlín.

1.3 Bezpečnosť úpravy genómu rastlín

Všetky poľnohospodárske produkty obsahujú mechanizmy vyvinuté rastlinami na ochranu pred predátormi. Niektoré rastliny používajú ostne alebo trne a mnohé používajú rôzne druhy jedov.⁹ Takmer všetky rastliny obsahujú toxíny, ktoré môžu byť v určitých množstvách škodlivé pre ľudské zdravie. „Je nepravdepodobné, že by modifikácia úmyselne alebo náhodne uviedla nové toxíny do rastliny, ale vloženie nového genetického materiálu takmer určite povedie k zmene produkcie niektorých chemikálií v rastline – preto je normálne očakávať určitú formu rizika. Testy na zabezpečenie toho, aby toxicita zostala v bezpečných medziach sú vždy potrebné pre každú novú odrodu, bez ohľadu na technológiu použitú pri jej výrobe. Čo teda znamená bezpečnosť? Má sa nová odroda testovať na základe „rovnejšej bezpečnosti ako tá, ktorá je v súčasnosti na trhu“? Musí byť nová odroda bezpečnejšia ako tá, ktorá sa v súčasnosti používa? Mal by sa pri rozhodovaní o bezpečnosti brať do úvahy celý systém vrátane používaných chemikálií, využívanej pôdy a ochrany poľnohospodárskej diverzity?“¹⁰ Bezpečnosť ako súčasť etiky úpravy genómu rastlín je výrazne ovplyvnená možnými zdravotnými rizikami nielen pre ľudí, ale aj pre zvieratá. Väčšina nových odrôd je určená na použitie ako krmivo pre hospodárske zvieratá. Bezpečnosť nových odrôd obsahujúcich GMO môže byť najväčšou prekážkou pre akceptovanie úpravy genómu rastlín verejnosťou.

1.4 Identifikácia rastlín s GMO

V EÚ existuje požiadavka na „vysledovateľnosť“ rastlinných produktov obsahujúcich GMO z dôvodu ich zatiaľ nejasného účinku na ľudí. Ako môžeme dosiahnuť dobre fungujúci systém, v ktorom by bolo možné identifikovať tieto produkty? Odpoveď je neuspokojivá. „Požiadavky na vysledovateľnosť platia v EÚ, kde výrobcovia rastliny alebo osiva musia poskytnúť dokumentáciu, ktorá dokazuje, že výrobok obsahuje, pozostáva alebo je vyrobený z GMO.¹¹ Náklady môžu byť značné a mimoeurópski výrobcovia musia, alebo nemusia byť ochotní dodržiavať tieto pravidlá. Ako možno riešiť vnímané obavy európskeho spotrebiteľa?

⁶ V posledných rokoch sa objavili rôzne nové techniky umožňujúce úpravu genómu. Techniky používané pri úprave genómu majú byť presnejšie ako tie, ktoré sa v minulosti používali na genetickú modifikáciu organizmov, a zahŕňajú technológie ako CRISPR/CasX, nukleáza zinkových prstov (ZFN), nukleázy na báze aktivátorov transkripcie (TALEN) a meganukleázy.

⁷ Stanovisko EGE, s. 65-67.

⁸ Definícia GMO podľa čl. 2 Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2001/18/ES z 12. marca 2001 o zámernom uvoľnení geneticky modifikovaných organizmov do životného prostredia a o zrušení smernice Rady 90/220/EE je „geneticky modifikovaný organizmus (GMO) znamená organizmus, s výnimkou ľudí, v ktorom bol genetický materiál zmenený spôsobom, ktorý sa prirodzene nevyskytuje párením a/alebo prirodzenou rekombináciou.“

⁹ Stanovisko EGE, s. 69.

¹⁰ Stanovisko EGE, s. 70-71.

¹¹ Existujúce právne predpisy o GMO už vyžadujú, aby prevádzkovatelia uchovávali a odovzdávali informácie ďalšiemu prevádzkovateľovi, pokiaľ ide o prítomnosť GMO vo výrobku (článok 4 nariadenia 1830/2003).

Ako fungujú kritériá vysledovateľnosti vzhľadom na to, že produkty sa pestujú na celom svete?“¹² Systém vysledovateľnosti by mohol dobre fungovať v EÚ s výrobcami so sídlom v EÚ a možno aj s výrobcami mimo EÚ, ktorí by chceli podnikáť v EÚ. Zvyšok sveta nemusí vôbec spolupracovať a byť súčasťou tohto systému.

1.5 Biodiverzita

„Vplyv rastlín s upraveným genómom na prírodné prostredie môže byť pozitívny aj negatívny. Ak sa gén vložený do rastliny preniesie na prirodzených príbuzných, výsledkom môže byť tvorba buriny a strata kontroly nad rastlinou (napr. strata kontroly nad toleranciou voči herbicídum). Opak môže byť tiež pravdou. Napríklad, ak má nový genetický prvok výhody v oblasti potravy alebo krmiva alebo je toxický pre niektorý hmyz – čo umožňuje rastlinám sa lepšie prispôbiť ich prostrediu. Účinky týchto zmien môžu vážne ovplyvniť ekosystém, čo môže následne spôsobiť škodlivé zmeny v celom životnom prostredí. Zvýšenie hektárového výnosu môže na druhej strane umožniť zachovanie neobrábanej pôdy, čo by mohlo mať pozitívny vplyv na prírodné prostredie. Príkladom je odlesňovanie s cieľom pestovať plodiny, čo je hlavný problém v tropických oblastiach, kde môžu potreby európskeho spotrebiteľa neočakávaným spôsobom ovplyvniť životy a životné prostredie. Malo by sa od spoločností, ktoré zavádzajú nové odrody, bez ohľadu na ich pôvod, vyžadovať, aby identifikovali vplyv nových odrôd na biodiverzitu a životné prostredie?“¹³ Biodiverzita mnohých poľnohospodárskych oblastí je prakticky nulová. Etická otázka týkajúca sa biodiverzity je, či ľudstvo použije nové odrody na zachovanie biodiverzity tam, kde je to potrebné, alebo ich použije na zhoršenie situácie.

1.6 Industrializácia poľnohospodárstva

„Vplyv industrializácie poľnohospodárstva by sme nemali brať na ľahkú váhu. Nové odrody často viedli k väčšej industrializácii, pretože vybrané vlastnosti ovplyvňujú spôsob pestovania plodín. To by sa mohlo ešte zhoršiť ľahkou dostupnosťou nových vlastností špecificky vybraných tak, aby (zrejme) boli lepšie vyhovovali farmárovi.“¹⁴ Existujú tri základné obavy. Po prvé, „väčšie farmy majú vplyv na všeobecnú biodiverzitu (nielen na poľnohospodársku biodiverzitu) prostredníctvom miznutia živých plotov a neobhospodarovaných oblastí. Po druhé, malí farmári sa snažia konkurovať väčším farmám, dokonca aj tam, kde môže byť kvalita ich produkcie vyššia alebo žiadanejšia pre spotrebiteľov. Po tretie, počet jednotlivcov zamestnaných v poľnohospodárstve klesá s industrializáciou.“¹⁵ Industrializácia Zeme je prebiehajúci proces, v ktorom zohráva významnú úlohu úprava genómu rastlín. Efektívne uchopenie pozitívnych a negatívnych vplyvov úpravy genómu rastlín bude kľúčové pri industrializácii poľnohospodárstva v blízkej budúcnosti.

1.7 Biologická bezpečnosť

Existuje obava, že moderné techniky úpravy genómu môžu nepriaznivo ovplyvniť biologickú bezpečnosť. Ovplyvnená by mohla byť najmä bezpečnosť dodávok určitých druhov plodín, najmä tam, kde sa používajú monokultúry. Potravinová bezpečnosť sa stala dôležitou otázkou, najmä v súvislosti s:

- a) rastúcou mestskou populáciou,
- b) vplyvom zmeny klímy,

¹² Stanovisko EGE, s. 73.

¹³ Stanovisko EGE, s. 74.

¹⁴ Stanovisko EGE, s. 75.

¹⁵ Stanovisko EGE, s. 75.

c) obmedzenou pôdou, ktorá je k dispozícii na rozširovanie poľnohospodárstva,

d) a potrebou mať efektívny distribučný systém, v ktorom sú straty počas prepravy minimalizované. Nové techniky úpravy genómu rastlín môžu zohrať dôležitú úlohu v tomto procese.¹⁶ Aké stimuly by sa mohli zaviesť, aby sa zabezpečilo, že nové odrody budú riešením pre biologickú bezpečnosť a bezpečnosť dodávok potravín, krmív, vlákniny a palív?¹⁷ O týchto stimuloch by mali diskutovať vlády, súkromné spoločnosti a verejnosť, inak môžeme skončiť s nerovnomernou distribúciou nových odrôd nielen v EÚ, ale na celom svete.

1.8 Spravodlivé používanie rastlinných produktov s GMO

„Moderné techniky produkcie nových odrôd, či už s úpravou genómu alebo nie, boli v minulosti výsadou veľkých spoločností kvôli nákladom na ich výrobu. To viedlo k monopolizácii výroby v rámci malej skupiny spoločností a silným reakciám verejnosti voči týmto spoločnostiam. Rozsiahle testovanie nových odrôd vyrobených pomocou genetickej modifikácie zabezpečujúcej ich bezpečnosť, malo za následok vysoké náklady, čo znemožňovalo výrobu takýchto odrôd malými spoločnosťami alebo výskumnými organizáciami. To následne viedlo k monopolizácii, z ktorej majú mnohí obavy. Tieto moderné techniky produkcie nových odrôd by mohli mať vplyv na distribučné systémy, čo by viedlo k tomu, že kvalitné potraviny budú dostupné len tam, kde sú potrebné, napríklad najmä v mestskom prostredí. Mali by krajiny zvážiť podporu menších pestovateľov?“¹⁸ Vyššie náklady na výrobu rastlín s GMO, najmä pre menších pestovateľov, môžu znamenať pokles značný výroby. Spôsob, akým sa bude tento etický problém riešiť v EÚ, ovplyvní celkové vnímanie rastlín s GMO.

1.9 Úvahy spoločnosti o úprave genómu rastlín

Existujú rôzne spoločenské názory a problémy, ktoré ovplyvňujú etiku. Jedným z nich je kvalita potravín. „Mnohí odmietajú dovoz lacnejších potravín a volia nákup regionálnych odrôd. Mnohí tvrdia, že v potravinárskom sektore nie sú potrebné nové odrody alebo produkty.“¹⁹ Niektoré názory sa vytvorili bez toho, aby boli vzaté do úvahy všetky informácie o úprave genómu rastlín. „Je tu jasná potreba úprimného dialógu a zapojenia celej verejnosti do rozhodovacieho procesu pri uvádzaní nových produktov na trh. V diskusii o nových technológiách, ktoré vyrábajú túto najnákladnejšiu komoditu, je zo všetkých strán veľa nepravdivých informácií.“²⁰ Problémom je aj cena nových odrôd. „Mali by sa zvážiť aj účinky zvýšených cien a dostupnosti nových odrôd. Zvýšené ceny nových odrôd môžu mať dopad na najchudobnejšiu časť spoločnosti.“²¹ Napokon existuje obava, že patenty môžu brániť poľnohospodárom vo využívaní nových odrôd v dôsledku nákladov na patentovanie.

2. Úprava genómu zvierat

Etiku úpravy genómu zvierat možno posudzovať z dvoch hľadísk: prvé hľadisko zohľadňuje použitie zvierat s upraveným genómom na účely ľudského prospechu, od ľudského zdravia až po potraviny. Druhé hľadisko berie do úvahy dobré životné podmienky zvierat vzhľadom na ich samotnú hodnotu. EGE si však uvedomuje problematickú povahu tohto rozlíšenia, pretože predmetný pohľad obsahuje požiadavku dobrých životných podmienok

¹⁶ Ma X, Mau M, Sharbel T.F: Genome Editing for Global Food Security. Trends in Biotechnology. [online], 2017; 36, 2, 123-127, [cit. 2023-12-22]. Dostupné na DOI: [10.1016/j.tibtech.2017.08.004](https://doi.org/10.1016/j.tibtech.2017.08.004).

¹⁷ Stanovisko EGE, s. 77.

¹⁸ Stanovisko EGE, s. 77.

¹⁹ Stanovisko EGE, s. 78.

²⁰ Stanovisko EGE, s. 78.

²¹ Stanovisko EGE, s. 78.

zvierat a ľudí interpretuje ako strážcov zvierat. Inými slovami, prijatie tejto perspektívy môže byť problematické. EGE upozorňuje na:

- náš vzťah k zvieratám a ako súčasť toho: naše postupy „navrhovania zvierat“ tak, aby zodpovedali prostrediu, ako ho „vytvárame“, na rozdiel od chápania prostredia, ktoré nás a zvieratá v priebehu času formovalo a formuje, tieto postupy zahŕňajú udržateľnosť, vzájomnú adaptáciu a starostlivosť;
- práva zvierat ako takých a s tým súvisiaca etika zvierat: zaradenie zvierat do našich všeobecných etických rámcov;
- v hre sú rôzne úrovne záujmu: tie, ktoré sa týkajú blaha ľudí, druhov alebo ekosystémov ako celku.

Na tomto základe EGE identifikovala sériu kľúčových otázok týkajúcich sa úpravy genómu zvierat. Ovplyvňuje úprava genómu implementáciu 3Rs²² a rovnováhu medzi týmito tromi princípmi? Prispieva súčasná etika k zdokonaleniu na úkor redukcie? Aké sú dôsledky a aké by mali byť hranice „humanizácie“ zvierat? Existujú špecifické požiadavky na používanie úpravy genómu u primátov (okrem človeka) nad rámec tých, ktoré už boli zavedené? Akým spôsobom úprava genómu podporujú alebo brzdia uplatňovanie vhodných životných podmienok zvierat v chove a ako by sa malo kontrolovať dodržiavanie týchto životných podmienok? Môže úprava genómu zlepšiť životné podmienky zvierat a efektívnosť v poľnohospodárstve? Aké sú širšie dôsledky úpravy genómu pre biodiverzitu? Väčšina nezodpovedaných otázok, ktorá tvorí etiku úpravy genómu zvierat, sa zameriava na základný etický problém: Sme ochrancovia zvierat alebo nám slúžia len na použitie?

2.1 Úprava genómu a 3Rs

2.1.1 Náhrada

Na jednej strane úprava genómu pomáha prekonávať technické a finančné prekážky výskumu na zvieratách.²³ Na druhej strane je možné, že úprava genómu pomôže nahradiť pokusy na zvieratách laboratórnymi metódami, ktoré nevyžadujú použitie živých zvierat.²⁴ Techniky úpravy genómu môžu byť napríklad použité na nahradenie štandardných laboratórne pestovaných zvieracích modelových organizmov generovaním bunkových línií so špecifickými vlastnosťami. Ďalšou možnosťou, ako nahradiť zvieratá vo výskume, je vytváranie organoidov²⁵ pomocou nových techník úpravy genómu. Hoci organoidy nedokážu nahradiť použitie zvierat, poskytujú ďalší skríningový krok medzi bunkovými líniami a zvieracími modelmi, čo znamená, že menej potenciálnych terapií a zásahov sa presunie na testovanie na zvieracích modeloch. Vedci dokonca vyjadrili obavy z ďalšieho vývoja v technológii organoidných a syntetických tkanív, ktoré potenciálne kladú väčšie bremeno na vedcov, aby starostlivo zdôvodnili svoju požiadavku na experimentovanie na zvieratách.²⁶ Samozrejme, vývoj a fungovanie orgánov v rámci väčšieho celku, fyziologického systému, nemožno replikovať bez použitia celých zvierat. V tomto kontexte však úprava genómu urobila takmer každý organizmus prístupný genetickej manipulácii a môže viesť k tomu, že cicavce budú ľahšie nahradené jednoduchšími organizmami, ak je to vedecky prípustné.^{27/28} Nahradenie

²² Skratka z anglických slov Replacement (náhrada), Reduction (redukcia), Refinement (zdokonalenie).

²³ Nuffield Council on Bioethics. 2016. Genome Editing - An Ethical Review. [online], [cit. 2023-12-22]. Dostupné na <https://www.nuffieldbioethics.org/wp-content/uploads/Genome-editing-an-ethical-review.pdf>.

²⁴ Greenfield A: Editing mammalian genomes: ethical considerations. Mammalian Genome. [online], 2017; 28(7-8), 38B-393. [cit. 2023-12-22]. Dostupné na DOI: [10.1007/s00335-017-9702-y](https://doi.org/10.1007/s00335-017-9702-y).

²⁵ Umelo vypestovaná masa buniek alebo tkaniva, ktorá pripomína orgán.

²⁶ Bredenoord A.L., Clevers H, Knoblich J.A: Human tissues in a dish: The research and ethical implications of organoid technology. [online], Science. 2017; Vol. 355, Issue 6322. [cit. 2023-12-22]. Dostupné na DOI: [10.1126/science.aaf9414](https://doi.org/10.1126/science.aaf9414).

²⁷ Greenfield A: Editing mammalian genomes: ethical considerations. Mammalian Genome. [online], 2017; 28(7-8), 38B-393. [cit. 2023-12-22]. Dostupné na DOI: [10.1007/s00335-017-9702-y](https://doi.org/10.1007/s00335-017-9702-y).

²⁸ Stanovisko EGE, s. 48-49.

živých zvierat bolo v posledných desaťročiach kontroverzným cieľom. Ako postupovala technológia, ľudstvo napredovalo morálne a eticky. V súčasnosti si istá časť verejnosti praje upustenie od tradičných pokusov a testovania na zvieratách. Ak by bol pokles pokusov na zvieratách komunikovaný verejnosti správnym spôsobom, etika úpravy genómu zvierat by sa mohla posunúť smerom k jej akceptovaniu.

2.1.2 Redukcia

Bolo uvedené, že vplyv úpravy genómu môže byť 'najzreteľnejší v našich pokusoch redukovať používanie zvierat pri pokusoch'.²⁹ Redukciu možno definovať ako získanie rovnakého množstva údajov s menším počtom zvierat alebo získanie väčšieho množstva údajov s rovnakým počtom zvierat. Znamená to použitie metód, ktoré minimalizujú počet zvierat použitých na jeden pokus, čo zahŕňa vhodne navrhnuté a analyzované pokusy na zvieratách, ktoré sú spoľahlivé a reprodukovateľné a skutočne dopĺňajú vedomostnú základňu.³⁰ Zdá sa, že existuje potenciál na redukciu, ale aj zvýšenie používania zvierat prostredníctvom úpravy genómu. CRISPR/CasX znamená, že napríklad na vytvorenie danej línie bude pravdepodobne potrebných menej myší. Relatívna účinnosť a jednoduchosť použitia CRISPR/CasX však znamená, že viac výskumníkov túto metódu pravdepodobne použije na výskum u celých zvierat spôsobmi, ktoré boli predtým technicky mimo ich dosah. To by mohlo zvýšiť celkový počet vykonaných pokusov na zvieratách, čo by zase mohlo znamenať zníženie využívania zvierat v porovnaní s mierou produkcie vedomostí, ale aj zvýšenú mieru experimentovania a zvýšené riziko zle plánovaného alebo koordinovaného výskumu.^{31/32} Nahradenie a redukcia idú ruka v ruke, správna prezentácia verejnosti môže priniesť posun v etike upravovania genómu zvierat. Tento posun by mohol umožniť úpravu genómu zvierat aspoň na výskumné účely.

2.1.3 Zdokonalenie

Príspevok k zdokonaleniu úpravou genómu nie je zrejmý. Zvierací genetici stále potrebujú generovať embryá na mikroinjekciu sprievodných RNA/CasX/šablónových kokteíl a tieto zygoty je stále potrebné dodať pseudogavidným samiciam. Existuje snaha zdokonaľiť tieto postupy, napríklad vývojom robustných techník nechirurgického prenosu embryí. Tieto vylepšenia však nie sú špecificky ovplyvnené metodikami úpravy genómu.³³ Existujú riziká pre dobré životné podmienky pokusných zvierat aj v dôsledku technických ťažkostí pri používaní úpravy genómu. Mimociel'ové mutácie môžu viesť k strate funkcie génu, nežiaducim udalostiam alebo dokonca k smrteľným abnormalitám.³⁴ V dôsledku toho môžu zvieratám úpravy genómu spôsobiť ďalšiu bolesť a utrpenie, keď podľahnú nepriaznivým účinkom mimo cieľa výskum alebo sú usmrtené. Na druhej strane úprava genómu by sa mohla použiť na zníženie utrpenia výskumných zvierat, napríklad znížením výskytu nežiaducich genetických účinkov.³⁵ Tu je potrebné dodať, že sa zdá, že všetci zúčastnení súhlasia s tým, že vo všeobecnosti existuje príliš málo údajov na to, aby bolo možné dospieť k významným záverom o mimociel'ových účinkoch spojených s CRISPR. Zvýšené vedecké zdokonaľovanie v tejto oblasti – poskytovanie oveľa lepších modelov ľudskej genetickej variácie spojenej s chorobami – možno považovať samo osebe za etické dobro, pretože pravdepodobne povedie k

²⁹ Greenfield A: Editing mammalian genomes: ethical considerations. *Mammalian Genome*. [online], 2017; 28(7-8), 38B-393. [cit. 2023-12-22]. Dostupné na: [DOI: 10.1007/s00335-017-9702-y](https://doi.org/10.1007/s00335-017-9702-y).

³⁰ National Centre for the Replacement, Refinement & Reduction of Animals in Research, The 3Rs. [online], [cit. 2023-12-22]. Dostupné na DOI: <https://nc3rs.org.uk/the-3rs>.

³¹ Nuffield Council on Bioethics, 2016, Genome Editing - An Ethical Review. [online], [cit. 2023-12-22]. Dostupné na: <https://www.nuffieldbioethics.org/wp-content/uploads/Genome-editing-an-ethical-review.pdf>.

³² Stanovisko EGE, s. 50.

³³ Greenfield A: Editing mammalian genomes: ethical considerations. *Mammalian Genome*. [online], 2017; 28(7-8), 38B-393. Dostupné na: [DOI: 10.1007/s00335-017-9702-y](https://doi.org/10.1007/s00335-017-9702-y).

³⁴ Herrman K, Jayne K. (eds): *Animal Experimentation: Working Towards a Paradigm Change*. Brill. 2019. [cit. 2023-12-22]. Dostupné na DOI: [10.1163/9789004391192](https://doi.org/10.1163/9789004391192).

³⁵ Neuhaus C,P: Ethical issues when modelling brain disorders in non-human primates. [online], *Journal of Medical Ethics*. 2019; 44, 323-327. [cit. 2023-12-22]. Dostupné na: [DOI: 10.1136/medethics-2016-104088](https://doi.org/10.1136/medethics-2016-104088).

rýchlejšiemu a významnejšiemu pokroku vo vedeckom chápaní, t. j. k liečbe. Práve v tomto zmysle možno výskum vnímať ako etické dobro. Úprava genómu by však mohla viesť ľudí k tomu, aby ignorovali ťažkú situáciu zvierat a akceptovali negatívne účinky na dobré životné podmienky zvierat v záujme iných cieľov, hoci tomuto riziku by sa dalo predísť použitím menej drastických metód a ich použitím na podporu dobrých životných podmienok zvierat.³⁶ Zistili sme teda, že pri úprave genómu sa môže objaviť nová rovnováha medzi 3Rs v porovnaní s tým, čo je zvyčajne bežné. Úprava genómu môže výrazne prispieť k spresneniu, ale zjavne nie k celkovej redukcii. Hoci sú 3Rs považované za rovnako dôležité, spôsob, akým ich vyvažujeme, sa niekedy mení vplyvom rôznych technológií.³⁷ Ako správne uchopiť 3Rs sa javí ako kľúčový etický problém úpravy genómu zvierat. Súčasná etika v tejto oblasti naznačuje, že za určitých podmienok a pre špecifické ciele môže byť úprava genómu eticky prijateľná.

2.2 Humanizácia

Myšlienka „humanizácie“ zvierat (okrem človeka) je nejednoznačná a má niekoľko rozmerov: môže znamenať vedecko-technické zblíženie zvierat s ľuďmi, napríklad zmenu zvieracích receptorových buniek na ľudské s cieľom ovplyvniť imunitnú odpoveď, alebo vyradenie špecifických génov, alebo zmenu špecifickej génovej sekvencie podľa ľudského ekvivalentu. Myši nesúce ľudský gén sa napríklad často označujú ako „humanizované myši“. Humanizácia sa môže vzťahovať aj na zvyšovanie kognitívnej kapacity zvierat do takej miery, že sa rozdiel medzi kategóriami druhov alebo rozdiel medzi človekom a zvieratom stiera (alebo sa vytvárajú nové „medzidruhové“ kategórie). Potenciál zmeniť povahu zvierat, niekedy označovaný ako „deanimalizácia“, t. j. pridať alebo odobrať zvieratám určité schopnosti, ako sú kognitívne schopnosti alebo schopnosť pociťovať bolesť, vyvoláva etické obavy. V tomto ohľade možno humanizáciu chápať aj ako formu deanimalizácie. Hlavným problémom identifikovaným v súvislosti s primátmi (okrem širších etických otázok týkajúcich sa používania primátov – a iných zvierat) je potenciál úpravy genómu na ich humanizáciu. Pokiaľ ide o výskum xenotransplantácií a ich klinickú aplikáciu, vyhliadky na veľké farmy ošípaných s ľudskými orgánmi vyvolávajú veľké obavy.³⁸ Humanizácia alebo deanimalizácia sú eticky náročné pojmy. Zdá sa, že otázkou je, či ľudstvo skutočne potrebuje lepšie a kvalitnejšie úpravy genómu zvierat týmto spôsobom. Keď porovnáme možnosť mať zvieratá s ľudskými črtami s potrebou ošípaných nosiacich ľudské orgány, vidíme rozdiel. Rozdiel spočíva v etike. Zatiaľ čo nutnosť zvierat nosiť ľudské orgány môže byť eticky ospravedliteľná, existencia zvierat s ľudskými črtami pravdepodobne nie je.

2.3 Úprava genómu zvierat a biodiverzita

Teoreticky by sa úprava genómu mohla použiť na opätovné zavedenie vyhynutých druhov zvierat alebo obnovenie populácií ohrozených druhov zvierat. Použitie úpravy genómu na tieto účely je špecializovaná aplikácia, ktorá je stále vo fáze výskumu a mala by sa zvážiť s opatrnosťou a s dôkladnými analýzami potenciálnych dôsledkov predtým, ako sa bude uvažovať o jej aplikácii v praxi.^{39/40} Obnova vyhynutých zvierat sa javí ako ušľachtilý dôvod, je to jeden z pozitívnych účinkov, ktoré môže mať úprava genómu. Avšak, z hľadiska možného narušenia súčasnej biodiverzity, je potrebné zvážiť, či je pre súčasnú faunu a flóru vhodné a užitočné vzkriesiť vyhynuté druhy.

³⁶ de Graeff N, Jongsma K.R, Johnston J, Hartley S, Bredenoord A.L: The ethics of genome editing in non-human animals: a systematic review of reasons reported in the academic literature. [online], Philosophical Transactions of the Royal Society Biological Sciences. 2019; 374, 1772, 20180106. [cit. 2023-12-22]. Dostupné na [DOI: 10.1098/rstb.2018.0106](https://doi.org/10.1098/rstb.2018.0106).

³⁷ Stanovisko EGE, s. 50-52.

³⁸ Stanovisko EGE, s. 52-53.

³⁹ The Netherlands Commission on Genetic Modification (COGEML 2018) CRISPR & Animals: Implications of Genome Editing for Policy and Society. [online], [cit. 2023-12-22]. Dostupné na <https://cogem.net/en/publication/crispr-animals-implications-of-genome-editing-for-policy-and-society/>.

⁴⁰ Stanovisko EGE, s.57.

Záver

Výsledkom stanoviska EGE sú odporúčania. EGE vydala všeobecné odporúčania ktoré sú univerzálneho charakteru, väčšinou zdôrazňujú nástroje a problémy, o ktorých sa diskutovalo v minulosti a v celom stanovisku. Všeobecné odporúčania sa zameriavajú na širokú a inkluzívnu spoločenskú diskusiu o úprave genómu, vyhýbajú sa úzkej koncepcii etiky a riadenia úprav genómu a vypracúvajú medzinárodné usmernenia a posilňujú nástroje riadenia. Všeobecné odporúčania možno vnímať ako všeobecný východiskový bod pre všetky oblasti úpravy genómu. Keď sa členovia EÚ budú zaoberať etikou úpravy genómu ako celku, mali by zväziť tieto východiskové body obsiahnuté vo všeobecných odporúčaní. Ak však budú členovia EÚ zvažovať konkrétne etiky úpravy genómu, mali by sa vziať do úvahy predovšetkým konkrétne odporúčania. EGE vydala samostatné odporúčania pre etiku úpravy genómu rastlín, zvierat a ľudí. Zdá sa, že tieto špecifické odporúčania sú dôležitejšie, pretože poskytujú konkrétne usmernenie o tom, ako sa v súčasnosti v jednotlivých oblastiach formuje etika upravovania genómu a dávajú presnejší obraz o konkrétnych etických úvahách.

Literatúra:

Nariadenie (ES) č. 1830/2003 Európskeho parlamentu a Rady z 22. septembra 2003 o sledovateľnosti a označovaní geneticky modifikovaných organizmov a sledovateľnosti potravín a krmív vyrobených z geneticky modifikovaných organizmov a ktorým sa mení a dopĺňa smernica 2001/18/ES

Bredenoord A.L., Clevers H, Knoblich J.A: Human tissues in a dish: The research and ethical implications of organoid technology. *Sorence*. [online], 2017; Vol. 355, Issue 6322. [cit. 2023-12-22]. Dostupné na DOI: [10.1126/science.aaf9414](https://doi.org/10.1126/science.aaf9414)

de Graeff N, Jongsma K.R, Johnston J, Hartley S, Bredenoord A.L: The ethics of genome editing in non-human animals: a systematic review of reasons reported in the academic literature. *Philosophical Transactions of the Royal Society Biological Sciences*. [online], 2019; 374, 1772, 20180106. [cit. 2023-12-22]. Dostupné na DOI: [10.1098/rstb.2018.0106](https://doi.org/10.1098/rstb.2018.0106)

Greenfield A: Editing mammalian genomes: ethical considerations. *Mammalian Genome*. [online], 2017; 28(7-8), 38B-393. [cit. 2023-12-22]. Dostupné na: DOI: [10.1007/s00335-017-9702-y](https://doi.org/10.1007/s00335-017-9702-y)

Herrman K, Jayne K. (eds): *Animal Experimentation: Working Towards a Paradigm Change*. [online], Brill. 2019. Dostupné na DOI: [10.1163/9789004391192](https://doi.org/10.1163/9789004391192)

Ma X, Mau M, Sharbel T.F: Genome Editing for Global Food Security. *Trends in Biotechnology*. [online], 2017; 36, 2, 123-127, [cit. 2023-12-22]. Dostupné na DOI: [10.1016/j.tibtech.2017.08.004](https://doi.org/10.1016/j.tibtech.2017.08.004)

Nariadenie (ES) č. 1830/2003 Európskeho parlamentu a Rady z 22. septembra 2003 o sledovateľnosti a označovaní geneticky modifikovaných organizmov a sledovateľnosti potravín a krmív vyrobených z geneticky modifikovaných organizmov a ktorým sa mení a dopĺňa smernica 2001/18/ES

National Centre for the Replacement, Refinement & Reduction of Animals in Research, The 3Rs. [online], [cit. 2023-12-22]. Dostupné na DOI: <https://nc3rs.org.uk/the-3rs>

Neuhaus C,P: Ethical issues when modelling brain disorders in non-human primates. Journal of Medical Ethics. [online], 2019; 44, 323-327. [cit. 2023-12-22]. Dostupné na: [DOI: 10.1136/medethics-2016-104088](https://doi.org/10.1136/medethics-2016-104088)

Nuffield Council on Bioethics. 2016. Genome Editing - An Ethical Review. [online], [cit. 2023-12-22]. Dostupné na <https://www.nuffieldbioethics.org/wp-content/uploads/Genome-editing-an-ethical-review.pdf>

The Netherlands Commission on Genetic Modification (COGEML 2018) CRISPR & Animals: Implications of Genome Editing for Policy and Society. [online], [cit. 2023-12-22]. Dostupné na <https://cogem.net/en/publication/crispr-animals-implications-of-genome-editing-for-policy-and-society/>

The Opinion alebo Stanovisko EGE. [online], [cit. 2023-12-22]. Dostupné na https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/support-policy-making/scientific-support-eu-policies/european-group-ethics_en#:~:text=Opinion%20on%20ethics%20of%20genome%20editing&text=The%20group%20calls%20for%20a,international%20engagement%20towards%20global%20governance

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2001/18/ES z 12. marca 2001 o zámernom uvoľnení geneticky modifikovaných organizmov do životného prostredia a o zrušení smernice Rady 90/220/EE

Ľudovít MÁČAJ: PROBLEMATIKA VYMEDZENIA POJMU PRÁVNEJ OCHRANY PÔDY AKO SÚČASTI ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA¹

Abstrakt

Ochrana pôdy na Slovensku je stále veľmi diskutovanou a významnou témou. Aj keď sa nedávno stala predmetom politického záujmu, najmä kvôli prijatiu regulácií nakladania s jej vlastníctvom, nemôžeme zabúdať, že má aj mnohé ďalšie aspekty, ako napríklad spoločenské alebo ekonomické.

V tomto článku sa zameriavame na právny základ a reguláciu tejto ochrany. Je upravená v mnohých právnych predpisoch a zasahuje do viacerých oblastí, od všeobecnej ochrany pôdy, lesníctva a lesného hospodárstva, starostlivosti o poľnohospodársku pôdu, právnych vzťahov pri užívaní pôdy, pozemkových spoločností, až po mnohé iné. Článok hľadá rozdiely medzi právnou ochranou pôdy (pozemkov) ako predmetu právnych vzťahov a právnou ochranou pôdy ako zložky životného prostredia.

Abstract

Soil protection in Slovakia is still a highly discussed and important issue. Although it has recently become the subject of political interest, mainly due to the adoption of land management and ownership regulations, we cannot forget that it also has many other aspects, such as social or economic.

In this article, we focus on the legal basis and regulation of this protection. It is regulated in many legal regulations and affects several areas, from general soil protection, forestry and forest management, care of agricultural land, legal relations in land use, land associations, to many others. The article looks for differences between the legal protection of land as the subject of legal relations and the legal protection of soil as a component of the environment.

Kľúčové slová: pozemky, pôda, ochrana pozemkov, ochrana pôdy, poľnohospodárstvo, lesníctvo

Key words: land, soil, protection of land, protection of soil, agriculture, forestry

Autor

Mgr. Ľudovít Máčaj, PhD.
ludovit.macaj@uniba.sk
Univerzita Komenského
Šafárikovo námestie č. 6, 81000
Bratislava
Slovakia

¹ Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia grantu č. APVV-19-0494 s názvom „Efektívne pozemkové úpravy“ udeleného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja (APVV).

Úvod

Ochrana pôdy sa v ostatných rokoch stala častou témou spoločenskej diskusie na Slovensku. Zahrňuje v sebe mnohé aspekty, od sociálnych, ekonomických, environmentálnych až po právne. Práve tieto aspekty majú najvýznamnejší vplyv, keďže zabezpečujú, že individuálne povinnosti pri užívaní pôdy sú dodržiavané konkrétnymi subjektmi a tým je zabezpečená jej praktická ochrana. Táto téma sa stala veľmi populárnou na Slovensku najmä v roku 2014, keď skončilo prechodné obdobie po vstupe do Európskej únie, a subjektom z iných členských štátov už viac neboli obmedzené práva nadobúdania vlastníctva poľnohospodárskej pôdy a lesných pozemkov na Slovensku. Keďže tieto pozemky sa stali predmetom voľného pohybu tovaru a kapitálu v Európskej únii, vyvolalo to vlnu nespokojnosti a obáv o budúcnosť slovenskej, predovšetkým poľnohospodárskej pôdy medzi mnohými ľuďmi. S touto udalosťou sa téma ochrany pôdy dostala opäť do popredia po mnohých rokoch. Na druhej strane sa však ukázalo, že téma ochrany pôdy bola dlhodobo zabudnutá, a v súčasnosti sa tiež zabúda, že okrem regulácie vlastníckych alebo nájomných vzťahov k poľnohospodárskej pôde zahŕňa aj mnohé ďalšie oblasti.

Hoci sa pojem „ochrana pôdy“ často spomína v odbornom a bežnom jazyku, musíme povedať, že tomuto pojmu chýba konkrétna definícia. Chceme preto v tomto texte túto tému viac priblížiť.

1. Predmet ochrany pôdy

Pri diskusii o téme ochrany pôdy musíme začať rozlišovaním dvoch základných výrazov, a to pôda a pozemok.

Pod pojmom *pôda* rozumieme súčasť životného prostredia, objektívne existujúcu časť povrchu Zeme, ktorá sa nazýva aj pedosféra. Právnu definíciu nachádzame v zákone č. 220/2004 Z. z. o ochrane a využívaní poľnohospodárskej pôdy a o zmene zákona č. 245/2003 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon č. 220/2004 Z. z.“), podľa ktorého sa jedná o *prírodný útvar, ktorý vzniká bezprostredne na zemskom povrchu ako produkt vzájomného pôsobenia klimatických podmienok, organizmov, človeka, reliéfu a materských hornín*.² Napriek prítomnosti tejto legálnej definície nejde o pojem právny, ale väčšmi pojem iných vedných disciplín. Pôda ako taká nepredstavuje vec, ale skôr kvalitu, vlastnosť (tzv. kultúru) toho, čo sa nachádza na konkrétnej časti zemského povrchu. Ani právna regulácia ďalej s týmto všeobecným pojmom zväčša nepracuje, je tomu tak len pri kategorizácii určitých druhov pôdy, ktoré sú definované samostatne (ako je napríklad poľnohospodárska pôda, pojem taktiež definovaný v zákone č. 220/2004 Z. z.), alebo legálnu definíciu niektorých súvisiacich pojmov vôbec nepozná (lesná pôda ako pojem používaný v Ústave Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava“). Napríklad Štefanovič pôdu definuje v najširšom zmysle ako povrch Zeme, povrch našej krajiny, ohraničený hranicami našej republiky.³ Podobne sa s týmto konceptom vysporiada aj česká vedecká literatúra, ktorá tiež charakterizuje pôdu ako najvyššiu časť povrchu Zeme. Na druhej strane však poukazuje na to, že legislatíva častejšie pracuje s pojmami ako pozemok, parcela, či územie.⁴

² § 2 písm. a) zákona č. 220/2004 Z. z.

³ ŠTEFANOVIČ, M.: *Pozemkové právo*. Bratislava: Eurounion, 2010, s. 17.

⁴ PEKÁREK, M. a kol.: *Pozemkové právo*. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 11.

Naopak, pozemok je v zákone č. 162/1995 Z. z. o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (katastrálny zákon) v znení neskorších predpisov (ďalej len „katastrálny zákon“) definovaný ako *časť zemskeho povrchu oddelená od susedných častí hranicou územnej správnej jednotky, katastrálneho územia, zastavaného územia obce, hranicou vymedzenou právom k nehnuteľnosti, hranicou držby alebo hranicou druhu pozemku, alebo rozhraním spôsobu využívania pozemku*.⁵ Jedná sa teda v tomto prípade o konkrétnu vec, nehnuteľnosť, ktorá je predmetom právnych vzťahov, je možné s ňou disponovať v závislosti od potrieb vlastníkov a iných oprávnených osôb.

Katastrálny zákon rozlišuje niekoľko typov pozemkov podľa ich druhu (tzv. kultúry). Ide o *ornú pôdu, chmeľnice, vinice, záhrady, ovocné sady, trvalé trávne porasty, lesné pozemky, vodné plochy, zastavané plochy a nádvoría, ostatné plochy, a ostatné poľnohospodárske plochy*.⁶ Toto sa odráža v tom, ako môže byť pozemok využívaný, či už v oblasti poľnohospodárstva, lesného hospodárstva alebo iného užívania. Z tejto definície však môžeme na základe metódy konkretizácie odvodiť, ktoré typy pozemkov sú pokryté ktorými režimami ochrany pôdy. Každý typ pozemku si vyžaduje vlastné režimy ochrany. Inak to bude v prípade poľnohospodárskej pôdy, či lesných pozemkov, a inak napríklad v prípade zastavaných plôch a nádvorí.

Tieto rozdiely spôsobujú ďalšie odlišnosti v ich ochrane. Zatiaľ čo ochrana pôdy znamená ochranu environmentálnych a pôdohospodárskych aspektov pôdy, užívanie pôdy a výslednú pôdohospodársku alebo inú produkciu, ochrana pozemku sa chápe ako ochrana práv (a právnych vzťahov) k nemu viazaným. V našej spoločnosti sa však dlhodobo kladie najväčší dôraz na ochranu vlastníckych práv, a práve to je predmet politických diskusií.

Avšak, ako vždy a všade v prípade právnických problémov, všetko začína v nepresnosti používania pojmov. V bežnej reči sa to, čo vyššie označujeme ako ochrana pozemku, označuje len ako ochrana pôdy. Ale nejedná sa len o hovorovú nepresnosť – táto skutočnosť má legálny podklad. Preto musíme pod ochranu pôdy v niektorých prípadoch zahrnúť aj ochranu pozemku.

Je to spôsobené tým, že toto vyššie uvedené, na prvý pohľad jasné a zrejmé členenie sa v praxi komplikuje. A to povedzme aj cez vymedzenie pojmu poľnohospodárska pôda. Tá je v zákone č. 220/2004 Z. z. definovaná ako produkčne potenciálna pôda evidovaná v katastri nehnuteľností ako orná pôda, chmeľnice, vinice, ovocné sady, záhrady a trvalé trávne porasty. Teda pojem poľnohospodárska pôda sa odvíja od určenia druhu pozemku.⁷ Pojem lesná pôda, ako uvádzame vyššie, ani nemá vlastnú legálnu definíciu a používa ho len Ústava.

Zo všetkých pôdných typov je možné považovať za predmet ochrany pôdy na prvom mieste poľnohospodársku pôdu aj lesnú pôdu. Má to svoje kvantitatívne opodstatnenie – tvoria veľkú väčšinu celého územia Slovenskej republiky. No ide tu aj o kvalitatívne vymedzenie. Pod ochranu pôdy totiž môžeme zahrnúť aj iné typy pozemkov, ale len do takej miery, v akej sa zameriavame na charakteristiky samotnej pôdy. Pokiaľ ide o zastavané plochy a nádvoría, prípadne ostatné plochy, ich úprava je predovšetkým predmetom územnoplánovacích a stavebných predpisov a všeobecne podlieha najmä stavebnému právu.

Poľnohospodárska pôda je základom a východiskovým bodom pre ochranu pôdy. Pojem ochrana pôdy bol vždy chápaný predovšetkým v súvislosti s poľnohospodárskou pôdou, a iné

⁵ § 3 ods. 1 katastrálneho zákona.

⁶ § 9 katastrálneho zákona.

⁷ § 2 písm. b) zákona č. 220/2004 Z. z.

typy pozemkov boli do tohto pojmu zahrnuté až neskôr. Základné ustanovenia v oblasti ochrany poľnohospodárskej pôdy a lesnej pôdy sú v slovenskom právnom poriadku v samotnej Ústave. Obsahuje ich najmä po zmene na základe Ústavného zákona č. 137/2017 Z. z., ktorý pridal nový čl. 44 ods. 5, podľa ktorého: *Pol'nohospodárska pôda a lesná pôda ako neobnoviteľné prírodné zdroje požívajú osobitnú ochranu zo strany štátu a spoločnosti*. Bol upravený aj predpis čl. 44 ods. 4, podľa ktorého: *Štát dbá o šetrné využívanie prírodných zdrojov, o ochranu poľnohospodárskej pôdy a lesnej pôdy, o ekologickú rovnováhu a o účinnú starostlivosť o životné prostredie a zabezpečuje ochranu určeným druhom voľne rastúcich rastlín a voľne žijúcich živočíchov*.

Tieto ustanovenia sú z veľkej časti deklaratórne a ich implementácia prebieha prostredníctvom čl. 44 ods. 6, ktorý odkazuje na konkrétnu zákonnú reguláciu. Avšak prijatie tejto ústavnej normy bolo dôležité v tom, že Ústava poukázala na dôležitosť poľnohospodárskej a lesnej pôdy ako súčasti životného prostredia. Keďže systematicky zahrnula tieto ustanovenia do časti, ktorá reguluje právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva, môžeme predpokladať, že hlavným cieľom prijatia tejto regulácie bola ochrana životného prostredia. Skutočnosť je však trochu komplikovanejšia. Avšak z dôvodovej správy vyplýva, že hlavným cieľom tohto dodatku bolo zabrániť špekulatívnemu nákupu pôdy a zároveň zaväzovať štát k zabezpečeniu ochrany poľnohospodárskej a lesnej pôdy, podporovať vidiecky charakter života a chrániť pôdu tým, že ju definuje a odlišuje od iných bežných vecí ako predmet právnych vzťahov. Preto je v dôvodovej správe k návrhu tohto ústavného zákona ochrana pôdy vnímaná predovšetkým prostredníctvom regulácie získavania vlastníckych práv.⁸ Je to opätovne nešťastné miešanie týchto dvoch prístupov – ktoré sa síce v praxi nedajú oddeliť, ale predsa sú vo svojej podstate veľmi rozdielne.

2. Akým spôsobom chránime pôdu?

Môžeme teda rozlišovať dva základné spôsoby, ako môže byť pôda chránená, a podľa toho môžeme vymedziť aj pojem ochrana pôdy.

1. Pojem ochrana pôdy **ako súčasti životného prostredia** sa týka užívania pozemkov, ochrany pôdy, zásad trvalo udržateľného využívania (najmä poľnohospodárskej pôdy) a obhospodarovania pôdy a prevencie strát územia. Ide predovšetkým o zmenu poľnohospodárskej pôdy a lesnej pôdy na iné druhy pozemkov, najmä zastavané plochy a nádvorcia. Tento fenomén môže súvisieť s rozširovaním výstavby v blízkosti väčších miest, výstavbou rozvojových projektov, nových tovární a podobne. Podobne platí v prípade lesných pozemkov, kde ide o ochranu výmery lesných pozemkov s cieľom prevencie straty lesných porastov na väčšom území.

S týmto environmentálnym aspektom blízko súvisí aj ochrana pôdy ako pôdohospodárskeho nástroja, a tá sa vzťahuje napríklad na poskytované podpory farmárom formou konkrétnych dotácií poskytovaných z európskych finančných mechanizmov, štátneho rozpočtu alebo iných zdrojov. Je regulovaný legislatívou týkajúcou sa poľnohospodárstva a ochrany pôdy ako predmetu pôdohospodárstva. Rovnaké platí aj pre lesníctvo, kde sa lesná pôda môže považovať za nástroj pre lesné hospodárstvo. V tomto ohľade je ochrana lesnej pôdy primárne zameraná na využitie lesného hospodárstva, ale aj na funkcie ochrany lesa.

⁸ Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Andreja DANKA, Evy ANTOŠOVEJ, Jaroslava PAŠKU a Tibora BERNAŤÁKA na vydanie ústavného zákona, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

2. Ešte frekventovanejší je však v bežnom používaní pojem **ochrany pôdy ako ochrany vlastníckeho práva k pozemku**. V praxi sa to môže realizovať reguláciou nadobúdania vlastníctva, tiež reguláciou prenájmu a akéhokoľvek nakladania s vlastníctvom a inými vyplývajúcimi vecnými právami k pozemkom. Existuje mnoho ďalších nástrojov pre tento druh ochrany, napríklad opatrenia na boj proti protiprávnemu záberu poľnohospodárskej pôdy alebo lesnej pôdy, teda jej využitiu na iný než zákon predpokladaný účel bez právneho titulu. V prípade právnej ochrany pozemku hovoríme buď o obmedzeniach pri výkone vlastníckeho práva (alebo iných vecných práv) k pozemku. Tieto zásahy alebo obmedzenia môžu nadobúdať formu zasahovania do *ius utendi*, teda práva používať vec, pri výkone a správe poľnohospodárskej pôdy alebo lesnej pôdy. Ide o zásahy aj do *ius disponendi*, teda práva nakladať s vecou. Avšak tieto obmedzenia nemožno vnímať izolovane, ale v celkovom kontexte, a je potrebné zohľadniť vhodné funkčné prepojenia aj v súvislosti s územným plánovaním a rozhodnutiami o využívaní pôdy.⁹

3. Dôvody ochrany pôdy ako súčasti životného prostredia

V ďalšom texte teda pracujeme s pojmom ochrany pôdy ako súčasti životného prostredia. Okrem definovania tohto typu ochrany je možné pozerieť na otázku právnej ochrany pôdy cez prizmu vplyvov a okolností, v ktorých je potrebné ju chrániť. Znova musíme predpokladať, že s rôznymi druhmi pozemkov musíme zaobchádzať rozdielne. Napríklad práve v prípade konkrétnych druhov poľnohospodárskej pôdy je ich ochrana primárne zameraná na zachovanie ich výmery a celkovú bonitu, predovšetkým prostredníctvom kvalitného hospodárenia. To isté platí pre lesnú pôdu, ktorá však má vlastný ochranný režim stanovený v osobitných predpisoch. Na druhej strane, v prípade zastavaných plôch a nádvorí je situácia odlišná a postupy na zmenu iných pozemkov na stavebné pozemky by mali byť zahrnuté do koncepcie ochrany pôdy, keďže následná ochrana je už pokrytá inými postupmi (územné plánovanie, povolenia na využívanie pôdy a stavebné povolenia). V tomto prípade už nehovoríme o ochrane pôdy v užšom slova zmysle, pretože tieto postupy sú už upravené v rámci územného plánovania a stavebného konania, hoci v širšom zmysle môže ochrana pôdy zahŕňať aj túto dimenziu.

Pri spomínaní dôvodov a potreby ochrany pôdy musíme najprv zamerať pozornosť na spôsoby, akými sa používa, ktorými môže byť poškodená alebo degradovaná. Tieto prípady sú predovšetkým v sektore poľnohospodárstva a lesníctva, vzhľadom na vyššie uvedené kategórie pôdy.

V poľnohospodárstve musíme rozlišovať medzi faktickou činnosťou, ktorá nie je podnikaním a nie je právne relevantná, a poľnohospodárstvom ako činnosťou na dosiahnutie zisku. V tomto prípade, aj keď nie sa ex lege nejedná o živnosť¹⁰, niektoré činnosti spojené s poľnohospodárstvom sú živnosťami podľa zoznamu odporúčaných živností vydaného Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky, alebo sa radia medzi viazané živnosti podľa zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov (ďalej len „živnostenský zákon“). Avšak v samotnom poľnohospodárstve je možné podnikáť rôznymi spôsobmi, napríklad ako samostatne hospodáriaci roľník podľa § 12a zákona č. 105/1990 Zb. v znení neskorších predpisov, obchodné spoločnosti alebo družstvá podľa ustanovení Obchodného zákonníka, ako aj pozemkové spoločenstvá podľa § 2 zákona č. 97/2013 Zb. o pozemkových spoločenstvách v znení neskorších predpisov.

⁹ KOCOUREK, T.: *Omezení vlastníckého práva k pozemkům ve prospěch životního prostředí*, Praha: Leges, 2012, s. 77.

¹⁰ § 3 ods. 2 písm. e) živnostenského zákona.

V prípade podnikania v lesnom hospodárstve (alebo lesníctva) nie je jeho legislatíva tak podrobná. Podobne ako v prípade poľnohospodárstva, sa nejedná o živnosť. Na druhej strane aj v tomto prípade sú niektoré činnosti spojené s lesníctvom na zozname voľných živností, iné druhy sú regulované živnostenským zákonom ako viazané živnosti. Podnikanie v sektore lesníctva samotného je však možné aj mimo živnosti, a to buď ako fyzická osoba - podnikateľ, obchodná spoločnosť, pozemkové spoločenstvo alebo akákoľvek právnická osoba, ktorá je povolená zákonom. Na rozdiel od poľnohospodárstva je však regulácia lesníctva viac zameraná na reguláciu samotného lesníctva než na to, kto je podnikateľ a na aké prevody vlastníctva dochádza.

Zatiaľ čo poľnohospodárstvo a lesníctvo sú činnosti, ktoré najviac zasahujú do využívania pôdy, nepochybne existujú aj iné činnosti, pri ktorých môže dôjsť k ohrozeniu alebo poškodeniu pôdy ako súčasťou životného prostredia. Predovšetkým sú to procesy územného plánovania a výstavby, ktoré zasahujú do využívania pôdy a kultúry. Územné plánovanie na miestnej, regionálnej alebo dokonca národnej úrovni slúži na zabezpečenie trvajúcej konzistencie všetkých prírodných, civilizačných a kultúrnych hodnôt v konkrétnych územiach s ohľadom na ochranu životného prostredia a jeho komponentov vrátane pôdy.

Existujú aj iné činnosti, nielen územné plánovanie a výstavba, ktoré majú vplyv na rôzne typy pôdy a môžu tvoriť dôvody na ochranu pôdy. Bez ohľadu na to, či určité druhy činností ovplyvňujú pôdu ako súčasť životného prostredia, alebo zasahujú do práv k vlastníckemu právu, prípadne iným vecným právam k pozemkom predstavujúcim poľnohospodársku alebo lesnú pôdu.

4. Prostriedky právnej ochrany pôdy ako zložky životného prostredia

Spôsoby, akými možno chrániť pôdu, majú viacero podôb a môžu sa realizovať rôzne. Preto sa v tejto časti budeme bližšie zaoberať spôsobmi, ako sa realizuje, resp. môže realizovať ochrana pôdy ako zložky životného prostredia.

Najprv treba poznamenať, že ochrana pôdy nie je zatiaľ dostatočne definovaná na úrovni Európskej únie. Hoci Európska komisia už 22. septembra 2006 prijala stratégiu s názvom "Tematická stratégia pre ochranu pôdy" (COM (2006) 231), napriek opakovaným snahám sa pripravovaná smernica neprijala a v dôsledku nesúhlasu niekoľkých členských štátov v roku 2014 Európska komisia svoj návrh novej smernice, upravujúcej európsky rámec právnej ochrany pôdy stiahla z legislatívneho procesu.¹¹ Zároveň však treba spomenúť, že bolo prijaté Uznesenie Európskeho parlamentu z 28. apríla 2021 o ochrane pôdy (2021/2548(RSP)), ktoré však nemá v danom prípade záväzný charakter. V tomto uznesení okrem mnohých iných prehlásení Európsky parlament uznal dôležitú úlohu zdravej pôdy ako najväčšieho suchozemského zachytávača uhlíka, ktorý slúži na jeho zachytávanie a ukladanie, najmä v kombinácii so súvisiacimi prínosmi mokradí a riešení blízkej prírody, čo musí pomôcť dosahovaniu cieľov v oblasti klímy do roku 2030, ako aj cieľa Únie dosiahnuť klimatickú neutralitu najneskôr do roku 2050. Európsky parlament zároveň vyzval Komisiu aj členské štáty k plneniu viacerých cieľov na úseku ochrany pôdy.

Veľmi dôležitým prostriedkom ochrany pôdy na vnútroštátnej úrovni je kataster nehnuteľností. V funkcii geometrického určenia, súpisu a popisu nehnuteľností podľa katastrálneho zákona slúži ako evidencia pozemkov aj ako evidencia s nimi súvisiacich práv. Samozrejme, má mnoho funkcií a nie všetky z nich možno zaradiť medzi nástroje ochrany pôdy. Skutočnosť, že sú pozemky zapísané v katastri nehnuteľností spolu so všetkými súvisiacimi právami, predstavuje už ochranu pôdy na všeobecnej úrovni. Takto, najmä prostredníctvom uplatňovania zásady formálnej publicity, sú chránené práva nielen vlastníkov

¹¹ STANKOVICS, P., TÓTH, G., TÓTH, Z.: Identifying Gaps between the Legislative Tools of Soil Protection in the EU Member States for a Common European Soil Protection Legislation. In *Sustainability*, 2018, roč.10, č. 8, 2886, s. 9.

a ostatných oprávnených osôb, ale aj záujmy spoločnosti a štátu v ochrane individuálnych záujmov - ako napríklad evidencia chránených oblastí.

Na druhej strane, špeciálna úloha katastra nehnuteľností ako nástroja ochrany pôdy spočíva v jeho úlohe orgánu s právomocou v katastrálnych konaniach. Práve v prípade konaní o povolení vkladu práv do katastra nehnuteľností sú povinné tieto zápisy vykonať iba vtedy, keď overili splnenie zákonných podmienok vyplývajúcich z katastrálneho zákona a špeciálnych predpisov, napríklad rôznych predpisov v oblasti ochrany životného prostredia alebo zákona č. 220/2004 Z. z. V prípade poľnohospodárskej pôdy sledujeme najmä tento zákon, podľa ktorého sa jeho ustanovenia týkajú ochrany charakteristík a funkcií poľnohospodárskej pôdy, zabezpečenia jej udržateľného hospodárenia a využívania, jej environmentálnych funkcií, ochrany jej výmery, postupov na zmenu druhu pôdy a postupov na odňatie poľnohospodárskej pôdy na nepoľnohospodárske účely. Tento zákon teda predpokladá aj postup pri odňatí poľnohospodárskej pôdy z poľnohospodárskeho pôdneho fondu z dôvodu jej iného využitia. Zákon ukladá povinnosť postupovať pri odňatí podľa prísnych zásad, a sťažuje takéto zmeny uložením povinnosti zaplatiť odvod.¹² Tieto smerujú k odňatiu pôdy len v rozsahu a za podmienok nevyhnutých na dosiahnutie účelu, na aký má byť pôda vyňatá. Zároveň má byť dodržiavaná snaha o zachovanie kvalitatívne najlepších typov poľnohospodárskej pôdy alebo vykonávať skrývku humusového horizontu poľnohospodárskej pôdy a vykonať opatrenia na jej účelné využívanie, ako aj rekultivovať narušenú poľnohospodársku pôdu.

V zásade je jeho hlavným cieľom zákona č. 220/2004 Z. z. chrániť environmentálne, ale najmä poľnohospodárske funkcie a zachovávať výmeru poľnohospodárskej pôdy. Hoci je pozemok predstavujúci poľnohospodársku pôdu bežná vec - nehnuteľnosť podľa ustanovení Občianskeho zákonníka, vzhľadom na jeho obmedzenú veľkosť, a v prípade poľnohospodárskej pôdy ešte viac potrebu starostlivosti a riziko nepomerne veľkého zníženia kvality a bonity, je predmetom, s ktorým nemožno zaobchádzať rovnako ako s inou vecou alebo obnoviteľným zdrojom.

Poskytovanie dotácií v poľnohospodárstve je veľmi dôležitým prostriedkom na ochranu poľnohospodárskej pôdy, ktorý si nepochybne zaslúži samostatnú zmienku. Hoci sú tieto dotácie poskytované na vykonávanie poľnohospodárstva ako činnosti, týkajú sa výlučne poľnohospodárskej pôdy. Tieto dotácie sú financované buď z finančných mechanizmov Európskej únie, alebo zo štátneho rozpočtu. Správcovským orgánom v tejto oblasti je Platobná agentúra poľnohospodárstva (ďalej len „PPA“), ako orgán verejnej správy poskytujúci podporu a dotácie, priamo podriadený Ministerstvu pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky. Zároveň pôsobí ako správcovský orgán pre prvou líniovú priamu podporu v poľnohospodárskom sektore, okrem podpory projektov, podpory projektov, organizácie trhu a štátnej pomoci.

V prípade lesnej pôdy sú ustanovenia o ochrane lesa uvedené v časti štyri zákona č. 326/2005 Z. z. o lesoch v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o lesoch“), ktorý stanovuje povinnosti obhospodarovateľa lesa - teda osoby, ktorá spravuje konkrétne lesné pozemky. Ten musí prijať preventívne opatrenia na zabránenie škodám na lese, ako aj ochranné a obranné opatrenia proti škodlivým prostriedkom.¹³

Zákon o lesoch poskytuje niekoľko prostriedkov na ochranu lesnej pôdy. Medzi nich patrí napríklad evidencia lesných pozemkov orgánmi verejnej správy v odvetví lesov, ktoré samy majú úlohu zabezpečiť dodržiavanie zákonných metód primeraného hospodárenia. Predovšetkým je to dodržiavanie ich určeného účelu na splnenie funkcií lesov, čo je obzvlášť dôležité v súvislosti s kategorizáciou lesov, a to nielen z hľadiska zákona o lesoch, ale aj iných lesníckych delení (napríklad lesné celky). Jedná sa o skutočnosti prakticky vyjadrené napríklad v Plánoch starostlivosti o lesy (bývalých lesných hospodárskych plánoch), ktoré sú nástrojom

¹² ŠTEFANOVIČ, M.: *Pozemkové právo*. Bratislava: Eurounion, 2010, s. 90.

¹³ TITTLVÁ, M.; PAPÁČEK, P.: *Zákon o lesoch. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer. 2018, s. 224.

štátu na zabezpečenie trvalo udržateľného hospodárenia v lesoch.¹⁴ Programy starostlivosti o lesy predstavujú určitý druh štátnej regulácie výkonu lesného hospodárstva. Jeho environmentálny aspekt by sa však nemal nepriamo prejavovať len v zmene jeho názvu, ale aj v konkrétnych opatreniach, ktoré jednotlivé plány môžu lesnému hospodárovi ukladať, napríklad s ohľadom na hospodárske spôsoby, ktoré sa v tých-ktorých lesných celkoch môžu uplatňovať. Hoci v tomto prípade sa jedná o starostlivosť o lesný porast a nie lesnú pôdu ako takú, existuje tu nespochybniteľné prepojenie týchto zložiek jedného, dôležitého a významného lesného ekosystému.

Jedným z dôležitých nástrojov a prostriedkov ochrany pôdy je aj ekologické poľnohospodárstvo. Zatiaľ čo nie je pochybností o tom, že ochrana pôdy nie je v tomto prípade hlavným cieľom - hlavnou starosťou je výroba ekologických potravín, dodržiavanie ekologických postupov by malo taktiež viesť k ochrane pôdy. Ekologické poľnohospodárstvo je podľa svojho legislatívneho rámca súčasťou agrárneho práva, aj keď má niekoľko aspektov ochrany pôdy, ktoré by ho mohli zaradiť do regulácie pozemkového práva. Toto súvisí s otázkami, ako sú stanovenie povinností ekologického poľnohospodárstva, označovanie produktov ekologického poľnohospodárstva, podpora v tomto sektore a náležitý dohľad a sankcie.

Je samozrejmé, že ochrana pôdy ako súčasť životného prostredia je prítomná aj v iných oblastiach právnej regulácie. Snažili sme sa však poukázať aspoň na tie najdôležitejšie.

Záver

Cieľom tohto článku je poukázať na to, že predmet právnej ochrany pôdy nie je v súčasnosti jasne definovaný zákonodarstvom, keďže zasahuje do niekoľkých oblastí, od ochrany a využívania poľnohospodárskej pôdy, lesnej pôdy, ako aj iných druhov pôdy. Na základe vyššie uvedeného môžeme uzavrieť, že právnu ochranu pôdy je možné definovať ako súbor povinností a aktivít štátu, samospráv, spoločnosti, ako aj jednotlivých fyzických osôb a právnických osôb vedúcich k zachovaniu environmentálnych vlastností a jemnému využívaniu jednotlivých typov pôdy podľa ich kultúry. Tiež s ohľadom na vyššie uvedenú ústavnú definíciu môžeme povedať, že v úzkom zmysle ochrany pôdy môžeme chápať ako ochranu poľnohospodárskej pôdy a lesnej pôdy. Na druhej strane v širšom zmysle môžeme pod ochranu pôdy zahrnúť všetky postupy a aktivity súvisiace s ochranou pôdy z hľadiska predmetu vlastníckych práv na pôdu.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

Knižné publikácie

KOCOUREK, T. *Omezení vlastnického práva k pozemkům ve prospěch životního prostředí*. Praha: Leges, 2012, 278 s. ISBN: 978-80-87576-10-6.

PEKÁREK, M. a kol. *Pozemkové právo*. Brno: Masarykova univerzita. 2015, 486 s. ISBN: 978-80-21077-50-8.

¹⁴ § 40 ods. 1 zákona o lesoch.

ŠTEFANOVIČ, M.: *Pozemkové právo*. Bratislava: Eurounion. 2010, 312 s. ISBN: 978-80-89374-10-6.

TITTLOVÁ, M.; PAPÁČEK, P.: *Zákon o lesoch. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer. 2018, 224 s. ISBN: 978-80-8168-808-9.

Periodiká a zborníky

STANKOVICS, P., TÓTH, G., TÓTH, Z.: Identifying Gaps between the Legislative Tools of Soil Protection in the EU Member States for a Common European Soil Protection Legislation. In *Sustainability*, 2018, roč. 10, č. 8, 2886. DOI: doi:10.3390/su10082886. Dostupné na: <https://www.mdpi.com/2071-1050/10/8/2886> [cit. 2023-12-01].

Strategické a iné dokumenty

Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Andreja DANKA, Evy ANTOŠOVEJ, Jaroslava PAŠKU a Tibora BERNAŤÁKA na vydanie ústavného zákona, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=6167> [cit. 2023-12-01].

Právne predpisy Slovenskej republiky

Zákon č. 220/2004 Z. z. o ochrane a využívaní poľnohospodárskej pôdy a o zmene zákona č. 245/2003 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 326/2005 Z. z. o lesoch v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 162/1995 Z. z. o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (katastrálny zákon) v znení neskorších predpisov.

Lukáš MAREČEK: K niektorým aspektom prehliadaného významu Tokijského tribunálu

Abstrakt

Príspevok predstavuje aspekty Tokijského tribunálu, ktorý sa konal po druhej svetovej vojne, s dôrazom na jeho prístup k trestnoprávnej zodpovednosti. V porovnaní s Norimberským tribunálom, ktorý sa zameriaval na jednotlivcov v Nemecku, Tokijský tribunál sa vysporiadal so zločinmi počas vojny Japonského cisárstva. Text identifikuje dva aspekty obžaloby, ktoré reflektovali odlišné formy zodpovednosti: priamu zodpovednosť za vydávanie rozkazov a zodpovednosť za nedbanlivé nerešpektovanie právnej povinnosti. Osvetľuje aj rozdiely medzi systémami diktatúry v Nemecku a Japonsku, zdôrazňujúc príčiny japonských zločinov skôr ako neefektívnu prevenciu. Ďalej sa venuje dvom formám zodpovednosti, kabinetnej a veliteľskej, ktoré sa vzťahujú k civilnému a vojenskému vedeniu. V neposlednom rade vyzdvihuje záujem Tokijského tribunálu na potrestaní sexuálnych zločinov.

Abstract

The paper introduces the aspects of the Tokyo Tribunal, which took place after World War II, with an emphasis on its approach to criminal liability. Compared to the Nuremberg Tribunal, which targeted individuals in Germany, the Tokyo Tribunal dealt with the crimes during war of the Japanese Empire. The text identifies two aspects of the indictment that reflected different forms of responsibility: the direct responsibility for issuing orders and the responsibility for negligent disregard of a legal obligation. It also illuminates the differences between the dictatorship systems in Germany and Japan, highlighting the causes of Japanese crimes as ineffective prevention. It also deals with two forms of responsibility, cabinet and command, which relate to civilian and military leadership. No least highlights the interest of the Tokyo tribunal on the punishment of sexual crimes.

Kľúčové slová: Tokijský tribunál, zločiny proti mieru, medzinárodné trestné právo

Keywords: Tokyo tribunal, crimes against peace, international criminal law

Autor

JUDr. Lukáš Mareček, PhD.
Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov
Právnická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika
lukas.marecek@flaw.uniba.sk

Úvod

Medzinárodný vojenský tribunál pre Ďaleký východ v Tokiu je často vnímaný ako východný náprotivok svojho významnejšieho brata – Medzinárodného vojenského tribunálu v Norimbergu (ďalej len „Tokijský tribunál“, „Norimberský tribunál“ a spolu „Povojujové tribunály“). Je mu venovaná oveľa menšia pozornosť, tak vo vedeckej sfére, ako aj v rovine všeobecnej pozornosti verejnosti. A to tak dnes, ako aj v čase jeho existencie. V článku vychádzame z toho, že tento záujem je nezaslúžený a Tokijský tribunál je rovnako významným príspevkom pre vôbec samotný vznik medzinárodného trestného práva, ako odvetvia medzinárodného práva a pre zakotvenie jeho základných zásad.

Medzi dôvody nezáujmu možno zaradiť vnímanie japonských zločinov ako „menej neľudských.“ Ďalej prominentnosť obžalovaných - osoby nacistických obvinených boli a sú všeobecne známejšie. Jazyková bariéra a celkový nezáujem prevažne anglofónnej svetovej akademickej obce. Dôkladné štúdium Tokijského tribunálu vyžaduje znalosť japončiny, ktorej ovládanie, na rozdiel od nemčiny, je obmedzenejšie. Okrem toho sa bádatelia museli borit' aj s nedostupnosťou spisových materiálov v angličtine, ktoré začali byť verejnosti sprístupňované až od 70. rokov,¹ na rozdiel od materiálov Norimberského tribunálu, kde sa zaujal diseminačný postoj. Môže to byť aj vnímanie Tokijského tribunálu ako nespravodlivejšieho a nedokonalejšieho náprotivku, a to vzhľadom na vyňatie niektorých dôležitých osôb alebo niektorých skutkov z obžaloby a spochybňovanie spôsobu vedenia konania, ktoré bolo niekedy vnímané ako chaotické a niekedy, ako zvyhodňujúce obžalobu.²

Pri príprave tohto článku autor zužitkoval aj konzultácie, ktoré uskutočnil na výskumnom pobyte na Waseda University v Tokiu, kde na tomto mieste osobitne ďakuje ústretovosti prof. Kaku Shuna. Tento článok má ambíciu byť stručným zhrnutím ústredných bodov diskusie ohľadom Tokijského tribunálu, a tak čitateľovi poslúžiť ako odrazový mostík pre náležité uchopenie témy a rozpracovanie ďalších parciálnych tém s ním súvisiacich.

1. Americký projekt? – vplyv Spojených štátov amerických na kreovanie a fungovanie Tokijského tribunálu

Na rozdiel od Norimberského tribunálu, ktorý bol zriadený medzinárodnou zmluvou – Londýnskou chartou z 8. augusta 1945 – Tokijský tribunál bol zariadený exekutívnym aktom Spojených štátov, vyhlásením (*proclamation*) generála MacArthura.

Tento postup bol však konzultovaný a súhlasili s ním tak Spojené kráľovstvo, ako aj Sovietsky zväz.³ Participovali na ňom aj ďalšie štáty, ktoré vyslali sudcov a prokurátorov.⁴

¹ Dokumenty obžaloby boli zverejnené americkým národným archívom (*US National Archives*) v roku 1975; stenografický záznam bol zverejnený v roku 1981 a rozsudok spolu s názormi (*separate, dissenting and concurring opinions*) sudcov bol zverejnený v celosti v roku 1975 univerzitou v Amsterdame. FUTAMURA, M.: *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremberg legacy*. London: Routledge, 2008, s. 9-10. Pozri aj RÖLING, B. V. A. – RÜTER, C. F.: (eds.): *The Tokyo Judgement: Volume I*. Amsterdam: University Press Amsterdam BV, 1977, s. xi.

² Napríklad vo vzťahu k dôkazom Tokijský tribunál akceptoval zo strany obžaloby aj svedectvá z počutia (*hearsay*), alebo skutočnosť, že obžaloba disponoval a 102 prekladateľmi v porovnaní s tromi v dispozícii obhajoby. Tokijský proces bol založený na anglo-americkom základe, ktorý bol cudzí japonským obhajocom, hoci tento aspekt bol zmiernený začlenením amerických právnikov do obhajoby. Predseda súdu William Webb pred výkonom tejto funkcie pôsobil ako člen komisie pre vyšetrowanie japonských zločinov od roku 1943, čo môže vyvolávať pochybnosti o jeho nezáujatosti. Aj takéto viedli francúzskeho sudcu Henriho Bernarda k disentu a výroku „verdiikt dosiahnutý po vadnom procese nemôže byť platným.“ Porovnaj FUTAMURA, M.: *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremberg legacy*. London: Routledge, 2008, s. 60-61.

³ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 26-27.

⁴ Spolu išlo o 11 sudcov z Spojeného kráľovstva, Spojených štátov, Austrálie, Republiky Čínskej, Sovietskeho zväzu, Indie, Holandska, Kanady, Francúzska, Nového Zélandu a Filipín. Tieto štáty vyslali aj prokurátorov a ich personálny aparát.

Plénum súdu, ako aj prokuratúra, boli skutočne medzinárodné. Bolo by ale možno vhodné, aby sa v pléne nachádzali aj sudcovia z neutrálnych štátov či prípadne aj japonský sudca.⁵

Ale väčšia miera vplyvu jedného štátu – Spojených štátov – bola nepochybná. Generál MacArthur mal právomoc nominovať sudcov na základe návrhu štátov. Z týchto následne nominoval predsedajúceho sudcu. Taktiež mal aj právomoc nominovať vedúceho prokurátora. Nominačné právomoci boli tak zreteľné odlišné od Norimberského tribunálu, kde každý zo štyroch štátov (Spojené štáty, Spojené kráľovstvo, Francúzsko a Sovietsky zväz) nominoval sudcu sám, tiež nominovali aj prokurátora. Títo sudcovia si následne zvolili spomedzi seba predsedu sami. Čo sa týka postavenia prokurátorov, pri Norimberskom tribunále boli partnermi, zatiaľ čo pri Tokijskom tribunále boli podriadení vedúcemu prokurátorovi, nominovanom generálom MacArthurom, ktorý za vedúceho prokurátora zvolil amerického prokurátora Keenana. Ostatní prokurátori boli v postavení členov jeho tímu (*associate prosecutors*).

Generál MacArthur mal napokon aj právomoc preskúmať uložené tresty a tieto buď potvrdiť alebo zmeniť, nemohol ich však sprísniť. Sudcovia samotní ale odmietli pokusy generála MacArthura o ovplyvňovanie formovania právneho názoru súdu, keď vyhlásili „musíme odmietnuť akékoľvek spojenie s generálom MacArthurom v tejto veci (pri výklade ustanovení Charty)... súd musí byť vedený zásadami spravodlivosti a nesmie byť žiadnym spôsobom prepojený s armádou.“⁶

Treba ale zdôrazniť, že tieto právomoci museli byť vykonávané na základe konzultácií s Radou Spojencov pre Japonsko a zástupcami ostatných mocností pre Japonsko.⁷ Jeho rozhodnutia tak boli síce z formálneho hľadiska vnútroštátnym aktom, no reálne predstavovali vykonávanie vôle medzinárodného orgánu.

Vplyv Spojených štátov však poznačil niektoré ďalšie aspekty Tokijského tribunálu. Medzi tie možno zaradiť jednak politické rozhodnutie nestíhať určité osoby (ako bol japonský cisár a korunný princ). Alebo určité skutky, osobitne spáchané jednotkou biologického a chemického výskumu známou ako Jednotka 731 (*Unit 731*).

Skutočnosť, že právnym základom existencie a fungovania Tokijského tribunálu bol vnútroštátny právny akt, viedla obhajobu k podaniu odvolania na Najvyšší súd Spojených štátov. Tento ale odvolanie odmietol pre nedostatok právomoci.⁸

1.1. Rozhodnutie nestíhať japonského cisára

Vzhľadom k tomu, že Tokijský tribunál nemal reálnu možnosť odstíhať všetkých páchatel'ov zločinov spáchaných japonským režimom, prokuratúra sa rozhodla zamerať na vybraných podozrivých tak, aby títo predstavovali „reprezentatívnu vzorku“, tak s ohľadom na zastúpenie všetkých zložiek japonského režimu, teda tak civilných, ako aj vojenských, a zároveň s ohľadom na zastúpenie jednotlivých „fáz“ japonskej agresie, od agresie v Mandžusku v roku 1931, až po neľudskosti páchané na Filipínach v rokoch 1944-1945. Výber

⁵ Sudca Röling označil účasť japonského sudcu za prínosnú, najmä pri neverejných diskusiách. RÖLING, B. V. A. – RÜTER, C. F.: (eds.): *The Tokyo Judgement: Volume I*. Amsterdam: University Press Amsterdam BV, 1977, s. xiii.

⁶ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 31.

⁷ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 30.

⁸ FUTAMURA, M.: *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremberg legacy*. London: Routledge, 2008, s. 55. RÖLING, B. V. A. – RÜTER, C. F.: (eds.): *The Tokyo Judgement: Volume I*. Amsterdam: University Press Amsterdam BV, 1977, s. xvii.

bol poznačený aj všeobecným cieľom Tokijského tribunálu, teda „zabezpečiť rozhodnutie, že plánovanie a vedenie agresívnej vojny je zločinom podľa medzinárodného práva.“⁹

Z oboch týchto hľadísk by na lavici obžalovaných mal sedieť aj japonský cisár Hirohito, ktorý bol nositeľom zvrchovanosti Japonska, hlavou štátu a vrchným veliteľom japonských ozbrojených síl od roku 1926. Japonsko viedlo medzi rokmi 1931 až 1945 vojnu v jeho mene a na základe jeho poverenia. Cisár Hirohito nebol bezvýznamnou osobou a minimálne sa ani zmysluplne nepokúsil vojnu ukončiť.¹⁰ Už len táto skutočnosť sama o seba by bola postačujúca, aby Spojenci minimálne začali trestné stíhanie aj voči jeho osobe.

Spojenci však nepodľahli tlaku japonskej vlády, ktorá požadovala záruky nedotknuteľnosti cisára. Spojenci, na čele so Spojenými štátmi, síce japonskému cisárovi neposkytli imunitu, ale ani sa nerozhodli ho trestne stíhať. Túto otázku nechali otvorenú na neskoršie rozhodnutie.¹¹ Spojené štáty dali generálovi MacArthurovi už v septembri 1945 pokyn aby začal zaisťovať všetkých potencionálnych obvinených. Mesiac nato však pokyn pre istotu upresnili, a síce aby nepodnikol žiadne kroky voči japonskému cisárovi, kým nato nedostane osobitné poverenie. Takéto poverenie nikdy nedostal.¹²

Už od začiatku prevládali politické dôvody japonského cisára nestíhať. Dôvody sú jednak bezprostredné – zabezpečiť bezproblémový proces vzdania sa, ako aj strednodobé či dlhodobejšie, teda využiť osobu cisára na uľahčenie povojnovej okupácie Japonska. Ide predovšetkým o politické rozhodnutie Spojených štátov, ktoré podporovalo aj Spojené kráľovstvo a rešpektovalo aj Sovietsky zväz.

Najväčším kritikom takéhoto prístupu bola od začiatku Austrália,¹³ ktorá zásadne trvala na potrestaní japonského cisára. Generál MacArthur mal túto požiadavku odmietnuť z dôvodu obavy o vypuknutie rozsiahlej japonskej vzbury, ktorá by si vyžiadala nasadenie milióna vojakov.¹⁴ Požiadavku jeho potrestania znovuotvoril Sovietsky zväz v roku 1950, avšak bez odzvy.¹⁵

2. Výber obvinených

Ako sme už zmienili, Tokijský tribunál nemal kapacitu a ani ambíciu stíhať všetkých páchatel'ov zločinov. Preto sa prokuratúra rozhodla vytvoriť „reprezentatívnu vzorku“ obvinených z radov civilnej a aj vojenskej zložky štátu, ktorá viedla Japonsko v rozličných fázach jeho vojenského snaženia od roku 1931. Takto vznikli viaceré zoznamy. Trestné stíhanie sa ale napokon viedlo len voči prvému zoznamu (tzv. *Class A*). Napriek niektorým nedorozumeniam, „trieda A“ nemala indikovať najnebezpečnejších zločincov, ale išlo o zločincov, ktorí boli stíhaní prioritne pre zločiny proti mieru – ktoré boli uvedené pod

⁹ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 65-66.

¹⁰ CHENG, Z.: *A History of War Crimes Trials in Post 1945 Asia Pacific*. Shanghai: Shanghai Jiao Tong University Press, 2019, s.183-185.

¹¹ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 52.

¹² CROWE, D. M.: *The Tokyo and Nuremberg International Military Tribunal Trials: A Comparative Study* In DITTRICH, V. E. – LINGEN, K. – OSTEN, P. – MAKRAIOVÁ, J. (eds.): *the Tokyo Tribunal: Perspectives on Law, History and Memory*. Brussels: Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2020, s. 46.

¹³ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 52-58.

¹⁴ CROWE, D. M.: *The Tokyo and Nuremberg International Military Tribunal Trials: A Comparative Study* In DITTRICH, V. E. – LINGEN, K. – OSTEN, P. – MAKRAIOVÁ, J. (eds.): *the Tokyo Tribunal: Perspectives on Law, History and Memory*. Brussels: Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2020, s. 49.

¹⁵ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 60-61.

písmenom a). Trieda B a C sa týkala podozrivých, ktorých obvinenia boli prioritne z vojnových zločinov (písm. b), resp. zo zločinov proti ľudskosti (písm. c).

3. Zločiny proti mieru

3.1. Sprisahanie

Jednou z kontroverzných súčastí obvinenia proti japonským zločincom bolo päť bodov obžaloby založených na doktríne sprisahania. Išlo o „anglo-americkú koncepciu dohody medzi dvomi alebo viacerými osobami na tom, že spáchajú protiprávny čin.“¹⁶ Na tomto základe bolo postačujúce preukázať, že obžalovaný sa podieľal na spoločnom pláne, nebolo potrebné preukázať, že spáchal alebo sa podieľal na spáchaní konkrétneho trestného činu. Nebolo pritom nevyhnutné aby sa všetci z obžalovaných vôbec poznali. Ako tomu skutočne bolo, viacerí z obžalovaných sa totiž prvýkrát stretli až na Tokijskom tribunále, alebo boli predtým dokonca politickí rivali. To z pohľadu konceptu sprisahania nepredstavuje problém.¹⁷

Ostatných tridsaťjeden bodov obžaloby zo zločinov proti mieru boli z plánovania a prípravy, začatia a vedenia útočnej (agresívnej) vojny. Tokijský tribunál sa rozhodol nezaoberať bodmi týkajúcimi sa plánovania, nakoľko tieto považoval za obsiahnuté v obžalobe zo sprisahania. Nezaoberal sa ani bodmi obžaloby zo začatia, nakoľko podľa názoru Tokijského tribunálu začatie vojny bolo nevyhnutne obsiahnuté vo vedení vojny – nemožno viesť vojnu, ktorá by nezačala.

3.2. Definícia zločinu proti mieru

Napriek tomu, že jurisdikcia *ratione materiae* Tokijského, ako aj Norimberského tribunálu bola formulovaná voči trom kategóriám zločinov, možno identifikovať, že ústredným zločinom bol zločin proti mieru.¹⁸ Politickým cieľom zriadenia Tokijského tribunálu bolo „zabezpečenie rozhodnutia, že plánovanie a vedenie útočnej vojny predstavuje zločin podľa medzinárodného práva.“¹⁹ Prejavilo sa to aj v skutočnosti, že boli vytvorené tri zoznamy, pričom pred Tokijský tribunál sa dostali napokon len vojnoví zločinci triedy A (*class A war criminals*) čo boli osoby podozrivé zo spáchania zločinov proti mieru, prípadne iných zločinov podľa medzinárodného práva. Z terminologického hľadiska môže výraz „vojnoví zločinci“ môže tak zniet' zavádzajúco, nakoľko ústredným bodom ich obžaloby neboli vojnové zločiny ale zločiny proti mieru.²⁰ To však neznamená žeby dokazovanie ostatných zločinov bolo zo strany prokuratúry zanedbané. Bez spáchania zločinu proti mieru by sa však podozrivý nedostal do „triedy A.“²¹

Táto skutočnosť bola zásadná, nakoľko námietka legality trestania, vznesená voči obom Povojným tribunálom, bola osobitne vypuklá vo vzťahu k zločinom proti mieru. Trestnosť vojnových zločinov bola po hmotnoprávnej stránke ustálená už aj pred Tokijským

¹⁶ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 82.

¹⁷ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 83.

¹⁸ FUTAMURA, M.: *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremberg legacy*. London: Routledge, 2008, s. 64.

¹⁹ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 66. FUTAMURA, M.: *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremberg legacy*. London: Routledge, 2008, s. 9-10.

²⁰ CHENG, Z.: *A History of War Crimes Trials in Post 1945 Asia Pacific*. Shanghai: Shanghai Jiao Tong University Press, 2019, s. 43.

²¹ Porovnaj aj čl. 5 Charty tokijského tribunálu „The Tribunal shall have the power to try and punish Far Eastern war criminals who as individuals or as members of organizations are charged with offences *which include Crimes against Peace...*“ s čl. 6 Charty Norimberského tribunálu „The Tribunal established by the Agreement referred to in Article 1 hereof for the trial and punishment of the major war criminals of the European Axis countries shall have the power to try and punish persons who, acting in the interests of the European Axis countries, whether as individuals or as members of organizations, committed *any of the following crimes...*“

tribunálom a námietka legality vo vzťahu k zločinom proti ľudskosti bola zmiernená požiadavkou, aby zločin proti ľudskosti bol spáchaný pri páchaní alebo v súvislosti s iným zločinom v jurisdikcii tribunálu.

Okrem toho, na rozdiel od Nemecka, Japonsko sa nevzdalo bezpodmienečne (tzv. *debellatio*), ale bez toho aby bolo definitívne porazené, so rozhodlo súhlasiť so zmluvnými podmienkami mieru, ktorých súčasťou bolo aj stíhanie vojnových zločincov. Skutočnosť, že predmetom trestného stíhania boli aj iné než len vojnové zločiny bolo obhajobou vyzdvihnuté, apelujúc aj na zásadu *contra proferentem*,²² hoci napokon Tokijským tribunálom odmietnuté. Tento aspekt rozdielu medzi Povojnými tribunálmi je však podľa nás zásadným.

Čo sa týka definovania skutkovej podstaty zločinu proti mieru, Tokijská charta doslovne vychádzala zo znenia (Londýnskej) Charty Norimberského tribunálu s dvomi obmenami. Prvou bolo vyzdvihnutie, že môže ísť o „vyhlásenú alebo nevyhlásenú“ vojnu, ktorá bola v rozpore so zmluvami, dohodami, zárukami alebo „medzinárodným právom.“

Prvá obmena naráža na skutočnosť, že japonským útokom nepredchádzalo formálne vyhlásenie vojny a snažila sa tak predísť argumentu obhajoby, že nešlo o vojnu vo formálnom právnom zmysle. A tá skutočne namietala, že mnohé ozbrojené strety v Číne nemožno považovať za vojnu ale iba za „incidenty“ alebo „vojenské nepokoje.“ V čoho dôsledku zajatcom nemusela byť priznaná ochrana v zmysle humanitárneho práva. Tento argument Tokijský tribunál odmietol a vojnu považoval za skutočnosť, ktorá vyplýva *ipso facto* z existujúceho ozbrojeného stretu.²³

Druhá obmena mala zase zdôrazniť, že jej zákaz nevyplýva len z dohôd, ktorých právna záväznosť mohla byť eventuálne namietnutá, ale že takýto zákaz bol podľa tvorcov Charty súčasťou medzinárodného práva ako takého.²⁴

Obhajoba v konaní namietala porušenie zásady *nullum crimen sine lege*, keďže podľa jej názoru ani Briand-Kellogov pakt z roku 1928 (známy tiež aj ako Parížsky pakt), a ani žiaden iný medzinárodnoprávny dokument, nezadefinoval vojnu ako zločin podľa medzinárodného práva. Išlo podľa nich o tvorbu *ex post facto*, a tak išlo v dôsledku o „spravodlivosť víťazov“ (*victor's justice*). Vojna bola vedená štátom, ktorý bol jediným možným zodpovedným za porušenie svojich záväzkov. Jednotlivci nerobili nič iné, než plnenie svojich povinností ako predstaviteľov štátu. Uplatnili tak doktrínu aktu štátu (*act-of-state doctrine*) z ktorej vyplýva materiálna imunita jednotlivca.²⁵

Obhajoba poukazovala na to, že Parížsky pakt a iné medzinárodnoprávne dokumenty výslovne nedefinovali individuálnu trestnú zodpovednosť, ako aj na reálnu prax štátov, ktorá zahŕňala v prípade útočných vojen ekonomické či politické, avšak nie trestnoprávne prostriedky. „Je veľký rozdiel medzi zakotvením... protiprávnosti a trestnosti (konania, pozn. autora)...“²⁶

Tokijský tribunál odmietol námietku porušenia legality, avšak bez toho, aby sa k tomu vyjadril na rámec toho, čo už zaznelo v Norimbergu. Tokijský tribunál sa rozhodol nevyjadriť

²² KENZO, T.: *The Tokio Trials and International Law*. Tokio: Yuhikaku, 1948, s. 1-9. CHENG, Z.: *A History of War Crimes Trials in Post 1945 Asia Pacific*. Shanghai: Shanghai Jiao Tong University Press, 2019, s. 47-57.

²³ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 81-82.

²⁴ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 81.

²⁵ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 84.

²⁶ KENZO, T.: *The Tokio Trials and International Law*. Tokio: Yuhikaku, 1948, s. 42, 50.

k téme vlastnými či inými slovami, aby tým neotvoril dvere k možnosti protichodného či odlišného výkladu. A tak iba zopakoval, že „Charta nie je svojvoľným výkonom moci zo strany víťazných národov, ale... je vyjadrením medzinárodného práva existujúceho v čase jej vzniku... latinská maxima *nullum crimen sine lege* nie je obmedzením zvrchovanosti, ale všeobecným princípom spravodlivosti.“²⁷ Zákaz retroaktivity práva, vyplývajúci zo zásady legality, nebolo možné vnímať absolútne, teda tak, žeby sa musel dodržať za každých okolností. Táto zásada mala byť dodržaná do tej miery v akej slúži spravodlivosti. Bolo by v rozpore so spravodlivosťou, ak by zákaz trestania na základe práva vytvoreného *ex post facto* bol uplatnený voči tým, ktorí vedome konali zjavne trestuhodne. Slovom tribunálu „tvrdiť, že je nespravodlivé potrestať tých, ktorí v rozpore so zmluvami a zárukami zaútočili na susediace štáty bez varovania je zjavne nesprávne. Pretože za týchto okolností útočník musel vedieť, že koná protiprávne. A tak práve naopak, nebolo by nespravodlivé ho potrestať, ale bolo by nespravodlivé ak by jeho konanie ostalo nepotrestané... a tak sa zdá, že uvedená zásada nie je aplikovateľná na predmetné skutočnosti.“²⁸

Inak povedané: „najvyšším cieľom práva je uskutočňovať spravodlivosť... zásada legality... je produktom osvietenského hnutia. Jej základným cieľom je obmedziť štátnu moc... chrániac slobodu jednotlivca od zásahov štátnej moci, zatiaľ čo aplikovať túto zásadu na ochranu tých, ktorí štátnu moc zneužívajú je v rozpore s jej pôvodným konceptom.“²⁹

3.3. Odklon od pozitivizmu

Rozhodnutia Povojných tribunálov predstavujú míľnik nielen v rovine medzinárodného práva, ale v teórii práva ako takej. Bez apelu na morálku a cítenie pre „dobré a spravodlivé“ nie je možné jednoznačne vysvetliť, v akej situácii by bolo trestanie na základe retroaktívneho práva spravodlivé alebo nie. Nebolo by možné určiť čo je „extrémnou nespravodlivosťou“ vyžadujúcou neaplikovanie princípu legality alebo povedať, čo je „zjavne trestuhodné.“

Ilustrovať to možno názorom Kenza Takayanagiho, jedného z obhajcov, ktorý vo svojom diele uviedol, že nevidí rozdiel medzi retroaktivitou trestnej spravodlivosti Tokijského tribunálu a „Hitlerovskej legislatívy“, ktorá umožňovala potrestanie nielen na základe zákona, ale aj na základe „odôvodnenej verejnej mienky“ (*sound popular feeling*). Obe považoval za „rovnako krutú a utláčateľskú trestnú doktrínu, ktorá charakterizovala Tretiu ríšu.“³⁰ Okrem toho, k takej revolučnej zmene by nemalo dôjsť súdnym aktivizmom, ale na pôde organizácie, ako napríklad OSN, o to viac, ak ide otázku, ktorá podľa názoru obhajoby nebola v danom čase v medzinárodnom spoločenstve vyriešená a polemizovali aj s otázkou, či existuje nejaká svetová morálka, ktorá by odsudzovala v kontexte, v akom ju viedlo Japonsko.³¹ Tu dochádzalo ku komparácii Japonskej vojny so západnými imperialistickými výbojmi a širšou koncepciou sebaobrany Japonska v oblasti pacifiku.

Aj keď to Povojnové tribunály výslovne neuvideli, aplikovali vo svojom rozhodovaní aj umiernenú formu právneho naturalizmu, ktorý sa pretavil aj do formovania myslenia generácií povojnových právnikov či formulovania medzinárodnoprávnej ochrany ľudských práv.

Ak odhliadneme ideologické dôvody odmietania rozsudku Tokijského tribunálu, napríklad zo strany japonských nacionalistov, ale zameriame na rýdzo právne dôvody, tak

²⁷ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 85.

²⁸ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 85.

²⁹ CHENG, Z.: *A History of War Crimes Trials in Post 1945 Asia Pacific*. Shanghai: Shanghai Jiao Tong University Press, 2019, s. 253-254.

³⁰ KENZO, T.: *The Tokio Trials and International Law*. Tokio: Yuhikaku, 1948, s. 11-12.

³¹ KENZO, T.: *The Tokio Trials and International Law*. Tokio: Yuhikaku, 1948, s. 67-68.

zistujeme, že najhlasnejším kritikom boli (sú) práve právni pozitivistí. Ako uviedol Nakazato „Minear, Pal a iní kritizujú Tokijský tribunál, na základe medzinárodného práva, ako platilo pred rokom 1946... na druhej strane je možné argumentovať prirodzenoprávnymi teóriami... na základe rozumu, prirodzenosti človeka, morálky, ľudskosti...“³²

Tokijský proces tak nepredstavoval len obžalobu konkrétnych osôb, ale aj filozofie rigorózneho právneho pozitivizmu, na ktorý sa aj samotní obžalovaní neraz odvolávali v argumente, že konali iba to, čo im kázal zákon. Išlo o odklon od prísneho právneho pozitivizmu smerom k naturalizmu.³³ Alebo aspoň k Hartovskému uznaniu „minimálneho obsahu prirodzeného práva,“ pri uznaní platnosti pozitivizmu v „štandardných situáciách.“

Inak povedané, Povoynové tribunály boli právnickou lekciou uplatňovania štandardného v štandardnom a mimoriadneho v mimoriadnom. Od Povoynových tribunálov neplatí „zákon ako zákon.“ Pri rozlišovaní je nevyhnutné aby mal právnik vyvinutý cit pre „dobré a spravodlivé.“ Tento cit je možné pestovať, ideálne pod vedením a počas právnických štúdií, avšak určite ho nemožno pozitivisticky definovať.

4. Vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti

Už sme spomenuli obžalobu zo zločinov proti mieru, ktorá v súlade so základným cieľom Tokijského tribunálu, pozostávala z tridsiatich šiestich bodov. Naproti tomu obžaloba z vojnových zločinov, zločinov proti ľudskosti, vražd a sprisahania na spáchanie týchto zločinov pozostávala z devätnástich bodov.

Čitateľovi určite neuniklo zaradenie vraždy ako samostatného zločinu. Úmyslom tvorcov Charty bolo prezentovať japonských zločincov nielen ako páchatel'ov „veľkých“ zločinov, ale aj ako obyčajných vrahov tým, žeby boli odsúdení aj za „bežný trestný čin“ vraždy. Tokijský tribunál to však napokon odmietol, spolu ako väčšinu z týchto devätnástich bodov obžaloby. Zaoberal sa napokon len dvomi bodmi obžaloby z vojnových zločinov a zo zločinov proti ľudskosti. Vraždou a sprisaháním vo vzťahu k týmto trestným činom sa rozhodol nezaoberať. Tento záver je možné považovať za správny, nakoľko vraždenie bolo už pokryté skutkovými podstatami vojnových zločinov, respektíve zločinov proti ľudskosti, teda by došlo k duplicite. Ak ide o vraždenie v rámci limitov medzinárodného humanitárneho práva, tak Tokijský tribunál potvrdil oddelenie *ius ad bellum* a *ius in bello*, a teda, že „iba kombatanť, ktorý spôsobí smrť v rozpore s právom vojny je trestnoprávne zodpovedný, v nezákonnej vojne je vojak stále privilegovaným kombatanťom,“³⁴ ktorého teda nemožno stíhať len za samotnú účasť na bojových akciách. Inými slovami, aj nezákonná vojna môže byť vedená zákonným spôsobom, a tak vražda v limitoch *ius in bello* je legálna a mimo nich je vojnovým zločinom.

Na rozdiel od zločinov proti mieru, trestnosť vojnových zločinov vo všeobecnosti bola ustálená už aj pred vojnou. Problematickým bol však prameň ich zákazu. Japonsko totiž nebolo zmluvnou stranou Ženevského dohovoru z roku 1929 o vojnových zajatcoch. Počas vojny dalo Spojencom len jednostranné ubezpečenia (*assurances*), že bude rešpektovať práva vojnových zajatcov. Toto svoje vyhlásenie však nebralo ako právne záväzné. V priebehu konania sa diskutovalo o miere vážnosti a záväznosti tohto vyhlásenia.³⁵ Tokijský tribunál sa tým však v rozsudku bližšie nezaoberal, pretože dospel k záveru, že aj bez ohľadu na tieto vyhlásenia alebo nato, či by Japonsko ratifikovalo predmetný dohovor, povinnosť rešpektovať základné

³² NAKAZATO, N.: *Neonationalist mythology in Postwar Japan: Pal's Dissenting Judgement at the Tokyo War Crimes Tribunal*. Lanham: Lexington Books, 2016, s. xxvii.

³³ Pozri napr. NAKAZATO, N.: *Neonationalist mythology in Postwar Japan: Pal's Dissenting Judgement at the Tokyo War Crimes Tribunal*. Lanham: Lexington Books, 2016, s. xxvii-xxix.

³⁴ RÖLING, B. V. A. – RÜTER, C. F.: (eds.): *The Tokyo Judgement: Volume I*. Amsterdam: University Press Amsterdam BV, 1977, s. xii.

³⁵ Bližšie TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 99-100.

práva vojnových zajatcov vyplýva zo všeobecných zásad ľudskosti a zo Štvrtého Haagskeho dohovoru. Citujúc „podľa obyčajových pravidiel vojny, uznávaných všetkými civilizovanými národmi, sa musí so všetkými vojnovými zajatcami a zadržovanými civilistami zaobchádzať ľudsky... všeobecné zásady právne existujú nezávisle od predmetných dohovorov.“³⁶ Môžeme tak vidieť aplikáciu obyčajového práva, ktoré je niekedy synonymicky označované ako všeobecné medzinárodné právo. Z teoretického hľadiska je zaujímavé subsumovanie právnych zásad do konceptu právnej obyčaje.

Za prínos Tokijského tribunálu v tomto ohľade môže byť vyslovenie právne názoru o obyčajovej povahe základných noriem medzinárodného humanitárneho práva a z toho vyplývajúceho zákazu páchania vojnových zločinov. Osobitne je potrebné vyzdvihnúť kvalifikovanie zločinov sexuálnej povahy ako vojnových zločinov. Tieto boli často vnímané ako nevyhnutný vedľajší produkt vojny a nebola im venovaná patričná pozornosť. Azda aj pre patriarchálnejšiu povahu vtedajšej spoločnosti. Spomedzi vojnových zločinov, bola najväčšia pozornosť venovaná demonštrovaníu konania japonskej armády v meste Nanking (Nanjing), kde došlo k 20 až 80 tisícom prípadov znásilnení. Práve vo vzťahu k tomuto incidentu došlo, pre pomery Tokijského tribunálu, k rekordnému počtu výsluchov svedkov (dvanásť oproti inak bežným dvom-trom). Dôležitým bolo aj odmietnutie argumentácie obhajoby, že k podobným incidentom dochádzalo aj zo strany čínskej armády, čím tribunál potvrdil zásadu nereciprocity humanitárnych záväzkov. Citujúc upozornenie predsedajúceho sudcu Webba „musím Vás upozorniť (obhajcu Ito Kiyoshiho, pozn. autora), že znásilňovanie a vraždenie žien nemôže byť nikdy spravodlivou odvetou (represáliou)... je tak zbytočné, aby ste pokračovali vo Vašom vypočúvaní (svedka) týmto smerom...“³⁷

Norimberský tribunál sa sexuálnym vojnovým zločinom nevenoval. Ďalším medzinárodným tribunálom bol až Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu, ktorý sa pri trestaní sexuálnych zločinov oprel aj o judikát práve Tokijského tribunálu.

Ďalším prínosom bolo zakotvenie novej kategórie zločinu – zločinov proti ľudskosti. Oproti vojnovým zločinom tieto poskytli ochranu nielen obyvateľstvu nepriateľa, ale aj vlastnému obyvateľstvu páchatel'a. Osobitne dôležité je jeho spáchanie vo forme prenasledovania voči identifikovateľnej skupine. Ich zakotvenie malo osobitný význam vo vzťahu k nacistickému režimu, ktorý páchal zločiny aj voči vlastnému obyvateľstvu, najmä nemeckým Židom. V prípade Japonska nepredstavovali ťažiskový aspekt, keďže japonský imperiálny režim sa nedopustil tak systematického a rozsiahleho násillia voči civilistom ako nacistický režim v Nemecku.

Ďalším rozdielom zločinov proti ľudskosti oproti vojnovým zločinom je absencia vojnej súvislosti (*war nexus*). Inak povedané, môžu byť spáchané aj počas mieru. Tento aspekt bol však pri Povojnových tribunáloch oslabený nutnosťou preukázať súvislosť so spáchaným niektorého iného zločinu v ich jurisdikcii.

4.1. Zodpovednosť za nekonanie

Na rozdiel od nacistického Nemecka, Japonské cisárstvo nebolo diktatúrou na vodcovskom princípe a konanie japonskej vlády nebolo „naskrz zločinecké“ ako v prípade Hitlerovského režimu. Norimberský tribunál sa tak nevenoval omisívnej forme trestnoprávnej zodpovednosti a zamieraval sa na zodpovednosť na tých, ktorí vydávali rozkazy alebo sa

³⁶ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 101.

³⁷ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 125-126.

podieľali na vykonávaní zločinov. Naproti tomu japonské zločiny mali zo strany ústrednej moci skôr povahu ich neefektívnej (alebo absentujúcej) prevencie a potlačania.³⁸

Zásadným je tak rozlíšenie dvoch odlišných foriem zodpovednosti, čomu zodpovedajú dva body obžaloby (konkrétne 54 a 55), ktorým ako jediným sa Tokijský tribunál spomedzi zmienených devätnástich napokon venoval.

Bod 54 sa týkal „klasickej“ priamej zodpovednosti za „nariadenie, autorizovanie alebo povolenie“ spáchania vojnového zločinu alebo zločinu proti ľudskosti.

Bod 55 sa týkal zodpovednosti za „úmyselné (*deliberate*) alebo nedbanlivostné (*reckless*) nerešpektovanie (*disregard*) právnej povinnosti prijať primerané kroky na zabezpečenie dodržiavania a na zamedzenie porušovania pravidiel vojny.“

Tokijský tribunál tiež dospel k záveru, že zodpovedným za dodržiavanie pravidiel vojny nie sú len vojenský veliteľia ale aj civilný aparát, najmä členovia vlády. Dokonca ich zodpovednosť za zabezpečenie dodržiavania bola v istom smere ešte prísnejšia, než v prípade vojenských veliteľov.

Tokijský tribunál vychádzal zo znenia štvrtého Haagskeho dohovoru z roku 1907, ktorý uvádza, že vojnoví zajatci sú „v moci nepriateľskej Vlády“ a že veliteľia, resp. armády, majú konať „podľa inštrukcií ich Vlád.“

V tejto súvislosti obhajoba namietala, že ak Haagsky dohovor hovorí o vláde, mal by tento pojem mal vykladať ako synonymum pre „štát“ a nie ako pomenovanie pre skupinu jednotlivcov.³⁹

Členovia vlády mali podľa Tokijskému tribunálu povinnosť zakročiť, a ak to nespadá do ich kompetencií, tak mali informovať ostatných členov vlády a ak by nedošlo k náprave, tak mali rezignovať.⁴⁰ V terminológii Tokijskému tribunálu môžeme túto formu nazvať „kabinetnou zodpovednosťou“ (*cabinet responsibility*). Naopak, v prípade „veliteľskej zodpovednosti,“ išlo o zodpovednosť len za vlastných podriadených, a vojenský veliteľia nemali právnu povinnosť zaoberať sa informáciami, ktoré sa netýkali ich podriadených jednotiek. Tokijský tribunál tak založil zodpovednosť za nekonanie, ktorá sa týkala aj „civilnej zložky štátu“, ktorá bola koncipovaná dokonca prísnejšia než v prípade tej vojenskej, ktorá bola trestne zodpovedaná tradičnejšie.

Vzhľadom k tomu, že vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti neboli ústredným bodom pre tvorcov Tokijského tribunálu, predpokladá sa, že bola prokuratúra tlačaná k tomu, aby túto časť obžaloby vtesnala čo do najkratšieho času. Z procesného hľadiska tak tribunál vyhovel jej žiadosti a prokurátori nečítali všetky dôkazné materiály. Na pojednávaní boli čítané len synopsy dôkazného materiálu. Ich dôkazná hodnota tým nemala utrpieť, nakoľko sa tieto dôkazy v úplnosti nachádzali v spise a tribunál rozhodoval aj na základe toho, čo nebolo prečítané na pojednávaní. Mohol tým však utrpieť výchovný aspekt trestného konania. Preto sa prokurátori rozhodli z času na čas čítať aj výňatky alebo celé texty dôkazov, ak tak uznali za vhodné. Týmto spôsobom prokuratúra dokázala skrátiť túto časť konania z predpokladaných dvanástich mesiacov na šesť týždňov.⁴¹

³⁸ Porovnaj RÖLING, B. V. A. – RÜTER, C. F.: (eds.): *The Tokyo Judgement: Volume I*. Amsterdam: University Press Amsterdam BV, 1977, s. xiv-xvi.

³⁹ KENZO, T.: *The Tokio Trials and International Law*. Tokio: Yuhikaku, 1948, s. 95.

⁴⁰ Tu obhajoba oponovala „ako môže minister pôdohospodárstva byť zodpovedným za agresívnu vojnu, ak ho ministri vojny a zahraničných vecí s ich omnoho väčším prehľadom (v týchto veciach, pozn. autora) presvedčia, že sa mýli.“ KENZO, T.: *The Tokio Trials and International Law*. Tokio: Yuhikaku, 1948, s. 103.

⁴¹ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 105-118.

Záver

Tokijský tribunál predstavoval významný míľnik v historickom vývoji trestnoprávnej zodpovednosti po druhej svetovej vojne. Odlíšenie medzi režimami Nemecka a Japonska je kľúčové a pri Tokijskom tribunále sa ukázalo, že japonské zločiny boli skôr výsledkom neefektívnej prevencie než vydávania rozkazov na ich páchanie.

Zločinecký režim Hitlerovského typu, ktorý aktívne smeruje k páchaniu zločinov nie je v skúsenosti medzinárodného spoločenstva tak bežný, ako zločiny vyplývajúce skôr z nedostatočného záujmu, ako tomu bolo pri japonskom režime. Tokijský tribunál tak môže byť vnímaný ako príklad, ktorý je lepšie aplikovateľným v súčasnom kontexte.

Rovnako dôležité je aj odlíšenie a zakotvenie dvoch foriem zodpovednosti nadriadeného, kabinetnej a veliteľskej, ktoré sú relevantné pre civilné a vojenské vedenie. Tokijský tribunál zdôraznil, že nielen vojenský, ale aj civilní predstavitelia nesú zodpovednosť za dodržiavanie medzinárodných záväzkov. Dokonca zodpovednosť civilných predstaviteľov bola formulovaná ešte striktnejšie.

V rámci trestnoprávnej zodpovednosti sa Tokijský tribunál stal prelomovým krokom v zakotvení zločinov proti ľudskosti ako novej kategórie zločinu, osobitne s ohľadom na sexuálne zločiny.

V neposlednom rade Tokijský tribunál, spolu s Norimberským tribunálom, implicitne rozhodli aj spor aj naturalizmu a pozitivizmu v prospech umierneného naturalizmu či minimálneho obsahu morálky v pozitívnom práve, čím ovplyvnili právne myslenie ďalších generácií právnikov.

Záverom je možné zhodnotiť, že aj napriek kritikám, ktoré sú spojené s viacerými aspektami uvedenými v článku, Tokijský tribunál poskytol dôležitý základ pre medzinárodnú trestnú spravodlivosť, ovplyvnil vývoj medzinárodného práva. Je možné konštatovať, že neprimerane nízka pozornosť, ktorá sa mu venuje, oproti Norimberskému tribunálu, je šťastí pochopiteľná, ale neodôvodnená.

Použité zdroje:

- CRYER, R. – BOISTER, N.: *The Tokyo International Military Tribunal - A Reappraisal*. New York: Oxford University Press, 2008, 376 s.
- DITTRICH, V. E. – LINGEN, K. – OSTEN, P. – MAKRAIOVÁ, J. (eds.): *the Tokyo Tribunal: Perspectives on Law, History and Memory*. Brussels: Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2020, 453 s.
- FUTAMURA, M.: *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremberg legacy*. London: Routledge, 2008, 228 s.
- CHENG, Z.: *A History of War Crimes Trials in Post 1945 Asia Pacific*. Shanghai: Shanghai Jiao Tong University Press, 2019, 358 s.
- KENZO, T.: *The Tokio Trials and International Law*. Tokio: Yuhikaku, 1948, 111 s.
- MINEAR, R. H. *Victors Justice: The Tokyo War Criminal Trial*. Michigan: Center for Japanese Studies, 2001, 256 s.
- NAKAZATO, N.: *Neonationalist mythology in Postwar Japan: Pal's Dissenting Judgement at the Tokyo War Crimes Tribunal*. Lanham: Lexington Books, 2016, 302 s.
- RÖLING, B. V. A. – RÜTER, C. F.: (eds.): *The Tokyo Judgement: Volume I*. Amsterdam: University Press Amsterdam BV, 1977, 478 s.

- TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, 350 s

Ema MIKULOVÁ: (Ne)receptia princípu sebaurčenia v rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva

Abstrakt

Predmetný článok analyzuje spôsob prepisu rodu trans osôb na báze princípu sebaurčenia a jeho vzťah s judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva ako poprednou súdnou autoritou v oblasti ľudských práv. V úvodnej časti príspevku stručne definujeme, čo rozumieme pod princípom sebaurčenia a popisujeme zrejmu inklináciu k presadzovaniu tohto princípu zo strany ľudsko-právne relevantných autorít. (Ne)receptiu princípu sebaurčenia demonštrujeme na analýze troch kľúčových rozhodnutí týkajúcich sa najvypuklejších požiadaviek kladených na prepis rodu trans osôb, ktorými sa ESLP zaoberal. Konštatujeme, že týmito rozhodnutiami Súd síce prispel k zlepšeniu stavu ochrany práv trans osôb, avšak k tomu, aby explicitne judikoval princípu sebaurčenia, je ešte dlhá cesta. Súdu sa totiž nepodarilo postaviť mimo voľnej úvahy štátov ani len všetky patologizačné požiadavky a požiadavku núteného rozvodu, čo považujeme za problematické. Záverom vyjadrujeme presvedčenie, že pre zrovnoprávnenie trans osôb so zvyškom populácie by bolo najvhodnejšie, aby sa s využitím argumentov prezentovaných v analyzovaných rozhodnutiach k princípu sebaurčenia vo svojej rozhodovacej činnosti priblížil v čo najväčšej miere.

Abstract

The present article examines the method of gender reassignment of trans persons based on the principle of self-determination and its relationship with the jurisprudence of the European Court of Human Rights, the leading judicial authority in the field of human rights. In the introductory part of the paper, we briefly define what we mean by the principle of self-determination and describe the apparent inclination towards the enforcement of this principle by human rights authorities. We demonstrate the (non-)reception of the principle of self-determination through an analysis of three key decisions concerning the most prominent requirements placed on the gender reassignment of trans persons that the ECtHR has dealt with. We note that while these decisions have contributed to an improvement of the state of protection of trans rights, the Court does still fall short of explicitly adjudicating the principle of self-determination. In fact, the Court has failed to narrow the margin of appreciation enjoyed by the states in the issue of all of the pathologizing requirements and the requirement of forced divorce, which we find problematic. In the final part of the paper, we express our belief that the most appropriate way to equalize the rights of trans persons with the rest of the population would be for the Court to use the arguments presented in the decisions analyzed to approach the principle of self-determination as closely as possible in its decision-making.

Kľúčové slová: Princíp sebaurčenia, Európsky súd pre ľudské práva, trans osoby, prepis rodu, právne uznanie

Key words: Self-determination principle, European Court of Human Rights, trans persons, gender reassignment, legal gender recognition

Autorka:

Bc. Ema Mikulová
Študentka 5. ročníka
Právnická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. č. 6
811 00 Bratislava
Slovenská republika
mikulova113@uniba.sk

Úvod

Trans osoby¹ si prešli v histórii najrôznejšími prístupmi k ich existencii. Keď sa začali o trans osoby zaujímať odborníci z oblasti medicíny v polovici 19. storočia, bola transrodovosť spočiatku vnímaná ako patológia. Práve narušanie typicky binárnych rodových noriem (napr. prostredníctvom tzv. *cross dressing*², ktoré sa v tom období stávalo čoraz viditeľnejšie), bolo z pohľadu lekárov spočiatku posudzované ako psychosexuálna porucha.³ V neskoršom období sa však tento pohľad zmenil, napr. aj v práci Magnusa Hirschfelda, ktorý tvrdil, že tieto osoby netrpia žiadnou psychickou poruchou.⁴

Tak, ako sa menilo nazeranie na trans osoby v medicíne, mení sa aj nazeranie na trans osoby v spoločnosti. Spolu s väčším spoločenským uznaním sa vyvíja aj právna úprava prepisu rodu smerom k odstraňovaniu požiadaviek, ktoré by mohli tvoriť prekážku zavŕšenia právnej tranzície⁵. Tento vývoj smeruje práve k princípu sebaurčenia, čo je pomerne nedávno uplatňovaný⁶ spôsob prepisu rodu, ktorý je založený na odstránení podmienok ako je napr. povinná psychiatrická diagnóza, sterilizácia či kastrácia, alebo povinný rozvod a pod. – teda v skratke, akýchkoľvek invazívnych, medicínskych či iných, nadbytočných podmienok. Prepis rodu⁷ sa tak na báze tohto princípu uskutočňuje na základe vyhlásenia pred administratívnou alebo súdnou autoritou, vďaka čomu je označovaný za najviac rešpektujúci práva trans ľudí.⁸ Je potrebné poznamenať, že krajiny, v ktorých je prepis rodu budovaný prevažne na báze princípu sebaurčenia, majú v právnych úpravách zavedené rôzne podmienky a svojou úpravou

¹ „Trans osoby“ alebo „trans ľudia“ v kontexte tohto článku budeme používať ako pojem zahŕňajúci transrodové, transgender a transsexuálne osoby, teda ako strešný pojem, ktorý označuje osoby, ktoré nevnímajú svoju prežívanú rodovú identitu ako tú, ktorú by mali podľa spoločenských očakávaní spĺňať na základe pohlavia im prideleného pri narodení. Vychádzame tak z terminológie podľa METENKANYČ, Olexij Mychajlovič. Nútená kastrácia ako povinná podmienka pri prepise rodu v podmienkach Slovenskej republiky. In *COMENIUS Časopis*, 2/2021, s. 7. [cit.16.11.2023]. Dostupné na: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>; prípadne aj GONZALEZ-SALZBERG, Damian A. The Accepted Transsexual and the Absent Transgender: A Queer Reading of the Regulation of Sex/Gender by the European Court of Human Rights. In *American University International Law Review*. Volume 29, Issue 4, 2014, s. 801. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1823&context=auilr>.; podobne aj RAKOVÁ, Karin: Tranzícia a jej vplyv na rodinnoprávne vzťahy transrodových osôb. In: *Projustice*, zverejnené dňa 14.11.2022, s. 1-9. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na internete: <https://www.projustice.sk/obcianske-pravo/tranzicia-a-jej-vplyv-na-rodinnopravne-vztahy-transrodovych-osob>.

² O *cross dressing* ide vtedy, keď sa osoba oblieka tak, ako spoločnosť pripisuje obliekaniu osobe opačného pohlavia.

³ BEEMYN, Genny. A Presence in the Past: A Transgender Historiography. In *Journal of Women's History*, Vol. 25, Number 4, Winter 2013, The Johns Hopkins University Press. s. 113, 114. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na: https://transreads.org/wp-content/uploads/2019/06/2019-06-20_5d0b8d279b825_genny-beemy-n-a-presence-in-the-past-a-transgender-historiography-1.pdf.

⁴ HIRSCHFELD, Magnus. *The Transvestites: The Erotic Drive to Cross Dress*. (Part One of Three Parts). 1910, 944 s. Preložené Lombardi-Nash, Michael. 1991, 2020. Urania Manuscripts. [Cit.16.11.2023] Dostupné na: https://transreads.org/wp-content/uploads/2022/08/2022-08-12_62f6791d32d2c_TheTransvestites.pdf.

⁵ Právnu tranzíciu alebo aj len tranzíciu v článku rozumieme proces prepisu rodu. Vychádzame tak čiastočne aj z terminológie podľa METENKANYČ, Olexij Mychajlovič. Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In *Historia et theoria iuris*, 2022, roč. 14, č. 1, s. 93. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/HTI_2022-I.pdf

⁶ Argentína sa v roku 2012 stala prvou krajinou, ktorá zaviedla prepis rodu založený na princípe sebaurčenia. SZYDLOWSKI, Maciej. Gender recognition and the rights to health and health care: Applying the principle of self-determination to transgender people. In *International Journal of Transgenderism*, Vol. 17, Issue 3-4, 2016. s. 206-207. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na: https://transreads.org/wp-content/uploads/2022/02/2022-02-06_61fff9987ffd7_genderrecognitionandtherightstohealthcareapplyingtheprincipleofselfdeterminationtotransgenderpeoplemaciej_szydowski2016.pdf; Rovnako aj KÖHLER, Richard - EHRT, Julia. Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In *Transgender Europe*, November 2016, s. 66. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf>.

⁷ „Prepis rodu“ alebo „zmena právneho pohlavia“ v článku budeme používať namiesto slovného spojenia „zmena pohlavia“, nakoľko z geneticko-biologického hľadiska nie je možné pohlavie zmeniť (gonozómy XX a XY nezmeníme). V terminológii vychádzame z METENKANYČ, Olexij Mychajlovič. Nútená kastrácia ako povinná podmienka pri prepise rodu v podmienkach Slovenskej republiky. [online]. In *COMENIUS Časopis*, 2/2021, s. 9-10. [cit.16.11.2023]. Dostupné na: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>.

⁸ METENKANYČ, Olexij Mychajlovič. Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In *Historia et theoria iuris*, 2022, roč. 14, č. 1, s. 92. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/HTI_2022-I.pdf.

sa častokrát líšia. Vo všetkých z nich však tento prístup ideovo spočíva v presunutí ťažiska rozhodovania o sebe samom na samotného jednotlivca.⁹

Tento prístup postupne začína vo svojej judikatúre odrážať aj Európsky súd pre ľudské práva¹⁰, ale aj to nie je možné konštatovať absolútne, ako budeme ďalej demonštrovať. Najskôr si však princíp sebaurčenia terminologicky vymedzíme a budeme sa venovať aj tomu, ako ho reflektujú aktéri na medzinárodnej, či európskej úrovni. Z aktérov na európskej úrovni sa zameriame na ESLP a jeho judikatúru, ktorá v tomto aspekte prešla dynamickým vývojom. Osobitne sa však budeme venovať rozhodnutiam *A.P., Garçon, Nicot proti Francúzsku, X a Y proti Rumunsku a Hämäläinen proti Fínsku*, v ktorých sa ESLP venoval tým najvypuklejším požiadavkám kladeným na prepis rodu trans osôb. Prostredníctvom analýzy a zhodnotenia daných rozhodnutí a argumentov v nich použitých sa záverom zamyslíme, nakoľko je možné v judikatúre ESLP vidieť približovanie k princípu sebaurčenia. Síce sa v niektorých kruhoch Súdu vyčíta prílišný súdny aktivizmus v problematike práv trans osôb, nepovažujeme túto námietku za úplne opodstatnenú, nakoľko prostredníctvom svojej judikatúry odstránil len niektoré patologizačné požiadavky, a teda od reflektovania princípu sebaurčenia má štrasburský súd ešte ďaleko.

1. Princíp sebaurčenia

Pod princípom sebaurčenia v článku rozumieme jeden z viacerých prístupov, ako štáty pristupujú k právnej úprave prepisu rodu. Spočíva v procese, pri ktorom trans osoba požiada o prepis rodu prostredníctvom písomného či ústneho vyhlásenia, alebo podaním žiadosti na príslušnej inštitúcii. Tento proces vo všeobecnosti prebieha bez splnenia požiadaviek ako je diagnóza psychiatrickej poruchy či zásah tretej osoby; medicínsky zásah, chirurgický zákrok, sterilizácia; či povinný rozvod.¹¹ Vďaka odstráneniu dodatočných požiadaviek je tento spôsob prepisu rodu ústretovým a prístupným pre trans osoby.¹² Pre mnohých má však tento spôsob prepisu rodu aj dôležitú symboliku. Predstavuje uznanie, že samy trans osoby sú strojom svojej rodovej identity a nikto iný nie je oprávnený do ich rozhodnutí o tak intímnej oblasti, akou je každého rodová identita, zasahovať.¹³ Je totiž založený na myšlienke, že jednotlivec sám vie najlepšie rozhodovať o sebe a svojej rodovej identite - teda o tom, kým vlastne je, bez ohľadu na to, či jeho rodová identita spĺňa spoločenské normy, alebo nie. Preto by prepis rodu nemal podliehať žiadnym názorom tretej osoby (napr. medicínskeho profesionála) či dodatočným požiadavkám zo strany štátu (napr. povinný rozvod).¹⁴ Je totiž známe, že síce niektoré trans osoby majú záujem podstúpiť najrôznejšie zmeny svojho tela (či už chirurgické, hormonálne,...), aby tak zodpovedalo sociálne konštruovanému obrazu toho, ako vyzerá nimi

⁹ VAN DEN BRINK, Marjolein – DUNNE, Peter. *Trans and intersex equality rights in Europe – a comparative analysis*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, s. 59. [Cit. 16.11.2023]. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f63460ca-ebac-11e8-b690-01aa75ed71a1/language-en>.

¹⁰ V článku budeme synonymicky používať aj slová „ESLP“, „Súd“ alebo „súd“.

¹¹ European Commission. *Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 111. [Cit.15.11.2023]. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7341d588-ddd8-11ea-adf7-01aa75ed71a1/language-en>.

¹² Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 32. [Cit.15.11.2023]. Dostupné na <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>.

¹³ VAN DEN BRINK, Marjolein – DUNNE, Peter. *Trans and intersex equality rights in Europe – a comparative analysis*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, s. 59. [Cit.15.11.2023]. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f63460ca-ebac-11e8-b690-01aa75ed71a1/language-en>.

¹⁴ METENKANYČ, Olexij Mychajlovič. Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In *Historia et theoria iuris*, 2022, roč. 14, č. 1, s. 95. [Cit.15.11.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/HTI_2022-1.pdf.

preferovaný rod, avšak mnohé trans osoby po zmenách svojho tela netúžia.¹⁵ Prostredníctvom prepisu rodu len hľadajú právne zosúladienie svojej prežívanej rodovej identity s tým, aké pohlavie im bolo pridelené pri narodení¹⁶.

Tento spôsob prepisu rodu však nie je len teoretickým konceptom, ale je súčasťou právneho poriadku už 11 krajín Rady Európy. Ide konkrétne o Belgicko, Dánsko, Fínsko, Island, Írsko, Luxembursko, Malta, Nórsko, Portugalsko, Španielsko a Švajčiarsko.¹⁷ Je potrebné podotknúť, že žiadna z týchto krajín nemá v právnej úprave zavedený prepis rodu na báze „plného“ princípu sebaurčenia, nakoľko majú zavedené rôzne dodatočné limitácie (ako je napríklad pomerne rozšírená podmienka veku).¹⁸ Ich právne úpravy sa navzájom týmito dodatočnými podmienkami líšia, ale všetkým sa podarilo odstrániť patologizačné požiadavky a podmienku núteného rozvodu.¹⁹

Princíp sebaurčenia je okrem toho presadzovaný aj v rôznych medzinárodnoprávných dokumentoch. Spomedzi mnohých je potrebné spomenúť najmä Yogyakartaťské princípy, ktoré sú dielom odborníkov z ľudskoprávnej oblasti.²⁰ Vznikli ako reakcia na nedostatočné zaistenie efektívnej ochrany pred diskrimináciou založenou na sexuálnej orientácii a rodovej identite zo strany štátov OSN.²¹ Považujeme ich za dôležitý a vplyvný dokument aj napriek svojej právnej nezáväznosti, nakoľko ich vo svojich výstupoch zmieňujú relevantné orgány OSN, Rady Európy a aj Európskej Únie.²²

Kľúčovým princípom je Princíp č. 3 (Právo na uznanie pred zákonom)²³, podľa ktorého štáty by mali garantovať všetky legislatívne, administratívne a iné opatrenia, ktoré budú nevyhnutné na plné rešpektovanie a právne uznanie vlastnej rodovej identity každého človeka. Pri tomto princípe sa ďalej uvádza aj povinnosť nepodmieňovať právne uznanie podstupením lekárskeho procedúr, teda presadzujú úplnú depatologizáciu²⁴ prepisu rodu. Prepisu rodu by zároveň nemalo brániť existujúce manželstvo či rodičovstvo, čím odsudzujú požiadavku

¹⁵ European Commission. *Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 8. [Cit.15.11.2023]. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7341d588-ddd8-11ea-adf7-01aa75ed71a1/language-en>.

¹⁶ Pohlavie pridelené pri narodení vyplýva z biologického poňatia (podľa vzhľadu externej anatómie), zatiaľ čo rod v článku chápeme ako sociálne konštruované roly, správanie a atribúty, ktoré spoločnosť priraduje mužom a ženám. Pri týchto definíciách vychádzame z European Commission. *Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 5-7. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7341d588-ddd8-11ea-adf7-01aa75ed71a1/language-en>.

¹⁷ Trans Rights Map. Europe & Central Asia 2023. Trans Rights Index Europe & Central Asia 2023. In *TGEU.org*. Dostupné na: <https://transrightsmap.tgeu.org/index>.

¹⁸ Napr. v Belgicku je prepis rodu na báze princípu sebaurčenia dostupný od 16. roku veku osoby. Viac na KÖHLER, R. Self-determination models in Europe. Practical Experiences. In *Transgender Europe*, november 2022, s. 16-17. [Cit.25.11.2023]. Dostupné na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2022/11/tgeu-self-determination-models-in-europe-2022-en.pdf>.

¹⁹ Trans Rights Map. Europe & Central Asia 2023. Trans Rights Index Europe & Central Asia 2023. In *TGEU.org*. Dostupné na: <https://transrightsmap.tgeu.org/index>.

²⁰ CANNOOT, Pieter. The Limits to Gender Self-determination in a Stereotyped Legal System. Lessons from the Belgian Gender Recognition Act. In E. BREMS, Eva – CANNOOT, Pieter – MOONEN, Toon (Eds.). *Protecting Trans Rights in the Age of Gender Self-Determination*. Cambridge : Intersentia. 2020, s. 24. [Cit.15.11.2023]. Dostupné na: <https://core.ac.uk/download/pdf/334787445.pdf>.

²¹ Viac na About the Yogyakarta Principles. In *The Yogyakarta principles*. [Cit. 15.11.2023]. Dostupné na: <http://yogyakartaprinciples.org/principles-en/about-the-yogyakarta-principles/>.

²² METENKANYČ, Olexij Mychajlovyč. Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In *Historia et theoria iuris*, 2022, roč. 14, č. 1, s. 96. [Cit. 15.11.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/HTI_2022-I.pdf.

²³ Dialógy v EÚ: *Jogjakartské princípy*. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2011, s. 14. ISBN 978-80-8106-037-3. Dostupné na: https://www.vlada.gov.sk/data/att/1829_subor.pdf.

²⁴ Pod depatologizáciou v článku rozumieme odstraňovanie povinných medicínskych (či patologizačných) podmienok pred prepisom rodu, ako je napríklad psychiatrická diagnóza rodovej dysforie, poruchy rodovej identity alebo transsexualita; sterilizácia či kastrácia; hormonálna liečba; povinné chirurgické zákroky na priblíženie sa k preferovanému rodu a pod. Zároveň to však neznamená, že ak trans osoba chce podstúpiť tieto zákroky, aby sa tak čo najviac priblížila k preferovanému rodu, nebude mať k nim prístup, práve naopak.

povinného rozvodu či rozluky.²⁵ Tento princíp bol ďalej rozpracovaný v YP+10, konkrétne v Princípe č. 31 (Právo na právne uznanie)²⁶. V ňom odborníci volajú po tom, aby štáty zabezpečili prístup k rýchlemu, transparentnému a prístupnému mechanizmu na zmenu mena (zahŕňajúc rodovo neutrálne mená), založeného na princípe sebaurčenia osoby, čím priamo presadzujú sebaidentifikačný model.²⁷

Relevantným v týchto súvislostiach je aj Nezávislý expert na ochranu pred násilím a diskrimináciou na základe sexuálnej orientácie a rodovej identity.²⁸ Nezávislý expert vyjadril v odporúčaní z roku 2021²⁹ požiadavku, aby štáty odmietli prijatie akýchkoľvek opatrení, ktoré by vytvárali prekážku v prepise rodu alebo robili prepis rodu nemožným. Zároveň zdôraznil, že ich pozitívny záväzok z tohto odporúčania spočíva v prijatí legislatívnych opatrení, ako napríklad proces prepisu rodu na báze princípu sebaurčenia.³⁰

Podstatným medzinárodnoprávnym dokumentom je aj Rezolúcia Parlamentného zhromaždenia Rady Európy 2048 (2015) s názvom Diskriminácia namierená proti transrodovým ľuďom v Európe, kde členské štáty žiada, aby zrušili požiadavku sterilizácie a akúkoľvek povinnú liečbu, tak isto ako aj psychiatrickú diagnózu, ako požiadavky na uznanie rodovej identity jednotlivca v právnej úprave upravujúcej proces zmeny mena a rodu (bod 6.2.2), čím sa priklonilo k plnému modelu sebaurčenia.³¹ Na tomto mieste je možné ešte spomenúť Komiséra pre ľudské práva Rady Európy, ktorý sa vo svojej činnosti tiež prihlásil k Yogyakartaťským princípom.³²

Z vyššie uvedeného je zjavné, že kľúčové ľudsko-právne orgány na globálnej, ale i európskej úrovni postupne intenzívnejšie zdôrazňujú potrebu zavádzania takých právnych úprav, ktoré neobsahujú nadbytočné požiadavky kladené na prepis rodu a sú viac budované na báze princípu sebaurčenia. Zmienené medzinárodnoprávne „zakotvenie“ tohto princípu je však vykonané predovšetkým prostredníctvom *soft law*³³ dokumentov.³⁴ Istý posun môžeme v poslednom období vidieť aj v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva, ktorá je pre

²⁵ Dialógy v EÚ: *Jogjakartské princípy*. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2011, s. 14. ISBN 978-80-8106-037-3. Dostupné na: https://www.vlada.gov.sk/data/att/1829_subor.pdf.

²⁶ The Yogyakarta Principles plus 10, Additional principles and state obligations on the application of international human rights law in relation to sexual orientation, gender identity, gender expression and sex characteristics to complement the Yogyakarta principles. Prijaté 10. novembra 2017, s. 9. [Cit.15.11.2023]. Dostupné na: http://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2017/11/A5_yogyakartaWEB-2.pdf.

²⁷ Ibid.

²⁸ Nezávislému expertovi bol udelený mandát na základe Rezolúcie z roku 2016 Ochrana pred násilím a diskrimináciou na základe na sexuálnej orientácie a rodovej identity. Viac na Human Rights Council. Resolution: Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity. Prijatá dňa 30. júna 2016 (A/HRC/RES/32/2). [Cit.15.11.2023]. Dostupné na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/154/15/PDF/G1615415.pdf?OpenElement>.

²⁹ Human Rights Council. (2021). Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity: The law of inclusion, A/HRC/47/27.

³⁰ Ibid, bod 36.

³¹ Parliamentary Assembly. Resolution 2048 (2015) Discrimination against transgender people in Europe. [Cit.15.11.2023]. Dostupné na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=21736>.

³² Council of Europe publishing. Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Europe 2nd edition. September 2011, s. 11. ISBN 978-92-871-7257-0. [Cit.15.11.2023]. Dostupné na: https://www.coe.int/t/commissioner/source/lgbt/lgbtstudy2011_en.pdf.

³³ *Soft-law* dokumenty síce nie sú pre štáty záväzné, štáty by ich však mali vo svojich právnych poriadkoch reflektovať, nakoľko sa o mnohé z nich vo svojej argumentácii opiera aj EŠLP, ktorého rozhodnutia sú pre členské štáty záväzné. Viac na CANNOOT, Pieter. The pathologisation of trans* persons in the ECtHR's case law on legal gender recognition. In *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 37, No. 1, 2019, s. 28. [Cit.04.01.2024]. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0924051918820984>.

³⁴ METENKANYČ, Olexij Mychajlovych. Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In *Historia et theoria iuris*, 2022, roč. 14, č. 1, s. 96. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/HTI_2022-1.pdf

európske podmienky relevantná vďaka judikovaniu zásadných ľudsko-právnych postojov, čo demonštrujeme aj v ďalšej časti.³⁵

2. Relevantná judikatúra ESĽP v oblasti práv trans osôb

Okrem už spomenutých orgánov je v oblasti práv trans osôb azda najvýraznejším hlasom Európsky súd pre ľudské práva, nakoľko sa zaoberal najväčším množstvom prípadov týkajúcich sa tejto problematiky.³⁶ Súd sa zároveň vytvorením minimálneho ľudsko-právneho štandardu vo svojej judikatúre zaslúžil o poskytnutie právnej ochrany trans osobám tam, kde tak národné právne úpravy neurobili.³⁷

Otázkou uznania rodovej identity sa ESĽP zaoberal už zhruba od 80. rokov 20. storočia, pričom najskôr zaujímal veľmi zdržanlivý postoj.³⁸ V rozhodnutí *Rees proti Spojenému kráľovstvu*³⁹ z roku 1986 judikoval, že štát nemá žiaden pozitívny záväzok voči osobe v oblasti zabezpečenia možnosti úradnej zmeny právneho pohlavia v rodnom liste.⁴⁰ Za relevantný považoval argument predložený Spojeným kráľovstvom, ktoré hovorilo o dôležitosti nezmeniteľnosti informácií obsiahnutých v rodnom liste osoby, nakoľko obsahujú „historické fakty“, ktoré boli vo vtedajšej legislatíve dôležité pre otázky dedenia a rozdelenia majetku.⁴¹ V neskoršom rozhodnutí *Cossey proti Spojenému kráľovstvu*⁴² prišiel k podobným záverom ako v *Rees proti Spojenému kráľovstvu*, nakoľko nenašiel skutkové alebo iné okolnosti, ktoré by ho mohli viesť k odlišným záverom.⁴³

Zmena v prístupe súdu k právam trans osôb čiastočne nastala v rozhodnutí *B. proti Francúzsku*⁴⁴, kde ESĽP konštatoval, že absolútne odmietanie uznania preferovaného pohlavia je porušením článku 8, avšak súd týmto nekonštatoval výslovné právo jednotlivca na uznanie rodovej identity.⁴⁵ Inými slovami, osoba na základe tohto rozhodnutia mohla požadovať zmenu údajov o pohlaví, ale nie vo všetkých úradných dokumentoch.⁴⁶

³⁵ Ibid, s. 101.

³⁶ Okrem ESĽP sa k určitému aspektu práv trans osôb vyjadruje aj Súdny dvor Európskej Únie, ale v tomto článku sa mu nebudeme bližšie venovať. Viac na GONZALEZ-SALZBERG, Damian A. The Accepted Transsexual and the Absent Transgender: A Queer Reading of the Regulation of Sex/Gender by the European Court of Human Rights. In *American University International Law Review*. [online]. Volume 29, Issue 4, 2014, s. 801. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1823&context=auilr>.

³⁷ Konkrétne napr. v rozhodnutí ESĽP vo veci Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu zo dňa 11. júla 2002, č. sťažnosti 28957/95.

³⁸ DUŠKOVÁ, Šárka: Pohlaví jako věc veřejná. Právo na uznání pohlavní identity trans lidí. In: ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, HAVELKOVÁ, Barbara, ŠPONDROVÁ, Pavla (eds.): *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 966; European Court of Human Rights. *Factsheet - Gender identity issues*. Press Unit, 2022, s. 1. [cit.10.11.2023]. Dostupné na: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_gender_identity_eng.

³⁹ Rozhodnutie ESĽP vo veci Rees proti Spojenému Kráľovstvu zo dňa 17. októbra 1986, č. sťažnosti 9532/81.

⁴⁰ HOLZER, Lena. Legal gender recognition in times of change at the European Court of Human Rights. In *ERA Forum*, Vol. 23, May 2022, s. 172. [Cit.10.11.2023]. Dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-022-00710-z#citeas>.

⁴¹ Legislatíva v 80. rokoch 20. storočia v Spojenom kráľovstve diskriminovala ženy v oblasti možností dedenia a aj samotného vlastníctva majetku. Ibid.

⁴² Rozhodnutie ESĽP vo veci Cossey proti Spojenému kráľovstvu zo dňa 27. septembra 1990, č. sťažnosti 10843/84.

⁴³ European Court of Human Rights. *Factsheet - Gender identity issues*. Press Unit, 2022, s. 1. [cit.12.11.2023]. Dostupné na: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_gender_identity_eng.

⁴⁴ Rozhodnutie ESĽP vo veci B proti Francúzsku z 25. marca 1992, č. sťažnosti 13343/87.

⁴⁵ VAN DEN BRINK, Marjolein – DUNNE, Peter. *Trans and intersex equality rights in Europe – a comparative analysis*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, s. 41. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f63460ca-ebac-11e8-b690-01aa75ed71a1/language-en>.

⁴⁶ Ibid. Pozri aj DUŠKOVÁ, Šárka. Pohlaví jako věc veřejná. Právo na uznání pohlavní identity trans lidí. In: ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, HAVELKOVÁ, Barbara, ŠPONDROVÁ, Pavla (eds.): *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* S. 967. Rovnako aj HOLZER, Lena. Legal gender recognition in times of change at the European Court of Human Rights. In *ERA Forum*, Vol. 23, May 2022, s. 173. [Cit.10.11.2023]. Dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-022-00710-z#citeas>.

Súd konštatoval právo na uznanie rodovej identity zo strany štátu až v prelomovom rozhodnutí *Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu*⁴⁷, kde prehodnotil svoje predchádzajúce postoje a uviedol, že rovnováha medzi záujmami sťažovateľky a záujmami štátu sa v tomto prípade už naklonila k sťažovateľke, a teda záležitosť právneho uznania prepisu rodu (teda či štát uzná, alebo neuzná prepis rodu) už nespadá do oblasti, kde môže štát aplikovať svoju voľnú úvahu (okrem podmienok, ktorými sa prepis rodu spravuje⁴⁸).⁴⁹ Súd tak judikoval, že každý má právo na uznanie prepisu svojho rodu a zároveň štát má pozitívny záväzok zabezpečiť možnosť reálneho vykonania tohto práva.⁵⁰ Obrat vo svojej judikatúre súd odôvodnil najmä jasným a nespochybniteľným trendom smerujúcim k väčšej spoločenskej akceptácii transsexuálov a celkovo k väčšej akceptácii sexuálnej identity post-operatívnych transsexuálov^{51,52} ESĽP tak napriek tomu, že uviedol, že štáty už nemajú takú širokú mieru voľnej úvahy pri uznávaní prepisu rodu, implicitne štátom ponechal stále pomerne široký priestor na uváženie, aké podmienky môžu stanovovať pre prístup k úradnému prepisu rodu.⁵³

Tento široký priestor na uváženie Súd v neskorších rozhodnutiach štátom v istých aspektoch zúžil, a to v rozhodnutiach, ktorým sa budeme venovať v ďalšej časti príspevku. Sú to rozhodnutia vo veciach *A.P., Garçon, Nicot proti Francúzsku*, *X a Y proti Rumunsku* a *Hämäläinen proti Fínsku*.

2.1 A.P., Garçon a Nicot proti Francúzsku

ESĽP sa v prelomovom rozhodnutí *A.P., Garçon a Nicot proti Francúzsku*⁵⁴ vyjadroval k sťažnostiam troch trans osôb, ktorým francúzska legislatíva v tom čase kládla pred prepisom rodu dve medicínske podmienky:

1. Dôkaz o „reálnom a pretrvávajúcom syndróme transsexuality“ u osoby,
2. Dôkaz o „nezvratnom charaktere zmeny fyziologických charakteristík osoby“ (ktorú na účely tohto článku budeme vykladať ako „podstúpenie sterilizácie alebo zákroku, ktorý vzhľadom k svojej povahe a intenzite má za následok veľmi vysokú pravdepodobnosť neplodnosti osoby“ či skrátene aj len „sterilizácia“).⁵⁵

⁴⁷ Rozhodnutie ESĽP vo veci *Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu* zo dňa 11. júla 2002, č. sťažnosti 28957/95.

⁴⁸ Do spomínaných podmienok kladeným na prepis rodu dnes patrí napr. podmienka diagnózy rodovej dysfórie, požiadavka nútenej sterilizácie, kastrácie, rozvodu, podmienka minimálneho veku, atď.

⁴⁹ CANNOOT, Pieter. The pathologisation of trans* persons in the ECtHR's case law on legal gender recognition. In *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 37, No. 1, 2019, s. 19. [Cit 12.11.2023]. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0924051918820984>.

⁵⁰ PAVLÍČKOVÁ, Zuzana. (Pokusy o) obmedzovanie právneho uznania rodu na Slovensku. In BATKA, L., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KISOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol., *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*, 1. vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 67. [Cit.05.11.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/uploads/media/Postavenie_transrodovych_ludi_na_Slovensku_Interdisciplinarne_pohlady.pdf.

⁵¹ V tomto rozhodnutí súd založil svoj argument na tom, že osoba už prešla operatívnou zmenou pohlavia, a teda jej prislúcha právo na zmenu právneho pohlavia, aby sa zabezpečil súlad medzi administratívnymi a právnymi postupmi (ktorými rozumeli financovanie operatívnej zmeny pohlavia štátom). Pozri § 78 rozhodnutia ESĽP vo veci *Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu* zo dňa 11. júla 2002, č. sťažnosti 28957/95.

⁵² § 85 rozhodnutia ESĽP vo veci *Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu* zo dňa 11. júla 2002, č. sťažnosti 28957/95.

⁵³ CANNOOT, Pieter. The pathologisation of trans* persons in the ECtHR's case law on legal gender recognition. In *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 37, No. 1, 2019, s. 19. [Cit 13.11.2023]. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0924051918820984>.

⁵⁴ Rozhodnutie ESĽP v spojených veciach *A.P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13.

⁵⁵ Náš výklad a pomenovanie tejto podmienky vychádza z línie výkladu tejto podmienky Európskym súdom pre ľudské práva v danom rozhodnutí. Viac sa danej problematike venujeme aj v odsekoch nižšie. Viac na CANNOOT, Pieter. The pathologisation of trans* persons in the ECtHR's case law on legal gender recognition. In *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 37, No. 1, 2019, s. 23. [Cit 30.10.2023]. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0924051918820984>.

Prelomovým je rozhodnutie práve z dôvodu, že ESLP prvýkrát judikoval podmienku sterilizácie (resp. zákroku alebo liečby, ktorého výsledkom je vysoko pravdepodobne neplodnosť) ako nevyhnutnú podmienku pred právnym uznaním prepisu rodu za nesúladnú s článkom 8 Európskeho dohovoru o ľudských právach (ďalej aj len „Dohovor“ alebo „EDLP“).⁵⁶

V rozhodnutí súd uviedol, že pri stanovovaní podmienok kladených na prepisu rodu majú štáty určitý priestor pre uváženie, pričom pri stanovení, aký široký je tento priestor, je potrebné prihliadať na viaceré skutočnosti. Pokiaľ medzi štátmi nepanuje celoeurópsky konsenzus, tento priestor je širší, avšak ak vo veci ide o dôležitú súčasť existencie či identity jednotlivca, tento priestor sa zužuje.⁵⁷ V tejto veci súd skonštatoval, že štátu prislúcha len úzky priestor pre uváženie, pričom pri posudzovaní tohto priestoru odhliadol od absencie celoeurópskeho konsenzu ohľadom podmienky sterilizácie pred prepisom rodu. Je tomu tak preto, lebo centrálnou problematikou prejednávanej veci bola práve existencia a identita jednotlivca v tom zmysle, že sterilizácia sa priamo dotýka telesnej integrity osoby a zároveň sa sťažnosti týkajú rodovej identity sťažovateľov. Zvýraznil, že práve osobná autonómia je dôležitým princípom, ktorý je potrebné brať do úvahy pri interpretácii článku 8 Dohovoru.⁵⁸ Súd navyše spomenul, že nemožno opomenúť rapidný trend v odstraňovaní požiadavky sterilizácie jednotlivca v právnych poriadkoch členských štátov, pričom spomenul aj pozíciu mnohých európskych a medzinárodných aktérov (ako je napr. Parlamentné zhromaždenie Rady Európy, Komisár pre ľudské práva Rady Európy, Osobitný spravodajca OSN pre mučenie a iné kruté, neľudské alebo ponižujúce zaobchádzanie alebo trestanie, a pod.), ktorí sa zhodne zasadujú za odstránenie požiadavky sterilizácie pri prepise rodu, nakoľko ju považujú za porušujúcu ľudské práva.⁵⁹

Po zhodnotení šírky priestoru štátu pre uváženie sa ESLP v ďalšej časti rozhodnutia ubral k posudzovaniu spravodlivej rovnováhy medzi verejným záujmom a súkromným záujmom sťažovateľov.⁶⁰ Súd tu konštatoval, že osoby žiadajúce o prepis svojho rodu majú v dôsledku tejto právnej úpravy pred sebou tzv. „nemožnú dilemu“, ktorá spočíva v tom, že osoby si musia vybrať, či budú vystavení psychickému utrpeniu (ak nepodstúpia sterilizáciu, kvôli čomu im nebude sprístupnený ani prepis rodu, a teda plné uplatňovanie práva vyplývajúceho z čl. 8 EDLP), alebo fyzickému utrpeniu, ktoré pramení z podstúpenia chirurgického zákroku a rizík s ním súvisiacich.⁶¹ Inak povedané, právo osôb, ktoré chcú dosiahnuť oficiálne uznanie svojej rodovej identity, je podmienené podstúpením sterilizácie, ktorú si častokrát neprajú.⁶² Pre plné

⁵⁶ ESLP sa k podmienke sterilizácie vyjadroval už v rozhodnutí Y. Y. Proti Turecku, č. sťažnosti 14793/08 z 10. marca 2015, avšak v tomto rozhodnutí ESLP posudzoval súladnosť podmienky sterilizácie pred prístupom k chirurgickému zákroku, prostredníctvom ktorého osoba zosúladňuje svoje telo so zakúšaným rodom. Takúto podmienku judikoval za nesúladnú s Dohovorom, ale k proporcionálnosti podmienky sterilizácie pred prepisom rodu sa do rozhodnutia vo veciach A.P., Garçon a Nicot proti Francúzsku ešte nevyjadril. Viac na CANNOOT, Pieter. The pathologisation of trans* persons in the ECtHR's case law on legal gender recognition. In *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 37, No. 1, 2019, s. 20,21. [Cit. 30.10.2023]. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0924051918820984>; VAN DEN BRINK, Marjolein – DUNNE, Peter. *Trans and intersex equality rights in Europe – a comparative analysis*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, s. 42. [Cit. 30.10.2023]. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f63460ca-ebac-11e8-b690-01aa75ed71a1/language-en>.

⁵⁷ § 121 rozhodnutia ESLP v spojených veciach A.P., Garçon a Nicot proti Francúzsku zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13.

⁵⁸ Ibid, § 122, § 123.

⁵⁹ Ibid, § 124, §125.

⁶⁰ Ako verejný záujem bol v rozhodnutí identifikovaný princíp nezmeniteľnosti osobného stavu a zabezpečenie spoľahlivosti a koherencie záznamov o osobnom stave. Ibid., § 132.

⁶¹ Ibid, § 132. Viac aj na METENKANYČ, Olexij Mychajlovýč. Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In *Historia et theoria iuris*, 2022, roč. 14, č. 1, s. 93. [Cit. 31.10.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/HTI_2022-I.pdf.

⁶² Ibid, § 126. Aj súd tu správne poznamenal, že existujú prípady, kedy nielen, že si osoby neprajú podstúpiť chirurgický zákrok takéhoto druhu, ale častokrát zo zdravotných dôvodov ho ani podstúpiť nemôžu.

uplatňovanie práva na rešpektovanie súkromného života je teda nutné ustúpiť z plného uplatňovania práva na rešpektovanie telesnej integrity jednotlivca, čím sa tieto práva vzájomne podmieňujú.⁶³ Zároveň tak nemožno považovať súhlas s vykonaním zákroku za skutočne slobodný, pokiaľ osoba, ktorá sa nepodrobí tomuto zákroku, nebude mať prístup k uznaniu svojej rodovej identity.⁶⁴ Súd teda konštatoval, že štát v danom prípade nezachoval spravodlivú rovnováhu medzi verejným záujmom a záujmami jednotlivcov a rozhodol, že došlo k porušeniu čl. 8 Dohovoru.⁶⁵

Súdu sa tak v roku 2017 podarilo postaviť mimo priestoru voľnej úvahy štátu podmienku sterilizácie pred prepisom rodu, čo predstavuje veľký a potrebný krok smerom k depatologizácii trans osôb. Pre členské štáty Rady Európy to znamená, že je ich povinnosťou zosúladiť svoju legislatívu s týmto rozhodnutím. Ak tak neurobia, môžu čeliť sťažnostiam zo strany občanov, ktoré ESĽP môže vyhodnotiť tak, že v danom prípade došlo k porušeniu Dohovoru, čo by mohlo znamenať spustenie sankčných mechanizmov voči dotknutému štátu.⁶⁶ Napriek priaznivému vplyvu rozhodnutia na práva trans osôb sú však aj oblasti, ktoré možno v tomto rozhodnutí kritizovať.

ESĽP v rozhodnutí síce odmietol jednu z patologizačných podmienok, neukončil však patologizáciu trans osôb úplne, pretože v rámci voľnej úvahy štátov ponechal možnosť podmieňovať prepis rodu aj napr. povinnou psychiatrickou diagnózou.⁶⁷ Súd v samotnom rozhodnutí *A.P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* konštatuje, že si uvedomuje riziko stigmatizácie trans osôb, ktoré prináša povinná diagnóza transsexuality,⁶⁸ no napriek tomu túto podmienku nepostavil mimo priestoru voľnej úvahy štátu pri článku 8 Dohovoru.⁶⁹

Mohlo by sa totiž zdať, že súd postavil svoju predchádzajúcu argumentáciu primárne na fakte, že sterilizácia sa dotýka fyzickej integrity osoby.⁷⁰ Nemožno však opomenúť, že samotný súd v tom istom bode rozhodnutia spomína, že sterilizácia sa dotýka ako fyzickej integrity, tak aj rodovej identity jednotlivca.⁷¹ Nemožno preto automaticky usudzovať, že pokiaľ sa požiadavka nedotýka fyzickej integrity, nemá štát v takomto prípade zúžený priestor na uváženie. Prečo však súd v tomto rozhodnutí nevnímal podmienku povinnej diagnózy ako úzko

⁶³ Ibid, § 131.

⁶⁴ Ibid, § 130.

⁶⁵ Ibid, § 135.

⁶⁶ METEŇKANYČ, Olexij Mychajlovych. Nútená kastrácia ako povinná podmienka pri prepise rodu v podmienkach Slovenskej republiky. In *COMENIUS Časopis*, 2/2021, s. 23. [cit.31.10.2023]. Dostupné na: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>.

⁶⁷ CANNOOT, Pieter. A. P., Garçon and Nicot v. France: The Court Draws a Line for Trans Rights. In *Strasbourg Observers*. Zverejnené dňa 05. 05. 2017. [Cit.31.10.2023]. Dostupné na: <https://strasbourgobservers.com/2017/05/05/a-p-garcon-and-nicot-v-france-the-court-draws-a-line-for-trans-rights/>.

⁶⁸ Požiadavka psychiatrickej diagnózy transsexuality pramení z dávneho presvedčenia, že osoby, ktoré sa nestotožňujú s pohlavím im prideleným pri narodení, vybočujú z hraníc normalnosti (binárnosti), a teda sú „mentálne chorí“. Viac na GONZALEZ-SALZBERG, A. Damian. An Improved Protection for the (Mentally Ill) Trans Parent: A Queer Reading of AP, Garçon and Nicot v France. In *Modern Law Review*. Vol 81, Issue 3, May 2018, s. 534. [Cit.1.11.2023]. Dostupné na: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1468-2230.12344?casa_token=10lyMS_XPrqAAAAA:chd3qImWVtzl8BHjScBdooE64Gsop6fdAGm1J9ZixG9WoTnNwh-3Pv6ddRy3cOkoMk6vfrZzsTfRkBa.

⁶⁹ HOLZER, Lena. Legal gender recognition in times of change at the European Court of Human Rights. In *ERA Forum*, Vol. 23. May 2022, s. 175. [Cit.1.11.2023]. Dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-022-00710-z#citeas>.

⁷⁰ CANNOOT, Pieter. The pathologisation of trans* persons in the ECtHR's case law on legal gender recognition. In *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 37, No. 1, 2019, s. 33. [Cit 30.10.2023]. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0924051918820984>.

⁷¹ § 123 a § 140 rozhodnutia ESĽP v spojených veciach *A.P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13.

súvisiacu s identitou osoby je otázne.^{72,73} Aby podporil svoj postoj, poukázal aj na to, že požiadavkou psychiatrickej diagnózy nie je dotknutá fyzická integrita (a teda podľa jeho názoru v kontraste s požiadavkou sterilizácie táto požiadavka nie je tak obmedzujúca),⁷⁴ čo je však aj v zmysle predchádzajúcej argumentácie podľa nášho názoru nedostatočné.

Zároveň ESLP uviedol, že ju nepostavil mimo voľnej úvahy štátov aj preto, lebo k tejto podmienke neexistuje celoeurópsky konsenzus.⁷⁵ Možno sa tak zamýšľať, že ak zohľadnil celoeurópsky trend smerujúci k odstraňovaniu požiadavky sterilizácie z právnych úprav napriek neexistencii celoeurópskeho konsenzu, prečo sme podobnú tendenciu z jeho strany nemohli vidieť aj pri odstraňovaní požiadavky psychiatrickej diagnózy.⁷⁶ Je na mieste ešte pripomenúť, že v roku 2019 prebehla 11. revízia Medzinárodnej klasifikácie chorôb (MKCH-11) Svetovej zdravotníckej organizácie, v ktorej došlo k preradeniu rodového nesúladu (HA60) z kapitoly duševných porúch do kapitoly stavov súvisiacich so sexuálnym zdravím.⁷⁷ Predmetný prístup odráža odstránenie patologizácie trans osôb a teda aj nutný a priaznivý posun od vnímania trans osôb ako jednotlivcov s duševnými poruchami.⁷⁸ Je tak možné, že ak by daná revízia bola aktuálna v čase posudzovania sťažnosti, mohlo dôjsť k zohľadneniu tejto skutočnosti zo strany súdu, a teda aj jeho rozhodnutie mohlo byť iné. Nepochybne však v dôsledku tejto revízie dochádza k trendu depatologizácie trans identít, ktorý môže prispieť aj k tomu, že sa v budúcnosti ESLP bude vo svojej rozhodovacej činnosti približovať k princípu sebaurčenia.

Súd navyše ešte v rozhodnutí poznamenal, že ani medzinárodní a európski aktéri z oblasti ľudských práv nie sú v názore odstránenia požiadavky povinnej diagnózy jednotní⁷⁹, čo nie je úplne presné tvrdenie. Práve naopak, aktéri sa vo svojich výstupoch zhodujú v potrebe depatologizácie trans osôb a v mnohých dokumentoch sa zasadzujú za zavedenie modelov fungujúcich na základe princípu sebaurčenia.⁸⁰

⁷² Je potrebné spomenúť, že samy trans osoby poukazujú na silne invazívny charakter povinnej psychiatrickej diagnózy. Napríklad jeden trans muž uviedol: „*Tento proces je nezmyselný a zahanbujúci pre trans osoby. (...) Keď ste nútení mať psychiatrickú diagnózu, je to v rozpore s vašou morálnou a duševnou integritou. Nechcem mať psychiatrickú diagnózu, ale som nútený to podstúpiť, aby som mal prístup k úradnej zmene pohlavia.*“ Viac v European Commission. *Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality*. [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 149. [Cit.1.11.2023]. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7341d588-ddd8-11ea-adf7-01aa75ed71a1/language-en>.

⁷³ GONZALEZ-SALZBERG, A. Damian. An Improved Protection for the (Mentally Ill) Trans Parent: A Queer Reading of AP, Garçon and Nicot v France. In *Modern Law Review*. Vol 81, Issue 3, May 2018, s. 533,534. [Cit.1.11.2023]. Dostupné na: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1468-2230.12344?casa_token=10lyMS_XPrqAAAAA:chd3qImWVtzl8BHjScBdooE64Gsop6fdAGm1J9ZixG9WoTnNwh-3Pv6ddRy3cQkoMk6vfrZzsTfIRkBa.

⁷⁴ § 139 rozhodnutia ESLP v spojených veciach A.P., Garçon a Nicot proti Francúzsku zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ GONZALEZ-SALZBERG, A. Damian. An Improved Protection for the (Mentally Ill) Trans Parent: A Queer Reading of AP, Garçon and Nicot v France. In *Modern Law Review*. Vol 81, Issue 3, May 2018, s. 534. [Cit.1.11.2023]. Dostupné na: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1468-2230.12344?casa_token=10lyMS_XPrqAAAAA:chd3qImWVtzl8BHjScBdooE64Gsop6fdAGm1J9ZixG9WoTnNwh-3Pv6ddRy3cQkoMk6vfrZzsTfIRkBa.

⁷⁷ PATARÁK, Michal. Nozologické transformácie transrodovej identity v najnovších psychiatrických klasifikáciách. In *PSYCHIATRIA-PSYCHOTERAPIA-PSYCHOSOMATIKA*, 25, 2018, č. 3, s. 34, 35. [Cit. 25.11.2023]. Dostupné na internete: <http://www.psychiatria-casopis.sk/psychiatria/archiv-cisel/archiv/obsah-cisla-3-2018/psychiaticka-klasifikacia/nozologicke-transformacie-transrodovej-identity-najnovsich-psychiatickych-klasifikaciach.html>.

⁷⁸ Ibid. Rovnako aj METENKANYČ, Olexij Mychajlovýč. Nútená kastrácia ako povinná podmienka pri prepise rodu v podmienkach Slovenskej republiky. In *COMENIUS Casopis*, 2/2021, s. 8. [Cit.25.11.2023]. Dostupné na: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>

⁷⁹ § 139 rozhodnutia ESLP v spojených veciach A.P., Garçon a Nicot proti Francúzsku zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13.

⁸⁰ V tom čase išlo napr. o Rezolúciu Parlamentného zhromaždenia Rady Európy č. 2048(2015) s názvom Diskriminácia namierená voči transrodovým ľuďom v Európe, či už v tom čase existujúce Yogyakartské princípy (boli vytvorené v roku 2006). Tento trend

Nakoniec považujeme za potrebné spomenúť, ako poznamenáva Cannoot, že podľa francúzskej legislatívy osoba mala predložiť dôkaz o „nezvratnom charaktere zmeny fyziologických charakteristík“, čo si Súd interpretoval ako požiadavku sterilizácie (alebo zákroku, ktorý vzhľadom k svojej povahe a intenzite má za následok veľmi vysokú pravdepodobnosť neplodnosti osoby), čím implicitne odmietol zaoberať sa inými medicínskymi postupmi majúcimi nezvratný charakter, ako je napr. chirurgický zákrok s cieľom zosúladenia telesných a rodových charakteristík⁸¹ alebo hormonálna terapia. Súd tak z posudzovania súladu s Dohovorom vylúčil aj iné invazívne podmienky zasahujúce do telesnej integrity.⁸²

2.2 X a Y proti Rumunsku

V tejto súvislosti je ešte potrebné dodať, že v neskoršej judikatúre sa ESLP v roku 2021 venoval ešte jednej medicínskej podmienke. V rozhodnutí *X a Y proti Rumunsku*⁸³ ESLP posúdil ďalšiu patologizačnú požiadavku ako nesúladnú s čl. 8 Dohovoru.⁸⁴ Štáty tak už ďalej nemôžu podmieňovať prepis rodu podstúpením chirurgických zákrokov, ktorých cieľom je zosúladenie telesných a rodových charakteristík (ang. *gender affirming surgery*). Súd tu po vzore rozhodnutia vo veci *A.P., Garçon, Nicot proti Francúzsku* využil argument „nemožnej dilemy“, ktorý môže ESLP potenciálne využiť vo svojich rozhodnutiach o zostávajúcich patologizujúcich požiadavkách, ako je napr. hormonálna terapia.⁸⁵ ESLP uviedol, že vývoj v jeho judikatúre je založený aj na evolúcii v *soft law* dokumentoch, vývoji občianskej spoločnosti a aj národných legislatív.⁸⁶ Toto rozhodnutie zároveň predstavuje odklon od tzv. genitocentrizmu v jeho judikatúre – teda od presvedčenia, že vzhľad genitálu osoby determinuje jeho príslušnosť k istej rodovej identite.⁸⁷ Tento odklon môže do budúcnosti znamenať, že Súd vezme do úvahy existenciu širšieho spektra rodových identít, nakoľko doteraz sa v judikatúre sústredil skôr na trans osoby, ktoré chirurgické zákroky už absolvovali. V dôsledku toho bude aj prepis rodu prístupný širšiemu okruhu ľudí, nakoľko aj trans osoby, ktoré nie sú ochotné, či nemôžu podstúpiť operáciu genitálu, sú zaradené pod ochranu článku 8.⁸⁸ Navyše, vďaka odstráneniu tejto podmienky sa významne skraca čas, počas ktorého trans osoby žijú v neistote pre nesúlad svojej prežívanej rodovej identity a ich úradných dokumentov.⁸⁹

bol neskôr potvrdený aj ďalšími právnymi dokumentmi, pričom spomedzi mnohých možno spomenúť aspoň nasledujúce: Odporúčania Nezávislého experta na ochranu pred násilím a diskrimináciou na základe sexuálnej orientácie a rodovej identity z roku 2018 a 2021, z dielne Európskej Komisie ide napr. o Stratégiu rovnosti LGBTIQ osôb na roky 2020-2025, a pod.

⁸¹ V angličtine sa tento zákrok nazýva „gender affirming surgery“.

⁸² CANNOOT, Pieter. The pathologisation of trans* persons in the ECtHR's case law on legal gender recognition. In *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 37, No. 1, 2019, s. 23. [Cit.1.11.2023]. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0924051918820984>.

⁸³ Rozhodnutie ESLP vo veci X a Y proti Rumunsku z 19. januára 2021, č. sťažnosti 2145/16 a 20607/16. V tomto rozhodnutí sťažovateľky podstúpili hormonálnu liečbu a takisto aj mastektómii, ale odmietli podstúpiť chirurgickú zmenu genitálu. Viac na HORVAT, Matej. Zmena mena, priezviska a pohlavia. Analýza judikatúry ESLP a slovenskej právnej úpravy. In *COMENIUS Časopis*, 2/2021, s. 129. [cit.1.11.2023]. Dostupné na: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>.

⁸⁴ HOLZER, Lena. Legal gender recognition in times of change at the European Court of Human Rights. In *ERA Forum*, Vol. 23, May 2022, s. 175. [Cit.1.11.2023]. Dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-022-00710-z#citeas>.

⁸⁵ CANNOOT, Pieter – SCHOENTJES, Sarah. X and Y v. Romania: the 'impossible dilemma' reasoning applied to gender affirming surgery as a requirement for gender recognition. In *Strasbourg Observers*. Zverejnené dňa 25.2.2021. [Cit.1.11.2023]. Dostupné na: <https://strasbourgobservers.com/2021/02/25/x-and-y-v-romania-the-impossible-dilemma-reasoning-applied-to-gender-affirming-surgery-as-a-requirement-for-gender-recognition/>.

⁸⁶ V § 166 rozhodnutia ESLP vo veci X a Y proti Rumunsku z 19. januára 2021, č. sťažnosti 2145/16 a 20607/16 súd uvádza, že 26 členských štátov Rady Európy už odstránilo túto požiadavku zo svojich legislatív.

⁸⁷ HOLZER, Lena. Legal gender recognition in times of change at the European Court of Human Rights. In *ERA Forum*, Vol. 23, May 2022, s. 175.176. [Cit.1.11.2023]. Dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-022-00710-z#citeas>.

⁸⁸ CANNOOT, Pieter – SCHOENTJES, Sarah. X and Y v. Romania: the 'impossible dilemma' reasoning applied to gender affirming surgery as a requirement for gender recognition. In *Strasbourg Observers*. Zverejnené dňa 25.2.2021. [Cit.1.11.2023]. Dostupné na: <https://strasbourgobservers.com/2021/02/25/x-and-y-v-romania-the-impossible-dilemma-reasoning-applied-to-gender-affirming-surgery-as-a-requirement-for-gender-recognition/>.

⁸⁹ Ibid.

2.3 Hämäläinen proti Fínsku

Ďalej súd bude pravdepodobne musieť opätovne otvoriť problematiku podmienky povinného rozvodu⁹⁰, po čom volajú jednak akademici⁹¹, ale aj medzinárodní aktéri⁹². Štáty, ktoré kladú túto podmienku (či už explicitne, alebo implicitne) na osoby žiadajúce o prepis rodu, stavajú žiadateľov do situácie, kedy si osoba musí vybrať medzi vlastným právom na sebaurčenie a svojím právom na manželstvo.⁹³

V tejto súvislosti je relevantné poukázať na rozhodnutie ESLP vo veci *Hämäläinen proti Fínsku*.⁹⁴ Sťažovateľka žiadala o úradný prepis rodu na završenie právnej tranzície, avšak jej žiadosť bola zamietnutá, nakoľko podľa fínskej právnej úpravy, ktorá manželstvá rovnakého pohlavia v tom čase neumožňovala, stanovovala buď povinnosť rozvodu existujúceho manželstva, alebo možnosť transformovať manželstvo na registrované partnerstvo (so súhlasom jej manželky).⁹⁵ Fakticky by sa totiž po prepise rodu stalo z heterosexuálneho manželstva sťažovateľky manželstvo homosexuálne.⁹⁶ Túto právnu úpravu napadla na ESLP, nakoľko rozvod by bol proti ich náboženskému presvedčeniu a registrované partnerstvo neposkytovalo pre nich a ich dieťa takú právnu ochranu ako manželstvo.⁹⁷ Uviedla, že touto právnu úpravou bolo porušené jej právo vyplývajúce z článku 8, nakoľko prístup k prepisu rodu bol podmienený transformáciou jej manželstva na registrované partnerstvo.⁹⁸ ESLP sa však k sťažnosti vyjadril, že právna úprava Fínska neporušuje čl. 8, nakoľko sťažovateľka má možnosť kedykoľvek manželstvo transformovať na registrované partnerstvo, ktoré požíva porovnateľnú právnu ochranu ako manželstvo, a teda túto podmienku nepovažuje za neproporčnú v kontexte prístupu k zmene právneho pohlavia.⁹⁹

K rozhodnutiu v tejto veci pripojili sudcovia Sajó, Keller a Lemmens odlišné stanovisko, v ktorom odprezentovali pohľad, ktorý zdieľajú aj mnohí ľudsko-právni aktéri. Podotkli, že je veľmi problematické stavať dve práva – právo na zotrvanie v manželstve a právo na uznanie rodovej identity zo strany štátu – proti sebe takým spôsobom, že si osoba musí vybrať výkon len jedného práva, alebo druhého.¹⁰⁰ Osoby to tak opäť stavia do situácie tzv. „nemožnej dilemy“, ktorú sme spomínali už pri dvoch vyššie uvedených rozhodnutiach, teda sa osoby žiadajúce o prepis rodu musia rozhodnúť, či dosiahnu úradný prepis rodu, alebo budú môcť

⁹⁰ HOLZER, Lena. Legal gender recognition in times of change at the European Court of Human Rights. In *ERA Forum*, Vol. 23. May 2022, s. 179. [Cit.1.11.2023]. Dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-022-00710-z#citeas>.

⁹¹ Ibid. Rovnako aj RAKOVÁ, Karin: Tranzícia a jej vplyv na rodinnoprávne vzťahy transrodových osôb. In: *Projustice*, zverejnené dňa 14.11.2022, s. 1-9. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na internete: <https://www.projustice.sk/obcianske-pravo/tranzicia-a-jej-vplyv-na-rodinnopravne-vztahy-transrodovych-osob>; tak isto aj METENKANYČ, Olexij Mychajlovič. Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In *Historia et theoria iuris*, 2022, roč. 14, č. 1, s. 126. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/HTI_2022-I.pdf.

⁹² Napr. Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 32. [Cit.5.11.2023]. Dostupné na <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Rozhodnutie ESLP vo veci *Hämäläinen proti Fínsku* z 16. júla 2014, č. sťažnosti 37359/09.

⁹⁵ DUFALOVÁ, Lenka. Právne následky prepisu rodu jedného z manželov na platne uzavreté manželstvo. In BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KÍŠOŇOVÁ, R., ČÍPKOVÁ, T. a kol. *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*, 1. vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 167. [Cit.01.11.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/uploads/media/Postavenie_transrodovych_ludi_na_Slovensku_Interdisciplinarne_pohlady.pdf.

⁹⁶ HOLZER, Lena. Legal gender recognition in times of change at the European Court of Human Rights. In *ERA Forum*, Vol. 23, 24. May 2022, s. 175. [Cit.1.11.2023]. Dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-022-00710-z#citeas>.

⁹⁷ § 44 rozhodnutia ESLP vo veci *Hämäläinen proti Fínsku* z 16. júla 2014, č. sťažnosti 37359/09.

⁹⁸ Ibid, § 3.

⁹⁹ Ibid, § 87.

¹⁰⁰ § 6 spoločného odlišného stanoviska sudcov Sajó, Keller a Lemmens k rozhodnutiu ESLP vo veci *Hämäläinen proti Fínsku* z 16. júla 2014, č. sťažnosti 37359/09.

zotrvať v ich existujúcom manželstve, pričom obe tieto práva nemožno naplniť simultánne.¹⁰¹ Navyše sudcovia v odlišnom stanovisku kritizovali prílišné lipnutie súdu na dôležitosti absencie celoeurópskeho konsenzu, nakoľko ten podľa nich v danom prípade nemôže odôvodniť rozšírenie priestoru pre voľnú úvahu súdu. Argumentujú, že problematika sa týkala rodovej identity sťažovateľky, a teda v danom prípade malo byť posúdené, že štát mal len zúžený priestor na voľnú úvahu pri stanovovaní podmienky povinného rozvodu.¹⁰² Naopak, súd tu podľa nich mal zohľadniť medzinárodný trend v odstraňovaní tejto prekážky kladenej pred prepisom rodu.¹⁰³ Podľa nášho názoru sudcovia v odlišnom stanovisku správne poukázali aj na to, že ESĽP sa nedostatočne venoval vplyvu povinného rozvodu týchto osôb na ich vnútorné prežívanie, nakoľko viera pre nich predstavovala dôležitý aspekt ich života. Poznamenali navyše aj to, že manželstvo týchto osôb (a iných párov v tejto situácii) by nijakým spôsobom neohrozilo manželstvá ostatných osôb.¹⁰⁴

Nakoľko sa ESĽP v rozhodnutí *Hämäläinen proti Fínsku* zaoberal len štátom, ktorý má možnosť premeny manželského zväzku na registrované partnerstvo s rovnakou či porovnateľnou právnou ochranou, vytvára to otázku, ako by súd rozhodol v prípade sťažnosti, kedy bude v hre právna úprava štátu, ktorý neposkytuje možnosť takejto transformácie.¹⁰⁵ Je náročné predikovať, ako by dnes súd rozhodol v tejto situácii, podstatným faktom je však aj to, že od rozhodnutia súdu už uplynula takmer dekáda, a teda aj jeho argumentácia môže byť odlišná od tej, ktorú zvolil v roku 2014. Považujeme však za potrebné poukázať na rozhodnutie Výboru OSN pre ľudské práva z roku 2017¹⁰⁶, ktorý, v kontraste s rozhodnutím ESĽP vo veci *Hämäläinen proti Fínsku*, rozhodol, že aj požiadavka núteného rozvodu predstavuje porušenie práva na súkromný život a zákazu diskriminácie podľa Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach.¹⁰⁷ Navyše, z rozhodovacej činnosti európskych krajín je argumentačne relevantné rozhodnutie Spolkového ústavného súdu Nemecka¹⁰⁸, ktorý uviedol, že nútený rozvod je nesúladný s Ústavou Nemecka, bez ohľadu na to, že je k dispozícii možnosť transformácie na registrované partnerstvo.¹⁰⁹ Podobne sa k podmienke núteného rozvodu vyjadril aj rakúsky Ústavný súd, keď uviedol, že umožneniu prepisu rodu len nezosobášeným

¹⁰¹ Transgender Europe. European Human Rights Court confirms forced divorce of trans people is legal. In *TGEU.org*. Zverejnené 16. júla 2014. [Cit. 9.11.2023]. Dostupné na: <https://tgeu.org/tgeu-pr-european-human-rights-court-confirms-forced-divorce-of-trans-people-is-legal/>.

¹⁰² § 5 spoločného odlišného stanoviska sudcov Sajó, Keller a Lemmens k rozhodnutiu ESĽP vo veci *Hämäläinen proti Fínsku* z 16. júla 2014, č. sťažnosti 37359/09.

¹⁰³ Ako to súd urobil napr. aj v rozhodnutí ESĽP vo veci *Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu* zo dňa 11. júla 2002, č. sťažnosti 27527/03

¹⁰⁴ § 12 spoločného odlišného stanoviska sudcov Sajó, Keller a Lemmens k rozhodnutiu ESĽP vo veci *Hämäläinen proti Fínsku* z 16. júla 2014, č. sťažnosti 37359/09.

¹⁰⁵ BYRNE, J. License to be yourself: Marriage and forced divorce. In *A legal gender recognition issue brief*. [Online]. Máj 2014, s. 8. [Cit.9.11.2023]. Dostupné na: <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/license-be-yourself>.

¹⁰⁶ Rozhodnutie Výboru OSN pre ľudské práva o individuálnej sťažnosti v prípade G. proti Austrálii zo dňa 28. marca 2017, č. sťažnosti 2216/2012.

¹⁰⁷ Viac v Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 16. [Cit.9.11.2023]. Dostupné na <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>; Rovnako aj PAVLÍČKOVÁ, Zuzana. (Pokusy o) obmedzovanie právneho uznania rodu na Slovensku. In BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol. *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*, 1. vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 69. [Cit.05.11.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/uploads/media/Postavenie_transrodovych_ludi_na_Slovensku_Interdisciplinarne_pohlady.pdf.

¹⁰⁸ Rozhodnutie Spolkového ústavného súdu Nemecka zo dňa 27. mája 2008, spis zn. 1 BvL 10/05.

¹⁰⁹ Súd podotkol, že: „Osoby v manželstve môžu sami rozhodovať o záležitostiach svojho manželstva. Ak ich štát núti rozviesť sa, nejde to len proti esenciálnej vlastnosti manželstva ako dlhotrvajúceho spoločenstva so vzájomnou zodpovednosťou subjektov, ale aj zároveň pripravuje manželstvo o ochranu garantovanú čl. 6 (1) nemeckej Ústavy.“ Citované z: Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 33. [Cit.9.11.2023]. Dostupné na <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>.

osobám chýba právny základ, a to bez ohľadu na to, že manželstvá rovnakého pohlavia v tom čase neboli v Rakúsku umožnené.¹¹⁰ Uvedenými rozhodnutiami a aj ich zdôvodneniami by sa ESĽP mohol pri posudzovaní sťažnosti týkajúcej sa tejto problematiky v budúcnosti inšpirovať, nakoľko táto podmienka predstavuje pre trans osoby stále veľkú prekážku pred prepisom rodu.

Záverečné úvahy

Súd prešiel vo svojej judikatúre v prístupe k právam trans osôb dlhú, ale priaznivú cestu. Je pozitívne, že od judikovania „právneho uznania existencie trans osôb“¹¹¹ sa postupne venoval odstraňovaniu niektorých patologizačných požiadaviek. Vzhľadom na priaznivý vývoj judikatúry v rozhodnutiach *A.P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* a *X a Y proti Rumunsku* by bolo možné nadobudnúť dojem, že judikatúra ESĽP postupne môže smerovať k presadzovaniu spôsobu prepisu rodu na báze princípu sebaurčenia. Na jednu stranu síce možno pozorovať trend judikatúry ESĽP smerujúci k odstraňovaniu medicínskych podmienok (teda k depatologizovaniu trans ľudí), no stále sa mu nepodarilo odstrániť všetky medicínske požiadavky kladené na prepis rodu trans osôb. Zmienené rozhodnutia sú tak len prvými krokmi smerujúcimi k tomuto princípu, avšak na jeho dosiahnutie je pred súdom ešte dlhá cesta. Navyše, právo na sebaurčenie¹¹² vyplývajúce z článku 8 by malo byť pre súd akousi vodiacou čiarou, ktorú by mal stále sledovať pri všetkých budúcich rozhodnutiach.

Odstránenie patologizácie je tak minimálny štandard, ktorý by mal súd vo svojej judikatúre dosiahnuť, aby ako jedna z najvplyvnejších súdnych ľudsko-právnych autorít efektívne chránila trans osoby pred stigmatizáciou a zároveň urobila prepis rodu čo najprístupnejším.¹¹³ Je síce pravdou, že niektoré patologizačné požiadavky sa vytrácajú z legislatív členských štátov aj bez predchádzajúcej aktivity súdu, no tých je stále len menšina.^{114,115} Stále tak ostávajú štáty, ktoré ich vo svojich právnych úpravách ponechávajú, preto je potrebné, aby súd takéto požiadavky posúdil ako nesúladne s Dohovorom.

¹¹⁰ Rozhodnutie rakúskeho Ústavného súdu z 8. júna 2006, spis. zn. V 4/06-7. Viac aj na KÖHLER, Richard - EHRT, Julia. Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In *Transgender Europe*, s. 53. [Cit.26.11.2023]. Dostupné na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf>.

¹¹¹ Máme na mysli rozhodnutie vo veci Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu. Viac na CANOOT, Pieter. The pathologisation of trans* persons in the ECtHR's case law on legal gender recognition. In *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 37, No. 1, 2019, s. 19. [Cit 13.11.2023]. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0924051918820984>.

¹¹² Toto právo súd konštatoval v rozhodnutí Van Kück proti Nemecku z 12. marca 2003, č. sťažnosti 35968/97.

¹¹³ Právne úpravy štátov s patologizačnými požiadavkami boli vyhodnotené ako najmenej prístupné pre trans ľudí. Tieto právne úpravy reflektujú presvedčenie, že trans osoby musia byť štátom alebo medicínskymi autoritami „otestované“, či sú dostatočne „oddané“ svojej rodovej identite. Viac v European Commission. *Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 118. [Cit.3.11.2023]. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7341d588-ddd8-11ea-adf7-01aa75ed71a1/language-en>.

¹¹⁴ Body 43 a 47. Viac v Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 32. [Cit.3.11.2023]. Dostupné na <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>.

¹¹⁵ Od trendu smerujúceho k približovaniu sa k princípu sebaurčenia sa v nedávnom období odklonili aj napr. súdne authority Českej republiky a Francúzska. V náleze Pl. ÚS 2/20 sa Ústavný súd Českej republiky odmietol zaoberať ústavnosťou podmienky sterilizácie pred prístupom k prepisu rodu a zároveň odmietol reflektovať judikatúru ESĽP v tejto oblasti. Vo Francúzsku sa Najvyšší súd (Cour de cassation) ideovo odklonil od princípu sebaurčenia vo svojej argumentácii, keď uviedol, že evidencia tretieho (neutrálneho) rodu nie je možná, nakoľko naruša binárny systém evidence pohlaví. ESĽP neskôr vyhodnotil, že Francúzsko týmto neporušilo Dohovor, nakoľko to spadá do jeho priestoru pre voľné uváženie. Viac na GÖSSL, Susanne Lilian – VÖLZMANN, Berit. Legal Gender Beyond the Binary. In *International Journal Of Law, Policy and The Family*, 2019, roč. 33, č. 3, s. 405-409. [Cit.06.01.2024]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1093/lawfam/ebz009>; podobne aj SABJÁN, Nikolas. Nebinárne osoby a princíp rodového sebaurčenia: spoločenské a právne aspekty. In: KLUKNAVSKÁ, Andrea (ed.) *Sloboda. Sloboda prejavu a pluralita názorov. Zborník príspevkov*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, s. 130-131. [Cit.06.01.2024]. Dostupné na: <https://www.prf.umb.sk/veda-a-vyskum/konferencne-on-line-vystupy/sloboda-sloboda-prejavu-a-pluralita-nazorov.html>.

Vzhľadom na to, že súd prostredníctvom svojich rozhodnutí už odstránil niektoré z patologizačných požiadaviek z priestoru voľnej úvahy štátov, mohol by využiť rovnakú, či obdobnú, líniu argumentácie aj na zvyšné požiadavky, nakoľko tiež dostávajú osoby do pozície už opísanej „nemožnej dilemy“ a nútia ich vybrať si medzi vlastnou identitou a iným právom (napr. právom na telesnú integritu).¹¹⁶ Zároveň tieto požiadavky mnohokrát priamo zasahujú do telesnej integrity trans osoby a jej rodovej identity, teda najintímnejších stránok osoby, tým pádom odmietnutie týchto požiadaviek by bolo v súlade s argumentáciou súdu, ktorú predostrel v rozhodnutí *A.P., Garçon a Nicot proti Francúzsku*.¹¹⁷ Súd navyše demonštroval, že vo svojej judikatúre sa neopiera vždy len o celoeurópsky konsenzus, ale mnohé zo spomenutých argumentov dokážu argument celoeurópskeho konsenzu „odložiť“ na vedľajšiu koľaj. Jedným z takýchto argumentov je aj vývoj v *soft law* a aj trend v národných legislatívach štátov smerujúci k odstraňovaniu patologizačných požiadaviek kladených na prepis rodu.

Keďže od rozhodnutia *Hämäläinen proti Fínsku* ubehlo už takmer 10 rokov a zároveň nie je vyriešená otázka, ako by súd rozhodol v prípade neexistencie možnosti transformácie manželstva na registrované partnerstvo s porovnateľnou ochranou, bude potrebné k tejto problematike v judikatúre súdu v budúcnosti pristúpiť, okrem iného, s myšlienkou 10-ročného vývoja (či už *soft law*, alebo národných právnych úprav) v tejto oblasti a zároveň argumentačne reflektovať na spomínané rozhodnutia Ústavných súdov Nemecka a Rakúska, či na rozhodnutie Výboru OSN pre ľudské práva. Podobné argumenty, ako využil v rozhodnutiach o patologizačných požiadavkách, možno v budúcnosti využiť aj pri posudzovaní požiadavky núteného rozvodu - v odlišnom stanovisku sudcovia spomínali najmä argument „nemožnej dilemy“. Súd by sa okrem iného mal zaoberať aj reálnym dopadom vynucovania tejto podmienky na životy trans osôb, nakoľko samy tvrdia, že je invazívna a negatívne ovplyvňuje ich životy.

Spomínaný odklon od celoeurópskeho konsenzu v rozhodnutiach súdu býva na druhej strane častokrát kritizovaný a nazývaný „sudcovským aktivizmom“¹¹⁸ s odôvodnením, že ESĽP prekračuje medze svojich kompetencií a mal by radšej uplatňovať súdnu zdržanlivosť. Súd však opakovane judikuje, že Dohovor je živý nástroj, ktorý je potrebné vykladať vo svetle súčasných podmienok.¹¹⁹ Nemôžeme teda predpokladať, že Dohovor sa bude vykladať rovnakým spôsobom, ako v čase, keď vznikol, keďže sa počas jeho teraz už 70-ročnej platnosti dynamicky vyvíjala sociálna realita. Navyše Dohovor nemá garantovať len teoretické a iluzórne práva, ale má poskytovať účinnú a efektívnu ochranu¹²⁰, čo je o to viac relevantné v kontexte

¹¹⁶ Tento argument bol využitý v rozhodnutí ESĽP *A.P., Garçon, Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/1., ako aj *X a Y proti Rumunsku* z 19. januára 2021, č. sťažností 2145/16 a 20607/16.

¹¹⁷ § 123 rozhodnutia ESĽP v spojených veciach *A.P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13.

¹¹⁸ Sudcovský aktivizmus bol spomenutý aj v § 8 odlišného stanoviska sudcov Pejchal a Wojtyczek k rozhodnutiu ESĽP vo veci *X* proti bývalej Juhoslovanskej republike Macedónsko zo 17. apríla 2019, č. sťažnosti 29683/16, ktorí za sudcovský aktivizmus považujú aj situáciu, keď sa súd vo svojej argumentácii opiera o vývoj či nastupujúci trend naprieč právnymi poriadkami, keď sa podľa nich nevie oprieť o argumenty interpretácie Dohovoru. Takýto odklon podľa nich nastal aj v rozhodnutí *A.P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* a uvádzajú, že nebol presvedčivo odôvodnený.

¹¹⁹ § 31 rozhodnutia ESĽP vo veci *Tyrer proti Spojenému kráľovstvu* z 25. apríla 1978, č. sťažnosti 5856/72; § 75 rozhodnutia ESĽP vo veci *Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu* z 11. júla 2002, č. sťažnosti 28957/95. Cit. podľa GREGOR, Martin. *Dilemy sudcovského rozhodovania: súdna zdržanlivosť a súdny aktivizmus v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva na príklade náboženskej slobody*. In GÁBRIŠ, Tomáš (zost.). *Sudcovské rozhodovanie: Záruky a prekážky spravodlivého procesu*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2018, s. 152. [Cit.26.11.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Pracoviska/Katedry/KTPSV/obrazky/Zbornik_prispevkov_Sudcovske_rozhodovanie.pdf.

¹²⁰ § 121 Rozhodnutia ESĽP vo veci *Mamatkulov a Askarov proti Turecku* zo 4. februára 2005, č. sťažností 46827/99 a 46951/99. Cit. podľa GREGOR, Martin. *Dilemy sudcovského rozhodovania: súdna zdržanlivosť a súdny aktivizmus v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva na príklade náboženskej slobody*. In GÁBRIŠ, Tomáš (zost.). *Sudcovské rozhodovanie: Záruky a prekážky*

trans osôb, ktoré sú pre svoju identitu častokrát ostrakizované.¹²¹ Okrem toho aj politická debata v podmienkach Slovenskej republiky o otázke trans osôb sa nesie v tóne stereotypov, predsudkov a neoveriteľných zavádzaní, čo bráni vecnej a odbornej diskusii.¹²² V dôsledku politizácie tejto témy bola navyše zrušená platnosť odborného usmernenia Ministerstva zdravotníctva k zmene pohlavia, ktoré počas svojej krátkej platnosti umožňovalo prepis rodu aj bez predtým vyžadovanej podmienky kastrácie.¹²³ Keď sa teda pozrieme na to, s akou ľahkosťou môže štát odňať trans osobám ochranu, kto iný má chrániť práva trans osôb a ustanovovať minimálne štandardy ich práv, ak nie orgán, ktorého primárnou úlohou je byť strážcom ľudských práv na nadnárodnej úrovni v rámci systému, ktorý nie je vždy práve ústretový voči menšinám?¹²⁴ Ťažko totiž na nadnárodnej úrovni nájsť pre túto úlohu (aj vzhľadom na množstvo prípadov riešených pred ESLP) povolanejšiu autoritu.

Záverom je potrebné poznamenať, že je pravdou, že každým posúdením niektorej podmienky prepisu rodu za nesúladnú s Dohovorom sa ESLP koncepcne približuje k princípu sebaurčenia. Nedá sa však konštatovať, že by zásadne pretransformoval mieru ochrany práv trans osôb prostredníctvom presadenia princípu sebaurčenia vo svojej judikatúre, aj keď tento spôsob je momentálne považovaný za najviac vyhovujúci ľudsko-právnym štandardom. V citovaných rozhodnutiach tak súd aspoň demonštroval typy argumentov, ktoré by sa dalo očakávať, že v ďalších rozhodnutiach týkajúcich sa týchto požiadaviek využije, v prípade, ak bude vo svojej argumentácii konzistentný.¹²⁵ Prostredníctvom nich má príležitosť posúvať mieru ochrany práv trans osôb v európskom kontexte vpred a chrániť už aj tak vysoko zraniteľnú skupinu osôb. Pre zrovnoprávnenie trans osôb so zvyškom populácie by tak bolo najlepšie, aby sa s využitím týchto argumentov k princípu sebaurčenia vo svojej rozhodovacej činnosti priblížil v čo najväčšej miere.

Použitá literatúra

1. About the Yogyakarta Principles. In *The Yogyakarta principles*. [Cit. 15.11.2023]. Dostupné na: <http://yogyakartaprinciples.org/principles-en/about-the-yogyakarta-principles/>.
2. BATKA, Ľubomír. Odborné usmernenie o zmene pohlavia MZ SR. Etické a právne Aspekty. In *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comeniana*, 2022, roč. 41, č. 2, s.

spravodlivého procesu. Bratislava : Wolters Kluwer, 2018, s. 152. [Cit.26.11.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Pracoviska/Katedry/KTPSV/obrazky/Zbornik_prispevkov_Sudcovske_rozhodovanie.pdf.

¹²¹ Napr. zo štúdie FRA z roku 2019 vyplýva, že len 20 % trans osôb uviedlo, že nikdy nezažilo negatívne poznámky či správanie ostatných pre svoju identitu v rámci školského prostredia. Viac na European Commission. *Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 54. [Cit.27.11.2023]. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7341d588-ddd8-11ea-adf7-01aa75ed71a1/language-en>.

¹²² BATKA, Ľubomír. Odborné usmernenie o zmene pohlavia MZ SR. Etické a právne Aspekty. In *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comeniana*, 2022, roč. 41, č. 2, s. 10. Dostupné na: <https://afi.flaw.uniba.sk/index.php/AFI/article/view/484/323>.

¹²³ Ministerka zdravotníctva Dolinková tak urobila na žiadosť koalíčného partnera Slovenskej národnej strany, v záujme deklarovania stability vládnej koalície. Viac na MIHALKOVÁ, Henrieta. Rezort zdravotníctva zruší platnosť usmernenia k zmene pohlavia u transrodových ľudí. In *Pravda*, zverejnené 21.11.2023. [Cit.26.11.2023]. Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/689188-rezort-zdravotnictva-zrusi-platnost-usmernenia-k-zmene-pohlavia-u-transrodovych-ludi/>.

¹²⁴ GAIPARASHVILI, Mariam – SCHOENTJES, Sarah. X v. FYROM: A circumspect compromise on trans* rights? In *Strasbourg Observers*, zverejnené 2. apríla 2019. [Cit. 26.11.2023]. Dostupné na: <https://strasbourgobservers.com/2019/04/02/x-v-fyrom-a-circumspect-compromise-about-trans-rights/>.

¹²⁵ Momentálne očakávame aj rozhodnutie ESLP vo veci T.H. proti Českej republike (č. sťažnosti 33037/22), nakoľko je možné, že ESLP v ňom viac špecifikuje svoj vzťah k princípu sebaurčenia.

- 5-23. [Cit.26.11.2023]. Dostupné na: <https://afi.flaw.uniba.sk/index.php/AFI/article/view/484/323>.
3. BEEMYN, Genny. A Presence in the Past: A Transgender Historiography. In *Journal of Women's History*, Vol. 25, Number 4, Winter 2013, The Johns Hopkins University Press. s. 113-121. ISSN: [Cit.16.11.2023]. Dostupné na: https://transreads.org/wp-content/uploads/2019/06/2019-06-20_5d0b8d279b825_genny-beemyn-a-presence-in-the-past-a-transgender-historiography-1.pdf.
 4. BYRNE, Jack. License to be yourself: Marriage and forced divorce. In *A legal gender recognition issue brief*. [Online]. Máj 2014, 54 s. [Cit.9.11.2023]. ISBN: 9781940983103. Dostupné na: <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/license-be-yourself>.
 5. CANNOOT, Pieter – SCHOENTJES, Sarah. X and Y v. Romania: the 'impossible dilemma' reasoning applied to gender affirming surgery as a requirement for gender recognition. In *Strasbourg Observers*. Zverejnené dňa 25.2.2021. [Cit.1.11.2023]. Dostupné na: <https://strasbourgobservers.com/2021/02/25/x-and-y-v-romania-the-impossible-dilemma-reasoning-applied-to-gender-affirming-surgery-as-a-requirement-for-gender-recognition/>
 6. CANNOOT, Pieter. A. P., Garçon and Nicot v. France: The Court Draws a Line for Trans Rights. In *Strasbourg Observers*. Zverejnené dňa 05. 05. 2017. [Cit.31.10.2023]. Dostupné na: <https://strasbourgobservers.com/2017/05/05/a-p-garcon-and-nicot-v-france-the-court-draws-a-line-for-trans-rights/>.
 7. CANNOOT, Pieter. The Limits to Gender Self-determination in a Stereotyped Legal System. Lessons from the Belgian Gender Recognition Act. In BREMS, Eva – CANNOOT, Pieter – MOONEN, Toon (Eds.). *Protecting Trans Rights in the Age of Gender Self-Determination*. Cambridge : Intersentia. 2020, s. 11-53. [Cit.15.11.2023]. Dostupné na: <https://core.ac.uk/download/pdf/334787445.pdf>.
 8. CANNOOT, Pieter. The pathologisation of trans* persons in the ECtHR's case law on legal gender recognition. In *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 37, No. 1, 2019, s. 14-35. [Cit 12.11.2023]. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0924051918820984>.
 9. Council of Europe publishing. *Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Europe 2nd edition*. September 2011, 132 s. ISBN 978-92-871-7257-0. [cit.15.11.2023]. Dostupné na: https://www.coe.int/t/commissioner/source/lgbt/lgbtstudy2011_en.pdf.
 10. Dialógy v EÚ: *Jogjakartské princípy*. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2011, 42 s. ISBN 978-80-8106-037-3. Dostupné na: https://www.vlada.gov.sk/data/att/1829_subor.pdf.
 11. DUFALOVÁ, Lenka. Právne následky prepisu rodu jedného z manželov na platne uzavreté manželstvo. In BATKA, L., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol. *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*, 1. vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 166-176. [Cit.01.11.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/uploads/media/Postavenie_transrodovych_ludi_na_Slovensku_Interdisciplinarne_pohlady.pdf.
 12. DUŠKOVÁ, Šárka: Pohlaví jako věc veřejná. Právo na uznání pohlavní identity trans lidí. In: ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, HAVELKOVÁ, Barbara, ŠPONDROVÁ, Pavla (eds.): *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 959-976. ISBN 978-80-7598-761-7.
 13. European Commission. *Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, 248 s. ISBN 978-92-76-18138-5. [Cit.15.11.2023]. Dostupné na:

- <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7341d588-ddd8-11ea-adf7-01aa75ed71a1/language-en>.
14. European Court of Human Rights. *Factsheet - Gender identity issues*. Press Unit, 2022, 11 s. [cit.10.11.2023]. Dostupné na: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_gender_identity_eng.
 15. GAIPARASHVILI, Mariam – SCHOENTJES, Sarah. X v. FYROM: A circumspect compromise on trans* rights? In *Strasbourg Observers*, zverejnené 2. apríla 2019. [Cit. 26.11.2023]. Dostupné na: <https://strasbourgobservers.com/2019/04/02/x-v-fyrom-a-circumspect-compromise-about-trans-rights/>.
 16. GONZALEZ-SALZBERG, A. Damian. An Improved Protection for the (Mentally Ill) Trans Parent: A Queer Reading of AP, Garçon and Nicot v France. In *Modern Law Review*. Vol 81, Issue 3, May 2018, s. 526-538. [Cit.1.11.2023]. Dostupné na: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1468-2230.12344?casa_token=10lyMS_XPrGAAAAA:chd3qImWVtzl8BHjScBdooE64Gsop6fdAGm1J9ZixG9WoTnNwh-3Pv6ddRy3cQkoMk6vfrZzsTfIRkBa
 17. GONZALEZ-SALZBERG, Damian A. The Accepted Transsexual and the Absent Transgender: A Queer Reading of the Regulation of Sex/Gender by the European Court of Human Rights. In *American University International Law Review*. [online]. Volume 29, Issue 4, 2014, s. 797-829. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1823&context=auilr>
 18. GÖSSL, Susanne Lilian – VÖLZMANN, Berit. Legal Gender Beyond the Binary. In *International Journal Of Law, Policy and The Family*, 2019, roč. 33, č. 3, s. 403-429. [Cit.06.01.2024]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1093/lawfam/ebz009>.
 19. GREGOR, Martin. Dilemy sudcovského rozhodovania: súdna zdržanlivosť a súdny aktivizmus v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva na príklade náboženskej slobody. In GÁBRIŠ, Tomáš (zost.). *Sudcovské rozhodovanie: Záruky a prekážky spravodlivého procesu*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2018, s. 144-168. ISBN 978-80-8168-917-8. [Cit.26.11.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Pracoviska/Katedry/KTPSV/obrazky/Zbornik_prispevkov_Sudcovske_rozhodovanie.pdf.
 20. HIRSCHFELD, Magnus. *The Transvestites: The Erotic Drive to Cross Dress*. (Part One of Three Parts). 1910, 944 s. Preložené Lombardi-Nash, Michael. 1991, 2020. Urania Manuscripts. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na: https://transreads.org/wp-content/uploads/2022/08/2022-08-12_62f6791d32d2c_TheTransvestites.pdf.
 21. HOLZER, Lena. Legal gender recognition in times of change at the European Court of Human Rights. In *ERA Forum*, Vol. 23, May 2022, s. 165 – 182. [Cit.10.11.2023]. Dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-022-00710-z#citeas>.
 22. HORVAT, Matej. Zmena mena, priezviska a pohlavia. Analýza judikatúry ESĽP a slovenskej právnej úpravy. In *COMENIUS Časopis*, 2/2021, s. 120-136. [cit.1.11.2023]. Dostupné na: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>.
 23. KÖHLER, R. Self-determination models in Europe. Practical Experiences. In *Transgender Europe*, november 2022, 37 s. [Cit.25.11.2023]. Dostupné na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2022/11/tgeu-self-determination-models-in-europe-2022-en.pdf>.
 24. KÖHLER, Richard - EHRT, Julia. Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In *Transgender Europe*, November 2016, 110 s. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf>.
 25. METENKANYČ, Olexij Mychajlovych. Nútená kastrácia ako povinná podmienka pri prepise rodu v podmienkach Slovenskej republiky. In *COMENIUS Časopis*, 2/2021, s. 6-35.

- [cit.25.11.2023]. Dostupné na: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>.
26. METENKANYČ, Olexij Mychajlovyč. Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In *Historia et theoria iuris*, 2022, roč. 14, č. 1, s. 92-126. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/HTI_2022-I.pdf.
27. MIHALKOVÁ, Henrieta. Rezort zdravotníctva zruší platnosť usmernenia k zmene pohlavia u transrodových ľudí. In *Pravda*, zverejnené 21.11.2023. [Cit.26.11.2023]. Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/689188-rezort-zdravotnictva-zrusi-platnost-usmernenia-k-zmene-pohlavia-u-transrodovych-ludi/>.
28. PATARÁK, Michal. Nozologické transformácie transrodovej identity v najnovších psychiatrických klasifikáciách. In *PSYCHIATRIA-PSYCHOTERAPIA-PSYCHOSOMATIKA*, 25, 2018, č. 3, s. 32-37. [Cit. 25.11.2023]. Dostupné na internete: <http://www.psychiatria-casopis.sk/psychiatria/archiv-cisel/archiv/obsah-cisla-3-2018/psychiatria-klasifikacia/nozologicke-transformacie-transrodovej-identity-najnovsich-psychiatickych-klasifikaciach.html>.
29. PAVLÍČKOVÁ, Zuzana. (Pokusy o) obmedzovanie právneho uznania rodu na Slovensku. In BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol., *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*, 1. vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 65-83. [Cit.05.11.2023]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/uploads/media/Postavenie_transrodovych_ludi_na_Slovensku_Interdisciplinarne_pohlady.pdf.
30. RAKOVÁ, Karin: Tranzícia a jej vplyv na rodinnoprávne vzťahy transrodových osôb. In *Projustice*, zverejnené dňa 14.11.2022, s. 1-9. ISSN 1339-1038. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na internete: <https://www.projustice.sk/obcianske-pravo/tranzicia-a-jej-vplyv-na-rodinnopravne-vztahy-transrodovych-osob>
31. SABJÁN, Nikolas. Nebinárne osoby a princíp rodového sebaurčenia: spoločenské a právne aspekty. In: KLUKNAVSKÁ, Andrea (ed.) *Sloboda. Sloboda prejavu a pluralita názorov. Zborník príspevkov*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, s.130-131. [Cit.06.01.2024]. Dostupné na: <https://www.prf.umb.sk/veda-a-vyskum/konferencne-on-line-vystupy/sloboda-sloboda-prejavu-a-pluralita-nazorov.html>.
32. Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, 42 s. [Cit.15.11.2023]. Dostupné na <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>.
33. SZYDLOWSKI, Maciej. Gender recognition and the rights to health and health care: Applying the principle of self-determination to transgender people. In *International Journal of Transgenderism*, Vol. 17, Issue 3-4, 2016. s.199-211. [Cit.16.11.2023] Dostupné na: https://transreads.org/wp-content/uploads/2022/02/2022-02-06_61fff9987ffd7_genderrecognitionandtherightstohealthcareapplyingtheprincipleofselfdeterminationtotransgenderpeoplemaciejszydowski2016.pdf.
34. The Yogyakarta Principles plus 10. Additional principles and state obligations on the application of international human rights law in relation to sexual orientation, gender identity, gender expression and sex characteristics to complement the yogyakarta principles. Prijaté 10. novembra 2017. 27 s. [Cit. 15.11.2023]. Dostupné na: http://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2017/11/A5_yogyakartaWEB-2.pdf.
35. Trans Rights Map. Europe & Central Asia 2023. Trans Rights Index Europe & Central Asia 2023. In *TGEU.org*. Dostupné na: <https://transrightsmap.tgeu.org/index>.

36. Transgender Europe. European Human Rights Court confirms forced divorce of trans people is legal. In TGEU.org. Zverejnené 16. júla 2014. [Cit. 9.11.2023]. Dostupné na: <https://tgeu.org/tgeu-pr-european-human-rights-court-confirms-forced-divorce-of-trans-people-is-legal/>.
37. VAN DEN BRINK, Marjolein – DUNNE, Peter. *Trans and intersex equality rights in Europe – a comparative analysis*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, 113 s. ISBN 978-92-79-95764-2. [Cit.16.11.2023]. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f63460ca-ebac-11e8-b690-01aa75ed71a1/language-en>.

Rozhodnutia a iné právne pramene

1. Human Rights Council. (2021). Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity: The law of inclusion, A/HRC/47/27.
2. Human Rights Council. Resolution: Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity. Prijatá dňa 30. júna 2016 (A/HRC/RES/32/2). [Cit.15.11.2023]. Dostupné na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/154/15/PDF/G1615415.pdf?OpenElement>.
3. Odlišné stanovisko sudcov Pejchal a Wojtyczek k rozhodnutiu ESĽP vo veci X proti bývalej Juhoslovanskej republike Macedónsko zo 17. apríla 2019, č. sťažnosti 29683/16.
4. Odlišné stanovisko sudcov Sajó, Keller a Lemmens k rozhodnutiu ESĽP vo veci Hämäläinen proti Fínsku z 16. júla 2014, č. sťažnosti 37359/09.
5. Parliamentary Assembly. Resolution 2048 (2015) Discrimination against transgender people in Europe. [Cit.15.11.2023]. Dostupné na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=21736>.
6. Rozhodnutia ESĽP vo veci Mamatkulov a Askarov proti Turecku zo 4. februára 2005, č. sťažností 46827/99 a 46951/99.
7. Rozhodnutie ESĽP v spojených veciach A.P., Garçon a Nicot proti Francúzsku zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13.
8. Rozhodnutie ESĽP vo veci B proti Francúzsku z 25. marca 1992, č. sťažnosti 13343/87.
9. Rozhodnutie ESĽP vo veci Cossey proti Spojenému kráľovstvu zo dňa 27. septembra 1990, č. sťažnosti 10843/84.
10. Rozhodnutie ESĽP vo veci Hämäläinen proti Fínsku z 16. júla 2014, č. sťažnosti 37359/09.
11. Rozhodnutie ESĽP vo veci Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu z 11. februára 2002, č. sťažnosti 28957/95.
12. Rozhodnutie ESĽP vo veci Rees proti Spojenému Kráľovstvu zo dňa 17. októbra 1986, č. sťažnosti 9532/81.
13. Rozhodnutie ESĽP vo veci Tyrer proti Spojenému kráľovstvu z 25. apríla 1978, č. sťažnosti 5856/72.
14. Rozhodnutie ESĽP vo veci Van Kück proti Nemecku z 12. marca 2003, č. sťažnosti 35968/97.
15. Rozhodnutie ESĽP vo veci X a Y proti Rumunsku z 19. januára 2021, č. sťažnosti 2145/16 a 20607/16.
16. Rozhodnutie ESĽP vo veci Y. Y. proti Turecku z 10. marca 2015, č. sťažnosti 14793/08.
17. Rozhodnutie rakúskeho Ústavného súdu z 8. júna 2006, spis. zn. V 4/06-7.
18. Rozhodnutie Spolkového ústavného súdu Nemecka zo dňa 27. mája 2008, spis. zn. 1 BvL 10/05.

19. Rozhodnutie Výboru OSN pre ľudské práva o individuálnej sťažnosti v prípade G. proti Austrálii zo dňa 28. marca 2017, č. sťažnosti 2216/2012.

Dávid ŠKOLNÍK: Cudzinci a vlastníctvo poľnohospodárskych pozemkov¹

Abstrakt

Predkladaný článok sa venuje právnej úprave nadobúdania vlastníckeho práva k poľnohospodárskym pozemkom cudzincami, resp. cudzozemcami na Slovensku. V rámci výskumu poukazujeme na vývoj výnimiek zo zákazu nadobúdania poľnohospodárskej pôdy a približujeme špecifický spôsob prevodu vlastníckeho práva k nej v rokoch 2014 až 2019. Zároveň formulujeme úvahy *de lege ferenda* o možnosti sprísnenia voľného režimu nadobúdania vlastníckeho práva k tomuto druhu pozemkov ako súčasti prírodného bohatstva Slovenskej republiky, a to v nadväznosti na nález Ústavného súdu Slovenskej republiky pod sp. zn. PL. ÚS 20/2014 a vybranú judikatúru Súdneho dvora Európskej únie.

Abstract

The presented article deals with the legal regulation of the acquisition of ownership rights to agricultural land by foreigners, or non-residents in Slovakia. In the course of the research, we point out the development of exceptions to the prohibition of the acquisition of agricultural land and approximate the specific method of transferring ownership rights to it between 2014 and 2019. Simultaneously, we formulate considerations *de lege ferenda* regarding the possibility of tightening the free regime of acquisition of ownership rights to this type of land as part of natural wealth of the Slovak Republic, in reference to the decision of the Constitutional Court of the Slovak Republic under file no. PL. ÚS 20/2014 and selected case law of the Court of Justice of the European Union.

Kľúčové slová: cudzinci, poľnohospodárske pozemky, ústavná ochrana poľnohospodárskej pôdy, vlastníctvo, vnútorný trh Európskej únie.

Key words: foreigners, agricultural land, constitutional protection of agricultural land, ownership, internal market of the European Union.

Autor:

Bc. Dávid Školník
Katedra správneho a environmentálneho práva
Právnická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika
skolnik10@uniba.sk

¹ Tento článok je výsledkom študentskej vedeckej odbornej činnosti na Katedre správneho a environmentálneho práva pod vedením JUDr. Ľudovíta Máčaja, PhD.

Úvod

Špecifický charakter poľnohospodárskej pôdy spočívajúci predovšetkým v jej polyfunkčnom využití si celkom prirodzene vynútil existenciu určitých obmedzení vlastníckeho práva k poľnohospodárskym pozemkom², a to v závislosti od sledovaného verejného záujmu smerujúceho k zabezpečeniu prospechu občanom daného štátu. Tieto obmedzenia sa osobitne vyskytujú aj vo fáze scudzovania vlastníckeho práva k poľnohospodárskym pozemkom vo vzťahu k cudzozemcom, ktoré tvorili už od vzniku Slovenskej republiky súčasť jej právneho poriadku, čo odzrkadľuje dôležitosť zabezpečenia ochrany verejného záujmu na regulácii vlastnícko-právnych vzťahov k poľnohospodárskej pôde.

1. Genéza právnej úpravy nadobúdania vlastníckeho práva k poľnohospodárskej pôde

Nadobúdanie vlastníctva „tuzemských“ nehnuteľností vo všeobecnosti cudzozemcami po prechode na trhové hospodárstvo upravil spočiatku zákon č. 528/1990 Sb. Devízový zákon (ďalej len „*Devízový zákon*“) s účinnosťou od 1. januára 1991, ktorý uvedené umožnil len v skutku rigoróznym spôsobom, a to výlučne v prípade dedenia alebo ustanovenia osobitným zákonom (najmä reštitučné a privatizačné právne predpisy), čo napokon zákonodarca skorigoval novelou č. 228/1992 Sb. Devízového zákona doplnením tejto možnosti o ďalších päť taxatívnych dôvodov súvisiacich s diplomatickými účelmi, nadobúdaním do bezpodielového spoluvlastníctva manželov a výlučného vlastníctva od rodičov, výmenou tuzemských nehnuteľností, predkupným právom v rámci podielového spoluvlastníctva, či vystavaním stavby na vlastnom pozemku. V súvislosti s prijatím zákona č. 229/1991 Sb. o úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku s účinnosťou od 24. júna 1991, ktorý explicitným a absolútnym spôsobom zakázal prevod poľnohospodárskej a lesnej pôdy, nebolo ďalej možné uplatniť ani už len spomenuté výnimky na tento druh pozemkov. V snahe o liberalizáciu síce nový Devízový zákon č. 202/1995 Z. z. (ďalej len „*zákon č. 202/1995 Z. z.*“) s účinnosťou od 1. októbra 1995 ponechal v platnosti všetky taxatívne spôsoby nadobudnutia nehnuteľností cudzozemcami podľa predchádzajúcej právnej úpravy, no vyňal spod tohto limitujúceho režimu cudzozemca s občianstvom Slovenskej republiky, avšak s naďalej platným absolútnym zákazom prevodu pôdy do vlastníctva cudzozemca bez ohľadu na štátne občianstvo.³ Dôvodom na nadobúdanie nehnuteľností len v taxatívne vymenovaných prípadoch pre ostatných cudzozemcov bola rozdielna kúpna sila tuzemcov a cudzozemcov a cenová úroveň nehnuteľností v tuzemsku a zahraničí.⁴

Uvedené obmedzenie vo vzťahu k nadobúdaníu pôdy cudzozemcami sa uvoľnilo až od 1. mája 2004 v snahe o zosúladenie národnej právnej úpravy s právom Únie o pôdu nachádzajúcu sa v zastavanom území obce, a to podľa Zmluvy o pristúpení Slovenskej republiky k Európskej únii, ktorá zakotvila sedemročné prechodné obdobie v oblasti voľného pohybu kapitálu. Cudzozemcom so slovenským občianstvom a cudzozemcom bez ohľadu na

² DROBNÍK, Jaroslav. Základy pozemkového práva. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Beroun: Eva Rozkotová, 2010, s. 73.

³ LAZÍKOVÁ, Jarmila a Anna BANDLEROVÁ. Nadobúdanie vlastníckeho práva k poľnohospodárskej pôde cudzincami na Slovensku. (Acquisition of the property rights to the agricultural land in Slovakia by the non-residents.) In: Výzvy a perspektívy agrárneho práva Európskej únie. SPU, Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2014, s. 117 - 119.

⁴ Dôvodová správa k zákonu Národnej rady Slovenskej republiky č. 202/1995 Z. z.

štátne občianstvo pri dedení sa nadobúdanie pôdy napokon povolilo aj mimo zastavaného územia bez akýchkoľvek obmedzení a vo vzťahu k občanom členských štátov Únie sa uvedené umožnilo za podmienky zaregistrovaného prechodného pobytu na území Slovenskej republiky v súlade so zákonom č. 48/2002 Z. z. o pobyte cudzincov a zároveň hospodárením na tejto pôde aspoň po dobu troch rokov po nadobudnutí platnosti Zmluvy o prístupí podľa zákona č. 105/1990 Zb. o súkromnom podnikaní občanov. Na žiadosť Slovenskej republiky bolo rozhodnutím Európskej komisie predĺžené prechodné obdobie pre závažnú hrozbu z narušenia trhu s pôdou, čo umožnilo ponechať prezentovaný právny stav v platnosti až do 30. apríla 2014.⁵

Nečinnosť zákonodarcu pri včasnej príprave novej právnej úpravy, zavádzajúcej právnu ochranu poľnohospodárskej pôdy a osobitnú reguláciu jej scudzovania súladnú so základnými slobodami vnútorného trhu Únie, spôsobila v máji 2014 vznik tzv. legislatívnej diery. Táto skutočnosť znamenala absolútnu liberalizáciu nadobúdania vlastníckeho práva k poľnohospodárskym pozemkom, a to vzhľadom na prednosť práva Únie. Vzniknutú situáciu sa pokúsil zákonodarný zbor napraviť *ex post* prijatím zákona č. 140/2014 Z. z. o nadobúdaní vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku a o zmene a doplnení niektorých zákonov s účinnosťou (ďalej len „zákon č. 140/2014 Z. z.“) od 1. júna 2014, ktorý síce znovelizovaním ustanovenia § 19a zákona č. 202/1995 Z. z. umožnil cudzozemcom nadobúdať vlastnícke právo ku všetkým nehnuteľnostiam, no len za dodržania požiadaviek zákona č. 220/2004 Z. z. o ochrane a využívaní poľnohospodárskej pôdy a o zmene zákona č. 245/2003 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon č. 220/2004 Z. z.“) a sformalizovaného režimu nadobúdania poľnohospodárskych pozemkov podľa spomenutého novoprijatého právneho predpisu.

Tento novozavedený postup prevodu vlastníckeho práva k poľnohospodárskym pozemkom sa neuplatňoval vo fáze predkola, t. j. pri prevode na podnikateľa vykonávajúceho poľnohospodársku výrobu aspoň tri roky pred uzavretím scudzovacej zmluvy v obci, v ktorej sa poľnohospodársky pozemok nachádza, spoluvlastníckeho podielu príslušného pozemku na spoluvlastníka, blízku osobu podľa § 116 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník (ďalej len „OZ“) a príbuznú osobu podľa § 117 OZ. Ak sa tak nestalo bol prevádzajúci povinný už vo fáze prvého kola bezodplatne uverejniť ponuku na prevod vlastníctva pozemku najmenej na pätnásť dní v tzv. Registri zverejňovania ponúk prevodu vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku na webovom sídle Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky a súčasne na úradnej tabuli v obci, kde sa pozemok nachádza. Nadobúdateľom v prvom kole ponukového systému mohol byť už aj subjekt zo susednej obce s trvalým pobytom alebo sídlom na území Slovenskej republiky po dobu aspoň desať rokov a zároveň podnikajúcim najmenej tri roky v poľnohospodárskej výrobe pred uzavretím zmluvy. V rámci druhého kola bol prevádzajúci oprávnený previesť vlastnícke právo k pozemku aj na agropodnikateľa s desaťročnou rezidenciou bez ohľadu na miesto podnikania. Až v rámci tretieho kola ponukového systému sa umožňovalo previesť predmetné vlastníctvo aj na osobu nepodnikajúcu v poľnohospodárskej výrobe, no s ďalej požadovanou podmienkou

⁵ LAZÍKOVÁ, Jarmila a Anna BANDLEROVÁ. Nadobúdanie vlastníckeho práva k poľnohospodárskej pôde cudzincami na Slovensku. (Acquisition of the property rights to the agricultural land in Slovakia by the non-residents.) In: Výzvy a perspektívy agrárneho práva Európskej únie. SPU, Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2014, s. 120.

desaťročnej rezidencie na území Slovenskej republiky, pričom k odplatnému prevodu nemohlo dôjsť za nižšej kúpnej ceny než v ponuke uverejnenej v Registri a súčasne najneskôr šesť mesiacov od neúspešného ukončenia druhého kola ponukového konania. Splnenie podmienok tohto osobitného prevodu vlastníckeho práva k poľnohospodárskym pozemkom overoval okresný úrad, v obvode ktorého sa predmetný pozemok nachádzal, a to vydaním osvedčenia tvoriaceho obligatórnu prílohu k zmluve o prevode vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku.⁶

2. Poľnohospodárska pôda v ohrození?

Poľnohospodárska pôda je nenahraditeľným a neobnoviteľným prírodným zdrojom, či významnou zložkou životného prostredia. Samotná dôvodová správa k zákonu č. 140/2014 Z. z. odôvodňovala potrebu novej legislatívy ochranou pred špekulatívnymi prevodmi vlastníckeho práva k poľnohospodárskym pozemkom a následnými zmenami tohto druhu pozemku, no nemožno opomenúť s tým súvisiacu ochranu pred znižovaním výmery a nesprávnym obhospodarovaním pôdy.⁷ Problém poklesu výmery poľnohospodárskej pôdy, o. i. spôsobený jej zaberaním na nepoľnohospodárske účely a zanedbávaním, predstavuje problém pretrvávajúci už od polovice 20. storočia, pričom od roku 1995 prišlo k úbytku až o 3 % jej celkovej výmery a z toho k najväčšiemu poklesu o 37 709 ha prišlo v rokoch 2004 až 2014 (t. j. doba prechodného obdobia na nadobúdanie pôdy), no tomuto postupnému úbytku pri výmere až o 20 328 ha zjavne nepomohla ani novozavedená právna úprava podľa zákona č. 140/2014 Z. z. v dobe svojej účinnosti.⁸ Rozoberaná problematika však bezprostredne naráža aj na koncentráciu poľnohospodárskej pôdy do vlastníctva nie veľkého počtu vlastníkov, pričom sa predpokladá, že významnú časť z nich predstavujú práve zahraniční podnikatelia zo západu, ktorí nielen z dôvodu možnosti čerpania financií z verejných zdrojov zo zahraničia, dokážu ponúknuť vyššiu kúpnu cenu vzhľadom na výrazne nižšiu cenu slovenskej poľnohospodárskej pôdy, ale tiež vyššie nájomné, pričom tieto pozemky pre nich často predstavujú aj len istú formu investície. Napokon v poslednom období sa dotýka viacero krajín južnej a východnej Európy úsilie o zmocňovanie sa veľkých rozlôh poľnohospodárskych pozemkov (tzv. land grabbing), pričom Únia najväčšie akvizície pôdy eviduje v Rumunsku, Bulharsku, či Lotyšsku, pričom z celosvetového hľadiska ich najviac registruje Ukrajina.⁹ Možno sa domnievať, že práve oprávnené kritizovaná a problematická situácia s rozdrobenosťou slovenskej poľnohospodárskej pôdy by mohla byť v tomto aspekte paradoxne užitočnou k odradeniu zahraničných investorov, pre ktorých sú viac atraktívnejšie práve spomenuté krajiny s väčšími plochami obilných polí. Nemožno však opomenúť, že v podmienkach slovenskej vlastnícko-právnej štruktúry poľnohospodárskych pozemkov sa napriek uvedenému darí zahraničným subjektom užívať slovenskú poľnohospodársku pôdu prostredníctvom nájomných vzťahov, pričom na základe údajov európskeho štatistického úradu Eurostat je priemerná cena nájomného za hektár poľnohospodárskej pôdy na Slovensku najnižšia v celej únii. Táto skutočnosť sa potom javí mnohonásobne relevantnejšia vo vzťahu k podielu celkovej výmery poľnohospodárskej pôdy v prenájme, ktorý sa na Slovensku pohybuje na

⁶ SOMBATI, Ján. Aktuálne otázky pozemkového práva z pohľadu právnych dejín. Bratislava : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2020, s. 14 - 15.

⁷ Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona o nadobúdaní vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku a o zmene a doplnení niektorých zákonov č. 140/2014 Z. z., všeobecná časť, s. 1.

⁸ Uvedené údaje boli vypočítané autorom článku na základe verejnej databázy Štatistického úradu Slovenskej republiky DATAcube [online] [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <https://datacube.statistics.sk/>.

⁹ YAR, Lucia: Zaberanie pôdy je fenoménom aj v Európe, najviac na Ukrajine, 28.2.2019. [online] [cit. 11.11.2023] Dostupné na: <https://euractiv.sk/section/rozvojova-politika/news/zaberanie-pody-je-fenoménom-aj-v-európe-najviac-na-ukrajine/>.

úrovni až 90 %, čo predstavuje podľa údajov Informačnej siete poľnohospodárskeho účtovníctva z roku 2022 najvyššie percento prenajatej pôdy v celej Únii.¹⁰

Napriek skôr popísaným pomerne prísny obmedzeniam však bolo umožnené cudzozemcom tuzemskú pôdu nielen prenajať, ale títo napokon obmedzenie nadobúdať vlastníckeho právo k predmetným pozemkom obchádzali prostredníctvom právnických osôb so sídlom na území Slovenskej republiky s tuzemským statusom. K negatívam právnej úpravy podľa zákona č. 140/2014 Z. z. ktorou sa mení a dopĺňa zákon č. 140/2014 Z. z. o nadobúdaní vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku a o zmene a doplnení niektorých zákonov zas možno spomenúť opomenutie zákonodarca prijať obdobnú ochrannú legislatívu aj vo vzťahu k lesnej pôde, nevzťahnutie ustanovení zákona na zámenné zmluvy do novely č. 122/2015 Z. z., poľnohospodárske pozemky ako nepeňažný vklad spoločníka do obchodných spoločností a družstiev, prechod vlastníckeho práva z dôvodu zániku právnickej osoby s právnym nástupníctvom, resp. zmeny právnej formy,¹¹ či tiež na nadobúdanie predmetného vlastníctva dražbou.

3. Ústavnoprávne aspekty vo svetle nálezu PL. ÚS 20/2014

K zásadnej zmene tohto právneho stavu však prišlo vydaním nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky pod sp. zn. PL. ÚS 20/2014 zo 14. novembra 2018, ktorý rozhodol o nesúlade ustanovení § 4 až 6 zákona č. 140/2014 Z. z. ako integrálnej časti zavedeného ponukového systému s čl. 1 ods. 1, čl. 13 ods. 4 a čl. 20 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. (ďalej len „Ústava“). Ústavný súd zaradil zákon č. 140/2014 Z. z. po jeho preskúmaní pod tzv. pojmové obmedzenie vlastníckeho práva, pretože osobitne *ex nunc* stanovil samostatný a súčasne rovnaký obsah, teda práva a povinnosti, či ochranu vlastníckeho práva u všetkých vlastníkov poľnohospodárskych pozemkov, a to v súlade s ústavnou zásadou podľa čl. 20 ods. 1 Ústavy. Posudzovaná právna úprava totiž dostatočne druhovo neindividualizovala oprávneného nadobúdateľa poľnohospodárskych pozemkov pre naplnenie vyhradeného vlastníctva určeným fyzickým alebo právnickým osobám podľa čl. 20 ods. 2 Ústavy a zároveň zákonodarca nezveril individuálne rozhodovanie o zásahu do výkonu vlastníckeho práva žiadnemu orgánu štátnej správy vo forme núteného obmedzenia vlastníckeho práva podľa čl. 20 ods. 4 Ústavy. V rámci testu vhodnosti Ústavný súd posudzovanou právnou úpravou zavedený prostriedok obmedzenia vlastníckeho práva zhodnotil za nespôsobilý garantovať ochranu produkčného potenciálu poľnohospodárskej pôdy, čím nedošlo ani k zlegitimizovaniu dostatočne dôležitého cieľa, v podobe postupného sústreďovania vlastníctva poľnohospodárskych pozemkov u určenej skupiny subjektov, na ospravedlnenie zavedeného obmedzenia príslušného základného ľudského práva. V rámci testu nevyhnutnosti Ústavný súd identifikoval menej invazívnejšiu právnou úpravou ochrany sledovaného verejného záujmu v podobe zákona č. 220/2004 Z. z., ktorá sa nielenže dotýkala užívacej zložky zasiahnutého základného práva na rozdiel od zákona č. 140/2014 Z. z., zasahujúceho do jeho samotného dispozičného komponentu, no súčasne umožňuje na základe

¹⁰ KOREŇ, Marián: Slovenskí farmári si prenajímajú pôdu za najnižšie ceny v celej Únii, 5.4.2022. [online] [cit. 11.11.2023] Dostupné na: <https://euractiv.sk/section/ekonomika-a-euro/news/slovenski-farmari-si-prenajimaju-podu-za-najnizsie-ceny-v-celej-unii-infografika/>.

¹¹ LAŽÍKOVÁ, Jarmila a Anna BANDLEROVÁ. Nadobúdanie vlastníckeho práva k poľnohospodárskej pôde cudzincami na Slovensku. (Acquisition of the property rights to the agricultural land in Slovakia by the non-residents.) In: Výzvy a perspektívy agrárneho práva Európskej únie. SPU, Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2014, s. 121 - 122.

správnej úvahy vydaného individuálneho správneho aktu garantovať účelnejšiu a adresnejšiu formu ochrany produkčného potenciálu poľnohospodárskej pôdy. Na druhú stranu Ústavný súd nielenže konštatoval, že ochrana produkčného potenciálu poľnohospodárskej pôdy je čl. 44 ods. 4 a 5 Ústavy explicitne vymedzeným verejným záujmom, no súčasne poznamenal, že uvedená ochrana by dokázala vyvážiť kolíziu stretu základného práva vlastníť majetok v rámci testu primeranosti, no len za súladnosti s predchádzajúci krokmi testu proporcionality. Ústavný súd reflektoval aj spomenutú zmenu Ústavy zavedenú ústavným zákonom č. 137/2017 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov, ktorá síce položila ústavný základ pre úpravu ochrany pôdy na zákonnej úrovni, no nevyhradením monopolného vlastníctva k nej určitému subjektu práva len svedčí o ponímaní pôdy naďalej ako veci, na ktorú sa však vzťahujú významné verejno-právne obmedzenia v záujme naplnenia potravinovej bezpečnosti štátu podľa čl. 20 ods. 2 Ústavy.¹²

Vzhľadom na čl. 125 ods. 3 Ústavy stratili ustanovenia ústavného prieskumu vyhlásením predmetného nálezu k 11.2.2019 účinnosť a opakovaná nečinnosť zákonodarcu napokon spôsobila stratu ich platnosti po uplynutí šiestich mesiacov k 11.8.2019, čím sa obnovila aplikácia štandardného spôsobu prevodu vlastníckeho práva k poľnohospodárskym pozemkom a trh s pôdou sa vo vzťahu k cudzozemcom takmer úplne zliberalizoval až na jediné naďalej platnú výnimku tzv. zásadu vzájomnosti (t. j. ustanovenie § 7 zákona č. 140/2014 Z. z.), podľa ktorej sa okrem dedenia zakazuje nadobudnúť vlastníctvo k poľnohospodárskym pozemkom osobami zo štátu, ktorého právny poriadok uvedené recipročne neumožňuje slovenským občanom, fyzickým osobám s pobytom na území Slovenskej republiky a právnickým osobám so sídlom na území Slovenskej republiky, okrem subjektov z členských štátov Únie, Európskeho hospodárskeho priestoru, Švajčiarska a štátov, pre ktoré to vyplýva z medzinárodnej zmluvy.

4. Mantinely právnej regulácie v kontexte požiadaviek práva Európskej únie

Zavedený ponukový systém zvyhodňujúci miestnych poľnohospodárov však nevyvolal otázky len o ústavnosti tejto právnej úpravy, no tiež vážne pochybnosti o jeho súladnosti s požiadavkami základných slobôd vnútorného trhu Únie. Európska komisia napokon v marci 2015 skutočne začala voči Slovenskej republike konanie o porušení právnych predpisov podľa čl. 258 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej len „ZFEÚ“) z dôvodu potenciálne neproporcionálneho a diskriminačného zásahu do slobody voľného pohybu kapitálu podľa čl. 63 a nasl. ZFEÚ a slobody usadiť sa podľa čl. 49 a nasl. ZFEÚ. V máji 2016 po nereflektovaní požadovanej nápravy vyzvala Komisia k odstráneniu tohto stavu s možnosťou predloženia veci pred Súdny dvor Európskej únie.

Z pohľadu výnimiek zo zákazu obmedzenia voľného pohybu kapitálu sa zdá snaha odôvodniť prijaté legislatívne opatrenia výnimkami podľa čl. 65 ods. 1 písm. b) ZFEÚ v podobe verejného záujmu na ochrane životného prostredia a verejného zdravia, či v podobe verejnej bezpečnosti za nenaplniteľnú, a to vzhľadom na cieľ sledovaný prijatou zákonnou úpravou a tiež vzhľadom na požiadavku reštriktívneho výkladu uvedených výnimiek v zmysle ustálenej judikatúry¹³. V tomto smere sa rovnako tak zdá byť myšlienka odôvodnenia zavedenej právnej úpravy záväzkom Únie rešpektovať opatrenia prijaté na úrovni národnej bezpečnosti ako

¹² Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 20/2014 zo 14. novembra 2018.

¹³ Pozri rozsudok Súdneho dvora EÚ zo 4. decembra 1974 vo veci C-41/74, Van Duyn, bod 18.

výlučnej zodpovednosti členských štátov za neúnosnú, a to aj za zohľadnenia nedávno zavedenej potravinovej bezpečnosti podľa čl. 20 ods. 2 Ústavy, pretože k ústavnému princípu bezpečnosti nemožno nepristupovať inak než zdržanlivo¹⁴.

Obdobne sa za bezútešnú javí predstava o možnosti subsumovania cieľov zákona č. 140/2014 Z. z. pod záväzok Únie rešpektovať národnú identitu členského štátu podľa čl. 4 ods. 2 ZEÚ, ktorú by sme skepticky dokázali vidieť v ochrane základných ľudských práv a slobôd, najmä práva na život, zdravie a ľudskú dôstojnosť, a to vzhľadom na doposiaľ nejasný význam kategórie národnej identity, ktorej obsah by do svojich prvkov mal definovať samotný národný ústavný súd na základe svojej histórie a tradície, no jeho záväzným interpretátorom je výlučne Súdny dvor Európskej únie v zmysle čl. 267 ZFEÚ, ktorý však k uznaniu výnimky z aplikácie práva Európskej únie v podobe rešpektovania národnej identity štátu vo svojej rozhodovacej činnosti pristupuje rigidne zdržanlivo a pripisuje jej skôr len podporný význam¹⁵.

Nástrojom k nájdaniu prípustného obmedzenia slobody voľného pohybu kapitálu je test proporcionality, pričom s poukazom na judikatúru Súdneho dvora Európskej únie možno za legitímny cieľ spôsobilý odôvodniť takéto obmedzenie označiť zväčšenie pozemkov sledujúc zabezpečenie hospodárskej činnosti, zachovanie, posilnenie a vytvorenie životaschopných poľnohospodárskych spoločenských a zachovanie tradičnej formy obhospodarovania pôdy jej vlastníckmi, zachovanie stáleho obyvateľstva a hospodárskej činnosti vo vidieckom prostredí, či ochrana rozumného využívania dostupnej pôdy pred dopytom po nej. Ak však má dôjsť k proporcionálnemu obmedzeniu prostredníctvom určenia nepriamo diskriminačných podmienok v podobe požiadavky na bydlisko nadobúdateľa pozemkov v danom štáte, štátneho predkupného práva alebo povolenia prevodu, musí takéto opatrenie vziť na základe objektívnych kritérií a naliehavého verejného záujmu, pričom štát musí byť schopný dôvody vedúce k takémuto druhu obmedzenia aj konkrétne preukázať.¹⁶

Vzhľadom na skôr spomenutú stratu platnosti niektorých ustanovení zákona č. 140/2014 Z. z. bola uvedená právna úprava nadobúdania poľnohospodárskych pozemkov do súladu aj s právom Európskej únie, čo bolo napokon i dôvodom pre uzavretie konania Komisiou voči Slovenskej republike k 23.9.2021. Hoci pre porovnanie Česká republika od uplynutia základnej doby výnimky obmedzenia voľného pohybu kapitálu v rámci prechodného obdobia nezavádza od mája 2011 žiadne obmedzenia vo vzťahu k nadobúdaniu poľnohospodárskych pozemkov, tak práve predloženie niekoľkých návrhov noviel zákona č. 140/2014 Z. z. potvrdzuje úmysel slovenského zákonodarcu legislatívne upraviť nadobúdanie poľnohospodárskych pozemkov.

5. Úvahy *de lege ferenda*

¹⁴ K tomu pozri DRGONEC, Ján. Ústava Slovenskej republiky: teória a prax : (osemnásť zmien Ústavy a nový zákon o Ústavnom súde SR) : komentár. 2. prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2019, s. 286.

¹⁵ K tomu pozri BARANÍK, Kamil. Identita členských štátov EÚ - súdny dialóg alebo diktát? In: Bratislavské právnické fórum 2016: Spoločná európska identita v kontexte súčasných právnych výziev. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2016, s. 11 - 23.

¹⁶ SZTRANYICZKI, Szilárd. Aspects regarding the sale of agricultural land located outside the built-up area boundary in Romania, by reference to the Romanian Constitution and the European Union Law. In: Journal of Agricultural and Environmental Law. Miskolc-Egyetemváros: CEDR Hungarian Association of Agricultural Law, 2022, vol. XVII, no. 32, s. 151 - 154. <https://doi.org/10.21029/JAEL.2022.32.144>.

Budúca zákonná právna úprava by pri úvahách *de lege ferenda* mala podľa nášho názoru sledovať vytvorenie sústavy predkupného práva určených subjektov (najmä nájomných poľnohospodárov bez podmienky osobitnej kvalifikácie v tejto oblasti) realizovanej prostredníctvom uverejňovania ponúk v transparentnom verejnom a bezodplatnom registri so sankciou relatívnej neplatnosti právneho úkonu za jej porušenie so súčasným stanovením výmerových limitov k prevádzanej ploche, príp. celkovo vlastnenej ploche zdôvodnenú vyrovnaním vlastníckej štruktúry pod sankciou absolútnej neplatnosti právneho úkonu za jej nedodržanie.¹⁷ Takýto spôsob regulácie nadobúdania vlastníckeho práva k poľnohospodárskym pozemkom sa zdá byť nie len súladný s Ústavou, ale tiež v súlade s požiadavkami vnútorného trhu Európskej únie, pričom v tomto svetle by sme v záujme o nastavenie právnej úpravy v súlade s požiadavkou nediskriminácie na základe štátnej príslušnosti poukázali na možnosť nahradenia podmienky rezidencie nadobúdateľa pozemkov stanovením vyššej sadzby zdanenia ich opätovného predaja krátko po ich nadobudnutí alebo požiadavkou po dlhšiu dobu trvajúcu minimálnu dobu nájmu pôdy, a to v zmysle ustálenej judikatúry Súdneho dvora Európskej únie¹⁸. Do určitej miery by prichádzalo do úvahy aj zavedenie administratívnej kontroly v podobe predchádzajúceho povinného povolenia prevodu vlastníckeho práva k poľnohospodárskej pôde zo strany štátu¹⁹ s príp. stanovením cenových indexov²⁰, no zároveň s garanciou súdnej nápravy²¹. Popri novozavedených opatreniach však nemožno opomenúť nápravu legislatívnych medzier v podobe vztiahnutia týchto obmedzení aj na nepeňažný vklad, dražbu poľnohospodárskych pozemkov a pod., teda sprecizovanie legálnej definície nadobúdania vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku v súčasnom znení ustanovenia § 3 zákona č. 140/2014 Z. z. pre zamedzenie ich špekulatívneho obchádzania.

Záver

Pri tvorbe a prijímaní novej právnej úpravy by teda zákonodarca mal svedomito vnímať nielen ústavné mantinely, o. i. špecifikované Ústavným súdom v náleze pod sp. zn. PL. ÚS 20/2014, no zároveň požiadavky na rešpektovanie slobôd vnútorného trhu a nediskriminácie na základe štátnej príslušnosti kladené právom Európskej únie. Hoci možno konštatovať, že súčasná právna úprava dotýkajúca sa poľnohospodárskej pôdy je nedostatočná a predovšetkým neefektívna, tak pravdepodobne len podrobné analýzy dopadov a štruktúry vlastníctva poľnohospodárskych pozemkov cudzincami by boli schopné skutočne zmerať potrebu zavedenia spomenutej právnej regulácie.

Zoznam použitej literatúry

BARANÍK, Kamil. Identita členských štátov EÚ - súdny dialóg alebo diktát? In: Bratislavské právnické fórum 2016: Spoločná európska identita v kontexte súčasných právnych výziev. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2016, s. 11 - 23. ISBN 978-80-7160-431-0.

¹⁷ SOMBATI, Ján. Aktuálne otázky pozemkového práva z pohľadu právnych dejín. Bratislava : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2020, s. 18 - 19.

¹⁸ Pozri rozsudok Súdneho dvora EÚ z 25. januára 2007 vo veci C-370/05, Anklagemyndigheden v. Uwe Kay Festeren, bod 39.

¹⁹ Pozri rozsudok Súdneho dvora EÚ z 1. októbra 2009 vo veci C-567/07, Woningstichting Sint Servatius, bod 35.

²⁰ Pozri rozsudok Súdneho dvora EÚ zo 7. marca 2013 vo veci C-577/11, DKV Belgium, bod 49.

²¹ Pozri rozsudok Súdneho dvora EÚ z 20. februára 2001 vo veci C-205/99, Analir and Others, bod 38.

DROBNÍK, Jaroslav. Základy pozemkového práva. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. 199 s. ISBN 978-80-904209-8-4.

DRGONEC, Ján. Ústava Slovenskej republiky: teória a prax : (osemnásť zmien Ústavy a nový zákon o Ústavnom súde SR) : komentár. 2. prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2019. Veľké komentáre. ISBN 9788089603749

LAZÍKOVÁ, Jarmila a Anna BANDLEROVÁ. Nadobúdanie vlastníckeho práva k poľnohospodárskej pôde cudzincami na Slovensku. (Acquisition of the property rights to the agricultural land in Slovakia by the non-residents.) In: Výzvy a perspektívy agrárneho práva Európskej únie. SPU, Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2014, s. 115 - 124. ISBN 978-80-552-1200-5.

SOMBATI, Ján. Aktuálne otázky pozemkového práva z pohľadu právnych dejín. Bratislava : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2020, 144 s. ISBN 978-80-7598-994-9.

SZTRANYICZKI, Szilárd. Aspects regarding the sale of agricultural land located outside the built-up area boundary in Romania, by reference to the Romanian Constitution and the European Union Law. In: Journal of Agricultural and Environmental Law. Miskolc-Egyetemváros: CEDR Hungarian Association of Agricultural Law, 2022, vol. XVII, no. 32, s. 144-156. ISSN 1788-6171. <https://doi.org/10.21029/JAEL.2022.32.144>

Právne predpisy:

zákon č. 528/1990 Sb. Devízový zákon v znení neskorších predpisov

zákon č. 228/1992 Sb., ktorým sa mení a dopĺňa devízový zákon č. 528/1990 Zb.

zákon č. 229/1991 Sb. o úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku v znení neskorších predpisov

zákon č. 202/1995 Z. z. Devízový zákon v znení neskorších predpisov

zákon č. 48/2002 Z. z. o pobyte cudzincov v znení neskorších predpisov

zákon č. 105/1990 Zb. o súkromnom podnikaní občanov v znení neskorších predpisov

zákon č. 140/2014 Z. z. o nadobúdaní vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

zákon č. 220/2004 Z. z. o ochrane a využívaní poľnohospodárskej pôdy a o zmene zákona č. 245/2003 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník

zákon č. 122/2015 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 140/2014 Z. z. o nadobúdaní vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku a o zmene a doplnení niektorých zákonov

ústavný zákon č. 137/2017 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov

Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.

Internetové zdroje:

KOREŇ, Marián: Slovenskí farmári si prenajímajú pôdu za najnižšie ceny v celej Únii, 5.4.2022. [online] Dostupné na: <https://euractiv.sk/section/ekonomika-a-euro/news/slovenski-farmari-si-prenajimaju-podu-za-najnizsie-ceny-v-celej-unii-infografika/>

YAR, Lucia: Zaberanie pôdy je fenoménom aj v Európe, najviac na Ukrajine, 28.2.2019. [online] Dostupné na: <https://euractiv.sk/section/rozvojova-politika/news/zaberanie-pody-je-fenoménom-aj-v-europe-najviac-na-ukrajine/>

Iné zdroje:

Dôvodová správa k zákonu Národnej rady Slovenskej republiky č. 202/1995 Z. z.

Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona o nadobúdaní vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku a o zmene a doplnení niektorých zákonov č. 140/2014 Z. z.

Verejná databáza Štatistického úradu Slovenskej republiky DATAcube [online] [cit. 2023-10-01]. Dostupné na: <https://datacube.statistics.sk/>

Súdne rozhodnutia:

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 20/2014 zo 14. novembra 2018

Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo 4. decembra 1974 vo veci C-41/74, Van Duyn

Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 20. februára 2001 vo veci C-205/99, Analir and Others

Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 25. januára 2007 vo veci C-370/05, Anklagemyndigheden v.

Uwe Kay Festersen

Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 1. októbra 2009 vo veci C-567/07, Woningstichting Sint Servatius

Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo 7. marca 2013 vo veci C-577/11, DKV Belgium

SPRÁVY Z KONFERENCIE

Ľubomír BATKA – Olexij M. METEŇKANYČ: Quo vadis postavenie transrodových ľudí na Slovensku? (Správa z konferencie)¹

Abstrakt

Dňa 29. septembra 2023 sa na pôde Univerzity Komenského v Bratislave uskutočnila vedecká konferencia s názvom "Quo vadis postavenie transrodových osôb na Slovensku?". Zorganizoval ju riešiteľský tím projektu VEGA 1/0350/21, ktorý sa zameriava na etické a právne aspekty súvisiace s informovaným súhlasom maloletých transrodových osôb. Projektový tím pôsobí na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Hlavným cieľom konferencie bolo iniciovať vecnú diskusiu o etických, medicínskych a právnych princípoch starostlivosti o transrodových a nebinárnych adolescentov v Slovenskej republike. Z tohto dôvodu boli pozvaní odborníci z oblastí psychiatrie, psychológie, endokrinológie, práva, filozofie či etiky. Neoddeliteľnou súčasťou konferencie bola prednáška a účasť transrodových a nebinárnych osôb v diskusnom paneli. Potvrdilo sa, že princíp sebaurčenia je základom pre ďalší rozvoj právneho rámca a zdravotníckych služieb na Slovensku.

Abstract

On 29 September 2023, the Comenius University Bratislava hosted a scientific conference entitled "Quo vadis the Status of Transgender People in Slovakia?" It was organized by the research team of the project VEGA 1/0350/21, which focuses on the ethical and legal aspects related to the informed consent of transgender minors. The project team is based at the Faculty of Law of the Comenius University Bratislava. The primary aim of the conference was to start a substantial discussion about the ethical, medical, and legal principles for care for transgender and non-binary adolescent in the Slovak Republic. For this purpose, experts from fields of psychiatry, psychology, endocrinology, law, philosophy, or ethics were invited. An integral part of the conference was the lecture and attendance of transgender people and non-binary people in discussion panel. The principle of self-determination was confirmed to be fundamental for the further development of legal framework and medical services in Slovakia.

Kľúčové slová: Transrodoví adolescenti; nebinárne osoby; zdravotná starostlivosť v Slovenskej republike, princíp sebaurčenia

Key words: Transgender Adolescent, Non-binary People, Medical Care in Slovak Republic, Self-determination

Autori:

prof. Mgr. Ľubomír Batka, Dr. theol.
Katedra teórie práva a filozofie práva
Právnická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. č. 6
811 00 Bratislava, Slovenská republika
lubomir.batka@flaw.uniba.sk

Mgr. Olexij M. Meteňkanyč, PhD.
Katedra teórie práva a filozofie práva
Právnická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. č. 6
811 00 Bratislava, Slovenská republika
olexij.metenkanyc@flaw.uniba.sk

¹ Táto správa vznikla v rámci projektu VEGA č. 1-0350-21 „Trans-Identita pri maloletých. Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom.“.

Na pôde Univerzity Komenského v Bratislave sa dňa 29. septembra 2023 konala vedecká konferencia s názvom „Quo vadis postavenie transrodových ľudí na Slovensku?“ Bola to v poradí druhá konferencia organizovaná v rámci riešenia projektu VEGA č. 1-0350-21 „Trans-Identita pri maloletých Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom“ riešiteľským kolektívom pôsobiacim na Právnickej fakulte UK v Bratislave v zložení JUDr. Ing. Karin Raková, PhD., MBA, doc. JUDr. Matej Horvat, PhD., Mgr. Olexij M. Meteňkanyč PhD., Mgr. Tamara Čipková, PhD., Mgr. Martin Hamřík PhD., Mgr. Renáta Kišoňová, PhD., Mgr. Nikolas Sabján, PhD., LL.M. a prof. Ľubomír Batka, Dr. theol.

Cieľom projektu je vytvárať a kultivovať interdisciplinárny prístup k téme jednak na akademickú úroveň, ako aj v praktickej rovine. Z tohoto dôvodu organizátori pozvali viacero odborníkov a odborníčok venujúcich sa danej problematike z rôznych vedeckých, odborných i praktizujúcich zameraní (právo, psychiatria, psychológia, sociológia, filozofia, etika, NGO). To sa prejavilo aj na rozmanitej štruktúre konferencie, rozloženej do troch blokov: 1. Skúsenosti zo života transrodových ľudí, 2. Medicínske aspekty starostlivosti o transrodových adolescentov a 3. Právne a etické aspekty.

Privítanie spojené s úvodnou prednáškou predniesol prof. Ľ. Batka, Dr. theol., vedúci projektu. Vychádzajúc z princípu sebaurčenia pri rodovej identite transrodových ľudí a pohlavia pri intersex ľuďoch otvoril tému „Autonómia transrodových adolescentov“. Spôsobilosť udeliť informovaný súhlas je stanovená v závislosti od veku človeka, no súčasne je podmienená i individuálnymi racionálnymi a vôľovými schopnosťami človeka. Z vývoja právnej ochrany a rozvoja etických štandardov intersex ľudí poukázal na analógiu k transrodovým adolescentom (potvrdenie pohlavnej a rodovej identity, sebaurčenie a otázka vekovej hranice na udelenie informovaného súhlasu). Podľa prof. Batku so stúpajúcou autonómiou narastá aj zodpovednosť, takže nezvratné chirurgické zákroky by sa mali z jeho pohľadu vykonávať po dosiahnutí plnoletosti.

Druhé úvodné zarámčovanie konferencie predstavovala prednáška „Kopernikovské obraty v transrodovosti?“ od Mgr., Mgr. Lucie Berdisovej, L.L.M, PhD. z Ústavu štátu a práva SAV. Kopernikovské obraty sa týkajú troch fáz: odpatologizovania transrodovosti a posilňovanie sebaurčenia. Tretím obratom je uvedomenie si, že nielen rod, ale aj pohlavie je sociálne konštruované a binarita pohlaví nie je nemenná štruktúra. V súlade s myšlienkami L. Wittgensteina a na pozadí konceptu Fishových interpretačných spoločností Berdisová poukázala, že aj úvahy o (binarite) pohlaví sú výsledkom používania jazyka, teda nášho konštruovania sveta a seba prostredníctvom jazyka a iných sociálnych praktík. V takomto pohľade na právo a kultúru, ale aj na medicínsky diskurz prestanú existovať niektoré otázky, ktoré zaťažujú aj diskurz o transrodovosti (napr. *nature* v. *nurture*) a otvára sa aj väčší priestor pre vnímanie prínosu konceptu nebinarity a rodovej fluidity a spôsobu, ako po „zmiznutí“ niektorých otázok možno inak premýšľať a konštituovať spoločenské inštitúcie.

Do prvého bloku prijali pozvanie viaceré transrodové osoby, ktoré takýmto spôsobom mohli prezentovať svoje skúsenosti aj pred právnickým auditóriom. Zara Kromková z Komunitného a poradenského centra PRIZMA prezentovala prednášku „Situácia transrodových a nebinárnych ľudí z pohľadu poradne pre LGBTI+ ľudí.“ Prednáška bola cenná predovšetkým vďaka dátam o počtoch klientstva, ako aj prehľadu problémov, s ktorými sa transrodové osoby stretávajú (napr. odmietanie zápisu zmeny rodu na matričných úradoch).

Nasledovala diskusia, moderovaná doc. JUDr. Matej Horvatom, PhD., s Liberty Blake Simon, Charlotte Srnčíkovou, Alenou Srnčíkovou (matka) a Zarou Kromkovou. Diskusia sa

zamerala na viaceré aspekty života transrodových osôb, pričom osobitne sa zdôraznili osobné problematické skúsenosti pri zmene mena a genderových záznamov v dokladoch na niektorých slovenských matrikách. Diskutujúce poukázali na neprehľadné a nekonzistentné uplatňovanie *Odborného usmernenia Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky na zjednotenie postupov poskytovania zdravotnej starostlivosti ku zmene pohlavia pred vydaním lekárskeho posudku o zmene pohlavia osoby administratívne evidovaného v matrike*. Účastníčky diskusie hovorili o nedostatkoch pri dostupnosti zdravotnej starostlivosti. Všeobecne sa kriticky vyjadrovali k podmieňovaniu tranzície stanovením diagnózy F 64 (podľa MKCH-10), keďže Svetová zdravotná organizácia už v roku 2019 vo svojej 11. revízii Medzinárodnej klasifikácie chorôb preklasifikovala pôvodnú „chorobu“ transrodových ľudí zo zmieneneho transsexualizmu na rodový nesúlad (*gender incongruence*). Účastníčky diskusie opakovane zdôrazňovali, že v našej krajine nie je dostatočne rešpektovaný ľudskoprávny rámec diskusie a rovnako akcentovali potrebu prejavovania empatie transrodovým ľuďom na Slovensku.

Druhý blok sa zameriaval na medicínske aspekty zdravotnej starostlivosti o transrodových adolescentov a deti. MUDr. Dana Šedivá, podpredsedníčka Slovenskej sexuologickej spoločnosti hovorila o téme „Transsexualizmus-diagnostika a manažment zdravotnej starostlivosti“ na základe stále platnej MKCH-10 a DSM-5. MUDr. Šedivá vo svojom príspevku prezentovala komplexný prístup k diagnostike transsexualizmu (vychádzajúc zo súčasného stavu v podmienkach Slovenskej republiky). Zasadzuje sa o nemoralizujúci, nepatologizujúci a nediskriminujúci prístup k transrodovým ľuďom. Miera pretrvávania genderovej dysfórie z detstva do dospievania alebo dospelosti sa pohybuje u MtF od 2,2% do 30%, u FtM v rozmedzí 12-50 %. Poukázala aj na genderovú dysfóriu s náhlym začiatkom v období adolescencie (*Rapid Onset Gender Dysphoria, ROGD*) a podčiarkla tu význam diferenciálnej diagnostiky.

MUDr. Barbora Vašečková z Psychiatrickej kliniky SZU a UNB v Nemocnici Ružinov vystúpila s prednáškou „Výzvy transrodovej zdravotnej starostlivosti na Slovenku.“ V téze „tranzícia je cesta, na ktorej sa zastavíš tam, kde sa cítiš dobre“ podčiarkla význam princípu sebaurčenia. Porovnala možné chirurgické výkony, čakacie doby, typ zdravotnej starostlivosti a úhrady zdravotného poistenia na Slovensku a v jednotlivých krajinách EU. Na základe štúdie *The State of Trans specific Healthcare in the EU* (<https://tgeu.org>) poukázala aj na dlhodobé zaostávanie SR v zabezpečení komplexnej zdravotnej starostlivosti. Minimálny vek na podávanie blokátorov puberty a na podávanie hormonálnej liečby je v EU rôzny: od Tanner 2, Tanner 3, 16. rok, či 18. rok života. Na Slovensku je táto terapia pre adolescentov nedostupná.

MUDr. Eva Katrlíková z Pedopsychiatrickej ambulancie, DFNSP v Bratislave zaostrila pozornosť na mladistvých v prednáške „Transrodové dieťa a adolescent v zdravotnom systéme“. Upozornila na to, že deti vedia už v predškolskom veku rozlíšiť identitu. Poukázala na rôzne údaje o pravdepodobnosti pretrvávania rodovej dysfórie od detstva do dospelosti: od 2 do 27% v závislosti od štúdie. Na základe dát z Kliniky detskej psychológie (KDP) doložila nárast počtu pacientov s diagnózou F 62.4/F62.0/F66.0 v rokoch 1993-2022: zatiaľ čo v období 1993-2011 to bolo 7 pacientov, od roku 2011-2022 bolo na klinike evidovaných 47 pacientov. Viac ako $\frac{3}{4}$ tvoria v poslednom desaťročí dievčatá (FtM). Pri viac ako $\frac{3}{4}$ v danom období sa vyskytujú komorbity, a bezmála polovica pacientov sledovaných na KDP v rokoch 2011-2022 má suicidálne ideácie. Poukázala aj na štúdie k téme ROGD, a na incidencie intersex osôb v SR: nejednoznačný charakter genitálu na podklade DSD môže mať asi 10 novorodencov ročne, v puberte a adolescencii sa môže odhaliť 2-5 DSD ročne.

MUDr. Klára Dzúriková z OZ Psychiatrická klinika v Trenčíne predstavila vlastnú štúdiu založenú na výskume medzi psychológmi na Slovensku v prednáške „Úloha psychoterapie pri transrodových adolescentoch“. Psychoterapia síce nie je podmienkou pre stanovenie diagnózy ani obligatórnou súčasťou zdravotného manažmentu transsexualizmu, môže však poskytnúť podporu nie len počas celého procesu tranzície, ale aj pred jej začatím a v následnej starostlivosti: napr. pri redukcii minoritného stresu, pri spracovávaní traumatických zážitkov. Z výskumu medzi 40 psychoterapeutmi a terapeutkami a ďalšími 88 osobami, ktoré pracujú s transrodovými ľuďmi sa preukázalo: pri téme dostupnosti psychoterapeutickej starostlivosti si tretina opýtaných myslí, že transrodoví ľudia majú väčší problém nájsť si terapeuta/terapeutku ako ostatní klienti. Najčastejšie témy v terapii sú psychické problémy (úzkosť) 92,5%, problémy vo vzťahoch 75%, menšinový stres 52,5%, diskriminácia 47%, suicidiálne myšlienky 45%. MUDr. Dzúriková zásadne odmietla používanie konverznej terapie; na to, že je v rozpore s odporúčaniami svetových zdravotníckych a dobrou terapeutickou praxou (*lege artis*).

Mgr. Viera Hincová z A-Centra rozvinula tému „Rodová dysfória a rodová eufória na pozadí kultúry neurodiverzity“. Pri neurodiverzite ide o neurologické variácie, ktoré ovplyvňujú to, ako ľudia myslia a interagujú. Podľa štúdie z roku 2020 (Dataro) existuje 3-6 vyššia pravdepodobnosť, že u autistických ľuďoch sa objaví transrodovosť. Hincová uviedla, že v závislosti od reakcie na kultúru (normativita ako kultúrny fenomén) sa objavuje nielen rodová dysfória, ale aj rodová eufória. Kultúra neurodiverzity znamená uvedomovanie si odlišností neurominority pri komunikácii s okolím. Rodovo citlivý jazyk v komunikácii prispieva k odstraňovaniu menšinového stresu a vedie k rešpektovaniu individuálnej kultúry človeka, jeho identity a jedinečnosti.

V moderovanej diskusii vystúpili MUDr. D. Šedivá, MUDr. B. Vašečková, MUDr. E. Kartlíková, MUDr. K. Dzúriková. Prínosná bola aj účasť endokrinologičky MUDr. Z. Pribilincovej, CSc. z LF UK v Bratislave. Diskusia sa rozvinula okolo otázok o vhodnosti/nevhodnosti blokovania puberty v štádiu Tanner 2, o podmienkach na možnosť udelenia informovaného súhlasu adolescentov, a o incidencii a prevalencii transrodovosti pri adolescentoch. MUDr. Pribilincová uviedla možnosti hormonálnej liečby u osôb mladších ako 18 rokov s cieľom zablockovať pubertu (analógy gonadotropin releasing hormónu (GnRH)). Z terapeutického hľadiska by bola možná už v skoršom veku, no po dvoch rokoch by mala nasledovať hormonálna terapia, ktorá je v Slovenskej republike pre adolescentov nedostupná. Konsenzus v diskusii pozostával z dôrazu na budovanie fungujúceho zdravotného systému a na kvalitnú diagnostiku. Panuje menšia neistota pri otázke, či sú adolescenti schopní udeliť informovaný súhlas, ako aj pri otázke uchopenia vysokej miery akcidencie transrodovosti pri adolescentných dievčatách (FtM).

Tretí tematický blok bol zameraný na ľudsko-právne a etické aspekty, ktorý moderoval Olexij M. Meteňkanyč. Úvodný príspevok predniesla doc. JUDr. Andrea Erdösová, PhD. z Fakulty práva na Paneurópskej vysokej škole v Bratislave, keď sa v ňom zamerala na judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva a jeho evolutívny vývoj v kontexte transsexualizmu. Bližšie analyzovala vybrané zásadné rozhodnutia ESĽP (Rees v. UK, Ch. Goodwin v. UK, van Kück v. Nemecko, A. P., Garçon, Nicot v. Francúzsko, X a Y v. Rumunsko), pričom prezentovala postupne sformulovaný postoj súdu vo vzťahu k transrodovým osobám, keď ESĽP vychádza z toho, že rodová identita predstavuje jednu z najintímnejších oblastí súkromného života, a preto majú štáty v tejto oblasti len obmedzený priestor na voľnú úvahu. Samotná judikatúra predmetného súdu sa vyvíjala predovšetkým vo vzťahu k čl. 3 (zákaz

mučenia), čl. 8 (právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života), čl. 12 (právo uzatvoriť manželstvo) a čl. 14 (zákaz diskriminácie) Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Ďalší právnický ladený príspevok prezentoval JUDr. Maroš Matiaško z Fóra pro lidská práva v Prahe. Zameral sa na analýzu judikatúry Súdneho dvora. Kreativnosť jeho prístupu spočívala v tom, že vo svojom príspevku s názvom „Perspektíva Súdneho dvora EÚ v prípadoch transrodových a nebinárnych ľudí: Aktuálna situácia a možný budúci vývoj“ modeloval viaceré prípadové štúdie, ktoré sa môžu dotýkať transrodových a nebinárnych osôb predovšetkým v Českej republike v súvislosti s aplikáciou Smernice Rady o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania medzi mužmi a ženami v prístupe k tovaru a službám (2004/113/EC). V rámci modelových prípadov (týkajúcich sa transrodových a nebinárnych osôb bez domova, v prístupe k službám duševného zdravia a reprodukčného zdravia) analyzoval úskalia pri dodržiavaní princípu nediskriminácie pri poskytovaní služieb a tovaru transrodovým a nebinárnym osobám, ktorý vyplýva z predmetnej smernice a judikatúry SD EÚ, keďže mnohé členské štáty EU naďalej uznávajú vybrané tovary a služby ako „rodovo exkluzívne“, čo by malo byť vnímané ako porušujúce zásadu nediskriminácie na základe pohlavia.

Pohľad NGO sa objavil v prezentácii Niko Nagy k téme: „Nedostatky slovenskej právnej úpravy týkajúcej sa právnej tranzície voči medzinárodnému právu v oblasti ľudských práv“. Niko Nagy sumarizujúco poukázalo na mnohé problematické miesta slovenského právneho systému na úrovni právnej tranzície, slabú reflexiu a recepciu globálne uznávaných ľudskoprávných štandardov v oblasti ochrany práv LGBTI+ ľudí (osobitne transrodových a nebinárnych osôb), ako aj v komparácii s medzinárodnoprávnymi štandardmi sa prezentoval i postoj Amnesty International Slovensko, ktoré dlhodobo presadzuje princíp sebaurčenia (aj pre transrodových adolescentov), depatologizáciu transrodových a nebinárnych ľudí, ako aj potrebu presadzovania a ochrany ľudských práv všetkých občanov a občianok Slovenska, a to bez rozdielu.

Mgr. Nikolas Sabján, PhD., LL.M rozpracoval tému nebinarity: „Právo a rodová (ne-)binarita: analýza recentných rozhodnutí súdov v oblasti právneho uznania tretieho rodu“. Prednáška riešila otázku, o ktoré práva sa sudy opierajú pri rozhodovaní v otázkach právneho uznania tretieho rodu? Dr. Sabján analyzoval judikatúru najvyšších súdnych autorít v európskych a mimoeurópskych krajinách a rozdelil ich do troch kategórií. Išlo o otázky nepriznania/odmietania nebinarity, resp. možnosti socio-právnej tranzície (napr. Česká republika, Veľká Británia), 2. čiastočné uznanie (napr. Nemecko, Rakúsko, India, Nepál, Pakistan), 3. úplné právne uznanie tretieho rodu (Belgicko, Kolumbia, Holandsko, Medziamerický súd pre ľudské práva). Dr. Sabján dospel k záveru, že právo na rodovú identitu je vo všeobecnosti uznané a vyplýva z ľudskej dôstojnosti, práva na slobodný rozvoj či ochranu súkromného života. Jeho neuznanie je porušením práva na ochranu pred neoprávneným zásahom do súkromného života a v rozpore so zákazom diskriminácie. Existencia intersex a nebinárnych ľudí zaväzuje k hľadaniu legislatívnych možností na právne uznanie tretieho rodu, resp. odstránenie kategórie pohlavia/rodu z niektorých dokumentov.

Záverečná prednáška sa dotkla témy transrodovosti z filozoficko-antropologického pohľadu na to, ako vnímanie transrodovej identity závisí od kultúrnych faktorov. Slovenská filozofka Mgr. Renáta Kišoňová, PhD. hovorila o téme „Predsudok v súdobej spoločenskej realite“. Fenomén predsudku v súvislosti s rodovo nekonformnými osobami je možné analyzovať v jeho etymologickom a sémantickom kontexte. Predsudok ako predbežné

rozhodnutie nesie v sebe nebezpečenstvo pomýlenej generalizácie šíriacej sa ďalej v spoločnosti. V súvislosti s rodovo nekonformnými osobami ide o celý rad negatívnych postojov, ktoré vedú k hostilite v medziľudských vzťahoch. Tolerantné vnímanie transrodových osôb Two-Spirit People, Fakakeiti ľudí, Hirja v Indii, či Virdžina, tobelijia v Albánsku, Čiernej Hore poukazuje na to, že predsudky v kultúre je možné meniť.

V záverečnej diskusii bol poskytnutý priestor na rozpravu k predchádzajúcim príspevkom. Otvorili sa viaceré témy a problematické otázky, pričom perspektívy účastníkov konferencie na vybrané aspekty transrodovosti a nebinarity v našej spoločnosti sa v niektorých ohľadoch zhodovali, no často i odlišovali a rozchádzali. Ukázalo sa, že právny, ľudsko-právny a medicínsky diskurz sa pohybuje na rôznych rovinách a je potrebné mediovať už na rovine jazyka, kde sa ukázali viaceré nezhody medzi prítomnými účastníkmi konferencie. Avšak samotný fakt, že sa zišli toľkí odborníci a odborníčky z oblasti medicíny, práva a etiky a preukázali úprimnú snahu argumentačne podložiť svoje postoje, signalizuje adekvátnosť a potrebnosť organizovania podujatia tohto typu. Problémy spojené so starostlivosťou o zdravie a kvalitu života transrodových a nebinárnych ľudí je možné riešiť len komplexne, preto konferencia mala interdisciplinárny charakter. Organizátori ocenili účasť transrodových osôb na konferencii, ktoré tak zdieľali s akademickou obcou svoje jedinečné skúsenosti.

Hodnotu organizovanej vedeckej konferencie podčiarkuje aj tá skutočnosť, že v najbližšom období bude vydaný zborník v knižnej podobe, v rámci ktorého bude publikovaná veľká časť prednesených príspevkov, ako aj iné vedecké články osôb, ktoré si zvolili pasívnu účasť na konferencii. Máme za to, že takto vzniknú vedecky hodnotné publikácie s recentným obsahom, ktoré sa môžu stať významnou pomôckou pre akademickú obec, ale svojou aktuálnosťou môžu zaujať osoby z praxe, ktoré sa danej problematike vo svojej profesnej činnosti venujú.

Záverom možno zhodnotiť, že konferencia v mnohom naplnila očakávania, ktoré si kládli organizátori konferencie. Síce v názve konferencie kladená otázka „Quo vadis postavenie transrodových ľudí na Slovensku?“ ostáva naďalej otvorená, no účastníci konferencie si mohli vypočúť viaceré erudované príspevky, ktoré smerovali k tomu, aká situácia transrodových ľudí na Slovensku bola, je a aká by mala byť. Keďže vízie toho, čo by malo byť, sa nie vždy zhodovali, ako aj popri diskusii vznikali ďalšie, stále nezodpovedané otázky, uvedené o to viac motivuje organizátorov v usporadovaní ďalších podujatí rovnakého typu.